

UZKRSLE DRAKULE

1.

Blizi mi se, Velecasni, posljednja ura. I ja, da bih pred Gospodina nasega Isusa Krista cist izisao, hocu da zapisem, ne tajeci niti najsitniju podrobnost, kako je ono sa iztriebljenjem grko-iztocnjaka oko Banja Luke bilo. Prisezem pred Vama i Gospodinom da cu izkazati samo podpunu istinu! Vi, nadam se, znadete da nikada i nikoja moja dielatnost nije bila uzsmierena na osobne probitke, niti sam ikada sa uma smetnuo ono sto bi moglo da bude u protimbi s promicanjem zasada nase Nezavisne Drzave Hrvatske, kao i zapoviedi nasega Poglavnika. Dapace sam uvijek zdusno, i s najvećim marom, u dubokoj vieri da nas, ustase, i cieli hrvatski narod, vodi Njegova Providnost, radio u sukladnosti sa Statutom Ustaske Hrvatske Revolucionarne Organizacije - UHRO - i nalogima svojih zapoviednika. A nasa poviestna zadaca, kako je Vama, Velecasni, bilo sasma poznato, bila je sazeta u tri kljucne tocke: srusiti krvavu jugo-srbsku tiraniju, odcistiti hrvatske poviestne i narodnostne prostore od grko-iztocnjaka, potom, unatoc svim zapriekama, uzpostaviti neodvisnu i samovlastnu drzavu Hrvatsku. Pri tomu, nikoji obziri niti izlike niesu se smieli izprieciti na putu ka takovomu uzvisenom cilju. Glede toga, mi smo izistinski, uz svrhovitu podporu nase Majke Crkve i nasih vrlih saveznika - Velikoga Niemackoga Reicha i Duceova Talijanskoga Imperija - dielovali koli ucinkovito, toli bez svakoga obzira spram nasemu visestoljetnomu srbskomu neprijatelju.

Nu, ovomu narastaju Hrvatsva, kako u jednoj nam domovini Hrvatskoj tako i u razzsianju diljem cieloga svieta, nije bilo dosudjeno da odkoncamo tu nasu zavietnu misao i poslanje, vec je jamacno Providnost radost takovoga najvisiega dosega hrvatske misli i diela dojduducim bojovnicima u zalogu odstavila. I sami ste odsviedoceni da smo, zaliboze, sa nasega svetoga hrvatskoga tla, do dalekoga austrijskoga grada Filaha gdje, kroz tezke rane iztice moja posljednja snaga, silom iztierani. Ne pisem Vam, Velecasni Vili, da bih Vas podsietio, jos manje e da bih Vas poducio, vec da se bezprieporno uvierite da sam i danas, dok Vam ove redke drhtavom rukom izpisujem isti onaj carkar, dorojnik, rojnik, dovodnik, vodnik, zastavnik, doporucnik, porucnik i, napokon, nadporucnik, kakav sam bio na Liparima i Bresi u Italiji, na Janka- Pusti u Madzarskoj, potom u nasim velikim podhvatima unictenja grko- iztocnjaka u Glini, Bihacu, Krupi, Livnu, Glamocu, a posebice oko Banja Luke, jedinoga miesta nase uzvisene dielatnosti, u kojemu nas Vasa bezpogriesiva ruka pravoga hrvatskoga ustase i narodna svecenika nije vodila.

Zato si, kako rekoh, uzimljem veliku slobodu da Vas, u zadnjoj uri svojega ovozemaljskoga zivota samo podnizno, u najdubljij vieri u Isusa Krista, Spasitelja nasega, umolim za posljednju pomast i posljednji oprost od sviju grieha, unatoc cinjenici sto je nasa Uzvisena Crkva, kako ste nam u svim prigodama izticali, sve grieha pred razpetim Isusom Kristom, oko uzpostave Nezavisne Drzave Hrvatske, na sebe si preuzela.

Vi s nama, poradi vaznijih zadaca pri nasemu dicnomu Poglavniku, tielesno jedino niste bili kada smo, po Poglavnikovoj osobnoj dozvolbi, dakle, iztriebljivali grko-iztocnjake u Drakulicu, Motikama, Sargovcu i rudokopu Rakovac kod Banja Luke. Glede toga Vam, dok tielesnih sila makar malo imadem, taj izistinski veliki dan moje Druge Bojne Poglavnikova Tielesnoga sdruga, zelim vrlo verno obpisati. Jer, moje su rane, znadem, neprebolne. I ja, evo, cistoga srdca krecem u susret Gospodinu. On Vas blagoslovio!

Iz priestolnoga grada Zagreba u Banja Luku stigismo 6. siecnja te, 1942. godine, na grko-iztocne Badnjice. Desetak dana ranije, brzoglasom me pozva zapoviednik Ustaske Redarstvene Sluzbe, Eugen Dido Kvaternik, a po nalogu svojega otca, zapoviednika Cielokupne Oruzane Sile NDH, Slavka Viteza Kvaternika.

- Vama, gospodine nadporucnice, povieravamo zadacu od najvećega znacaja za probitak i promicbu ustaskoga poredka u Bosni ovoga trena. Bivsi likvidator Vrbaske Banovine, potonji stozernik i Veliki zupan Velike Zupe Sana i Luka u Banja Luci, zapravo sadasnji Veliki zupan pri Ministarstvu unutarnjih poslova, Dr. Viktor Gutic, izhodio je kod Poglavnika da se jedna bojna iz sklopa Poglavnikova Tielesnoga sdruga odputi u Banja Luku. Poglavnik se, glede velikoga povierjenja u dosadasnju bezprieporno ucinkovitu dielatnost gospodina Gutica, zapravo, dao uvieriti da takovu zadacu jedino izvrsiti mogu stare ustase, zaprisegnute svojedobno u Italiji, Madzarskoj, Belgiji i Juznoj Americi, u koje, gospodine nadporucnice, i Vi pripadate...

- A koja je to zadaca, gospodine Zapoviednice? - ne izdrzah da ne zapitam, dok su mi kraljeznicu podilazili vrući srsi.

- Odmah cu Vam priobciti... - kaza mi on mirno, nudeci me kapljicom. Sazet cu taj dio razgovora, koji je sadrzavao sljedece: da se u obkolici Banja Luke, unatoc predanom radu monsinjora Joze Garica, biskupa banjaluckoga, i velecasnoga zupnika Dr. Nikole Bilogrivica, kao i inih svecenika, jos tri sela sa grko-iztocnim pucanstvom u nasu Svetu Vieru niesu dala predvesti. S takovim porivom je g. Gutic, znan sa svojega gorljiva ustaskoga rada jos iz prijeratnoga razdoblja, zatražio da se taj gnjorni cir iz nasega cistoga hrvatskoga tiela odstrani. Da se to odstvari, dodao je Zapoviednik, valja sve uraditi vrlo zurno. I vrlo tajno, bez obaviescivanja miestnih vlasti i najvisih duznostnika. Stoga, ustase iz

Bojne, sa izuzecem castnika Stozera, do samoga dana provedbe zapoviedi g. viteza Kvaternika, niti naslutiti ne smiju kakova im dielatnost predstoji.

- A Veliki zupan g. Ladislav vitez Aleman? A ravnatelj Redarstvene Sluzbe u Banja Luci, g. Ozren Kvaternik, zar ni on - pitah iznenadjeno - nece zadobiti potrebite obaviesti? Potom, zapoviednik nase Divizije, pukovnik Lulic, zapoviednik nase Trece oruznicke pukovnije, Novak, pouzdanik Ustaske Nadzorne Sluzbe, Alija Kurt...

Vojskovodja me, podigavsi ruku u znak nestpljivosti, upozori da prekinem, rekavsi:

- To vec, nadporucnice, vise nije vasa briga. O svemu ce skrbiti g. Gutic, koji vas zeljno izcekuje u Banja Luci. On imade podpunoma razradjen plan, odobren sa najvisega miesta. Zelim Vam, uz pripomoc Gospodinovu, uzpiesno izpunjenje zadace. Za dom spremni!

- Za dom spremni! - uzkliknuh i ja, dajuci se podstaviti u stav pozor, docim sam jedva cekao da odstupim i krenem u Banja Luku, glede izpunjenja te svoje izistinske zadace zivota.

Odsiecam, evo, iznova da mi tielesne sile za ovo pismo uzmanjkava, ali sam predhodno, za slucaj skrajnje nemoci, jednome mladome ustasi, izobrazenu i darovitu momku, sve ono o pokolju grko-iztocnjaka kod Banja Luke izpripoviedao. Ako, dakle, ja ne uzspiem, on ce, nadam se, dokoncati ovo moje pismo, onako kako sam mu dao izdiktirati. A ukoliko se vise ne vidimo na ovome, srest cemo se, uz Boziju pomoc, na onomu svijetu. Ne mogu dalje... Momak ce ovo pismo nastaviti, Velecasni Vili...

***

Mecava, vec danima, uporno zavijava banjalucke ulice. Ponekad, posebice nocu, kada se dade uzzeci munjevna razsvieta, izgleda da pahulje, poput razbiesnjelih osica, izviru i nasrcu sa sviju strana. Cak i odozdola, iz zemlje. A hladnoca je nezapamcena: ledi sve zivo i mrtvo. Mrtvi vrabci, sto se kaze, iz neba padaju! Jutros je Sredisnja vriemenska sluzba Nezavisne Drzave Hrvatske krugovalno izvietila da je na ozemlju Hrvatske Krajine ubiljezeno 25 stupnjeva Celzievih izpod nistice. Pocetak je siecnja, eto, a ni prosinac nije bio mnogo topliji. Kakva li ce tek veljaca biti? Ne valja, to nikako ne valja! Niemacke cete, koje su tako pobiedno, tiekom bojevih diejstava u 1941. godini nastupale diljem Europe, posebice u tzv. SSSR, sada su se zaglavile u ruskim prostranstvima i neprohodima. Kao sto su se, primierice, zaglavile nadmocne cete Napoleona Bonaparte, 1812. pod Moskvom. Moze li se zdogoditi da, iznova, pobiedi ruski general - zima? Ne, kako ruski poviestnicari pisu, vojskovodja Mihail Ilarionovic Kutuzov, taj polusliepi starac, vec prokleta ruska zima. Ne vriedi, ovo nikako ne vriedi...

Zaobkupljen tim sumornim mislima, stiteci si uha od promrzavanja visoko uzdignutim okovratnikom svog toplog castnickog ogrtaca, nadporucnik Misolov pristize do ulaza u Zapoviedništvo Ustaske Nadzorne Sluzbe u Banja Luci. Tim visokim okovratnikom, koji doseze do ociju, on istodobno cuva nos i usta. Uvieren je zapravo da bi mu se, bez tog okovratnika, i dah zaledio. I da bi mu, bez njega, kao rila kod mravojeda, ledenica oko nosa izrasta.

- Za dom spremni! - odglasi se iz polumraka strazar, pokusavajući da, cupkanjem podpetica i digavsi desnu ruku uvis, pozdravi nepoznata castnika.

- Spremni! - uzvratí nevoljko krupni castnik. On, u hipu, cekajuci da sluzbujuci munjozvonom pozove sluzbujuceg iznutra, baci prezrivi pogled na skvocanjenoga strazara, pak nastavi da stresa velike naslage sniega sa svoje odore. Cinilo se, prema izgledu njegová tmurna oblicja, da ce toga nevoljnika izpitati temeljne clanke iz Viezbovnika, potom ga, glede izkazane nedostatne stege, propisno izribati. Nu, u tom trenu sluzbujuci otvori vrata, pa mrgodni castnik zamace u preddvorje Ravnateljstva, zurno se udaljujuci prema uredu zapoviednika. Iznutra se je jasno culo pitanje:

- Da li je gospodin Gutic vec pristigao?

- Da, gospodine nadporucnice! On vas izcekuje, sam. Dozvolite da podjem izpred vas... - odgovarao je sluzbujuci.

Jos su se stanovito vrieme culi koraci nadporucnika i sluzbujuceg, iza toga otvaranje i zatvaranje vrata. Iznova zurni koraci sluzbujuceg, pak se sve utisa.

- Za dom spremni, gospodine nadporucnice! Veliki zupan pri Ministarstvu unutarnjih poslova Viktor Gutic, na vasoj sluzbi... - graktao je uzsluzno onizak i zdepast cetdesetogodisnjak. Ukrotivsi se u stavu pozor, nastojao je da nekako smanji i uvuce svoj loptasti trbuh, poput burenceta, ali je to, izgleda, bilo jedno uzaludno nadstojanje.

- Za dom spremni, doktore Guticu! O vama znadem sve, ili skoro sve. Posebice o vasoj hvalevriednoj dielat... - pokusavao je nadporucnik da bude skrajnje ugladjen, pako je iz svakoga pokreta njegove nadnaravno krupne osobe izbijala snaga i cvrstoca prekaljenoga ustaskoga castnika.

Dok je nadporucnik skidao ogrtac, i kapu sa velikim bliestecim slovom U, Gutic je bio osupnut orijaskom tielesnom gradjom svojega gosta. Posebice su se jako doimali njegová cekinjasta prosieda kosa, debele obrve, nizko celo i izturena cetvrtasta brada, koja je oddavala osobu iznimno jake volje i prieke naravi. I ovu podrobnost je Dr. Gutic, kao izkusni prieratni odvietnik i coviek vican prosudbi ljudi, odmah zamietio: nadporucnikove sitne ocice, duboko usadjene u svoje supljine, nemirno su zmirkale, kao da su stalno nesto okolo sebe pretrazivale. Stiecao se, eto, dojam da on nikomu, pa ni samomu svojemu domacinu, podpuno ne vueruje, premda, ocevidno, to nicim nije zelio da izkaze.

- Recite, molim vas, sto biste zeljeli popiti: nasu domacu sljivovicu iz Motika, niemacki "mozel", kojega takodjer za takova gosta moramo da imademo, hercegovacku zilavku, dalmatinsku grozdovacuu... Zapoviedajte! Za takova gosta, rekok, unatoc ratnoj nestasici, uvijek ponesta mora da se nadje. Zapoviedajte... - nastavlja Gutic s punom uzsrдноscu.

- Sto bi, Isukrsta van, jedan Hercegovac uze' prije grozdovace! Ja sam, znate, Hercegovac, oni pravi. Dugo san van, gospodine doture, bija zeljan cut' ric Hercegovina, dok san se tolika duga lita, s nasin dicnin Poglavnikon, mora' prebijat' po 'Taliji, mater in zabarsku. O nasin lipin piciman i iciman, da i ne govori. Vidite, moj doture da nisan zaboravija nas lipi hercegovacki govor. N'janci jednu ric. A u

'Taliju san proveja puni' devet godin'... E, pa, u nase zdrav'je. I sricu nase lipe domovine, dobri moj doture! - nazdravlja nadporucnik, izkapljujuci veliku casu dodna, socno, pri tomu, mljackajuci jezikom.

- Bog vas cuo, nadporucnice Misolov, svaku vam riec nas Gospodin uzslisio. I da nasu veliku zadacu, na diku i ponos nasega Poglavnika, ovdje izvrsimo. A hocemo, uvieren sam cvrsto, uz podporu Providnosti sa neba i blagoslov nasega svecenstva sa zemlje, tu grko-iztocnu gamad iztriebiti. U slavu nasega razpetoga Isusa Krista, i nasega bogomdanoga Poglavnika, zivieli! - uzvraca Gutic zustru, sa vidnim zadovoljstvom izkapljujuci staklenku.

- Vasa pregnuca za jedinu nam domovinu su, gospodine zupane, obcepoznata. Pitao bih vas, ako dopustate, da li ste ikako bili u inozemstvu, kada i gdje ste prisegnuli ustaskom pokretu? Jer, takova priljeznost i predanost nasoj zajednickoj stvari...

- Dajte, dicni moj Hercegovce, ako smiem da vas tako odslovim, da popijemo jos po jednu. Na dvije smo dosli, tako se u nas kaze. Zivieli, gospodine nadporucnice! Da se kucnemo. Tako... Glede inozemstva, ako mislite na ustaske postrojbe, tamo nisam bio. A prisegnulo sam jos 1935. u Banja Luci. Malo iza toga i moj brat Blaz. Ne znam da li ste za njega culi?

- Oh, dakako da sam cuo! I sve pododrobnosti, o svima vama, temeljno proucio. Recite...

- Bio sam vam, kao i ostale ustase u domovini, na neizrecivim mukama: uhicenja, torture, sudjenja, utamnicenja. Ja sam vam, visokocienjeni moj gospo...

- Znadem, sve znadem, sto mi hocete reci. Znadem, tu vam stojim dobar. Bili ste, nije li tako, odmah u ozujku 1941. mobilizirani u tu njihovu vojsku, s udjelbom u Bihac. I to u cinu pricuvnoga nadporucnika. Odmah ste si dali ztrgnuti njihove epoletuske, odsnovati prvi ustaski stozer u Bihacu, potom redom: u Krupi, Sanskom Mostu, Novom, Priedoru, Banja Luci. . . A tamo gdje je ustaski stozer, znade se, tu je i ustaska vlast. Uzpostavili ste ustasku vlast u cijeloj bivsoj Vrbaskoj banovini, ili cijeloj Hrvatskoj Krajini, prije nego sto su vam to nas Poglavnik i zapovjednik Cielokupne Oruzane Sile Nezavisne Drzave Hrvatske, Slavko vitez Kvaternik, zapoviedili. Na tome su vam, ne samo njih dvojica, osobno, i to krugovalom, cestitali. Istodobno vas imenovali stozernikom Hrvatske Krajine. A dok ste vi bili u Bihacu, zamienjivao vas je vas brat Blaz. Nije li tako bilo?

- Jeste, doista, tako je bilo. Hvala vam sto izticitete i mojega brata Blaza. Ali. . .

- Ja, gospodine veliki zupane, naizust znadem i vase plamene poklice, proti tim grko-iztocnjacima, izgovorene u Vracar-Vakufu, Sanskom Mostu, Banja Luci, Prnjavoru... 'Srbske krpuse i dotepance - kazali ste u Vracar-Vakufu, prigodom rusenja spomenika takozvanog Kralja Petra. Osloboditelju - mi moramo zeljeznom metlom pomesti sa nase svete hrvatske zemlje. Sve do jednoga, da im niti traga ne odstane...' Mene su se, kao i svakoga hrvatskoga domoljuba, osobito dojmile vase slikovite uzporedbe u Sanskom Mostu: 'Nema vise srbijanskih gedza, nasih krvopija, nema njihove srboslavije! Drumovi ce pozeljet' Srbalja, al' Srbalja nigdje biti nece.' Pa i one u Banja Luci: 'Zadobio sam posebni blagoslov od nasega Poglavnika. Od sutra cu pritegnuti. Pucat ce srbska kicma! Nema milosrdja za hrvatske protivnike. I ja kazem: Neka mi ni jedan ne dolazi moliti za nase dusmane. Ja opetujem: ja cu biti jaka gvozdena metla ovdje...

Gutic, sav zajapuren sa popijena pica, i uzbudjenja sa liepih pohvalnih riesti, samo zadovoljno zmirka. Kroz njegove naocale zrcali se nepojamna radost, pak pridodaje:

- Znadete li sto sam im porucio lanjskoga 9. lipnja iz Prnjavora? 'U ovome kotaru - kazao sam - postoje tri crkve otete hrvatskome narodu. Sutra ih zauzmite i na njima napisite: Hrvatski dom! Ovome srbskome gniedzdu u Prnjavoru porucujem da cu ja uzeti 24 sata da to srbsko gniedzdo unictim. Ja cu ih ubijati, a vi cete za mnom...'

- A jeste li si sami te divotne govore pripravljali ili... ?

- Dakako! Kao kada sam bio odvietnik: podstavim se pred zrcalo, uzmem tekst i deklamiram, podvisujuci i snizujuci glas, praveci stanovite stanke, cineci pripadajuce geste glavom, oblicjem, tielom, rukama, pak i nogama... Mnogo bih riesti pridodavao, ovisno od prigode...

- Vrlo, vrlo zanimljivo... - slozi se nadporucnik.

- Doista sam dirnut vasim divnim riecima, ali bih, ako dopustite, imao nesta pripomenuti. Ja jesam, u nasim katolickom samostanu Petricevac, prisegnulo prvu grupu od 70 banjaluckih ustasa. To je fakt! Ali, meni su u tome zdusno pripomogli i, dapace, na svakoj uzsluzi stajali, nasi vrli svecenici i redovnici iz tog samostana, kao i ini. Tako je, primierice, fra-Alojzije Cosic iz Pavlovca, u tamosnjoj crkvi, odprilike, izkazao: 'Evo, braco Hrvati, imade dvadeset godina kako nosimo tezki srbski jaram za vratom. Dao je Gospod da smo ga skinuli. Zato srbsku lozu treba da za sva vremena iskorieniti...' Nas svecenik Petar Pajic nije bio niti malo blazi: 'Do sada je Bog govorio savietima, papinskim enciklikama, nebrojenim propoviedima u krcanskom tisku, misijama, junackim primierima svetaca... Od sada je Gospodin odlucio primieniti druge metode. Drzati ih se nece samo svecenici, vec i vojskovodje, na celu sa Hitlerom i nasim vrlim Poglavnikom. Propoviedi ce se vrlo dobro cuti - spomocu topnictva, tankova i bombardera...'

- To su van, moj doture, lipi izvadci. Lipo su to nasi svecenici izkazali... Da, da. Spomocu topnictva, tankova, bombardera... Nasi Dalmatinci bi, doture, rekli: kaluna, tenkova i eroplana. Bi, Isukrsta mi i Prisvitle Divice. Je, tako bi rekli - upada nadporucnik, dobrano nakicen picem, grokotom se smijuci. Nu, ne budite preskromni, gospodine. Kazao sam na pocetku da o vama znadem sve: da ste jos 1921. pristupili Hrvatskoj Seljackoj Stranci, zajedno sa nasim premudrim Poglavnikom, Dr. Milom Budakom i Dr. Mladenom Lorkovicem. Potom, da ste vec 1930. po prvi puta uhiceni, zbog razturanja ustaskih letaka u Banja Luci, Kotor-Varosi, Gradiski na Savi, Jajcu i drugamo. Onda ste, 1932, od ciganskoga suda njihova kralja Aleksandra Karadjordjevica, odsudjeni na trideset mieseci tezke tamnice... De, sada recite: znadem li, ili ne znadem? A jos, niti iz daleka, niesam sve rekao. Evo... ' - navaljuje on, sam dolievajuci case lozovacom.

- Ne zdvojim da znadete, Boze sacuvaj! To mene, medjutim, ne prieci da vam jos govorim o nasem banjaluckom svecenstvu. Pa i svecenstvu Hrvatske Krajine, u cielosti. Uzmite, recimo, nasega biskupa banjaluckoga, uzoritoga Jozu Garica. On nam je, uvijek i u svakoj prigodi, pruzaio svoju podpunu podporu. I onda, dapace, kada nije htio da se javno eksponira, ja sam točno znao koje naputke, glede obcih probitaka nase ustaske stvari, nizemu svecenstvu on daje. Za gvardijana ovdasnjega, Dr. Nikolu Bilogrivicu, ja samo mogu da kazem da je moja desna ruka i bridka sablja. Pa, nema, gospodine nadporucnice, toga ustaskoga skupa i dielatnosti, u kojima on uz mene nije bio. Ne samo bio, vec je u svojim javnim izstupima ustasku stvar promicao. Da i ne govorim o fra-Miroslavu Filipovicu, zupniku pri samostanu Petricevac, kojega sam, medju prvima, za ustaski pokret zaprisegnuo. On je, napokon, danas ustaski castnik. Njemu sam, upravo zbog toga, u nasoj predstojecoj zadaci iztriebljenja grko-iztocnjaka u Drakulicu, Sargovcu, Motikama i rudokopu Rakovac, najodlucniju i najveću zadacu namienio...

- Bezprieporno je, gospodine moj, da je katolicko svecenstvo, diljem Nezavisne Drzave Hrvatske pa i ovdje, uz nas. Moram vas, unatoc tome, podsietiti da imade i drukcijih primiera. Njih ste, moram zamietiti, presutieti. Evo... - uzvraca Misolov s vidnim naporom, zaplicuci jezikom.

- Molio bih vas da, glede toga, budete sasma izravni. Recite, molim! - brani se Gutic, takodjer podobro smalaksao od pica i duga razgovora.

- Tko vam je, recimo, fra-Zeljko Dzaja? Kakav vam je katolicki svecenik fra-Niko Kaic? Necete mi, nadam se, reci da za njih niste culi! - uporan je nadporucnik.

- Ne, necu. Obojica pripadaju ovoj Velikoj zupi. Dzaja je zupnik u Dobraticima kod Skender-Vakufa, a Kaic u Varcar-Vakufu. Sto jos o njima treba da znadem? - pomalo zacikava Gutic, odjednom podigavsi glas.

- Treba, gospodine, da znadete da oni i nisu izistinski katolicki svecenici i zupnici. Prvi se izpriecio proti pokolju grko-iztocnjaka u susiednim srbskim selima, govorio ružno o ustaskome pokretu. Odrvrao, sto vise, mladce od stupanja u ustaske postrojbe, propoviedao s oltara mir sa bracom u Kristu... O tome imadem podatke s najvisega mesta, iz Glavnoga Stozera Ustaske Nadzorne Sluzbe, UNS-a...

- A o fra-Kaicu?

- Manje losega, ali dostatno losega. Izdavao je grko-iztocnjacima sviedocbe o prelazku u rimo-katolicku vjeru, govoreci im: 'Ti si jednoc vec krsten i to je dosta. Kriz na kriz ne moze, pa se ti, diete moje, krsti kako si se i do sada krstio. Kriz je isti, i to zapamti. I Premilostivi Bog isti. A ovaj papir ponesi kuci. Cuvaj ga i pokazi, za slucaj da te za vieru ustase upitaju...' Tako im je govorio. Vidite li da sve znadem, mnogo vise nego sto moram da znadem. Slicno je, do skrajnosti lose obnasajuci svoju svecenicku duznost, podstupao i neki svecenik Prpic, ovdje, u Banja Luci...

- Ja sam, kako vam je znano, nakon sukoba sa niemackim generalom Fortnerom, pomaknut u Zagreb. Stoga, mozda, ne znam bas sve. To priznajem, kao sto cete i vi priznati da moramo uvazavati iznimke. Ali, sami cete se odsviedociti koliko vriedi nase svecenstvo, kada zapocnemo ciscenje ovih grko-iztocnih gadova u Drakulicu, Sargovcu i Motikama. Vidiet cete, ako Bog dadne, moga fra-Filipovica kako ih samo mlati i kolje, nista manje fra-Zvonko Brekalo, vierujem i fra-Kruno Brkic. Svi su oni sa uzhitom prihvatili rusenje ove srbske vragomolje "Svete Trojice" u sredistu grada, izvedeno po strojiteljima izgradbe Suljagi Salihagicu i sinu mu. I tim nacinom sam postigao da se muslimanci i grko-iztocnjaci jos vecma razzeste jedni spram drugima. Ma, pustite, molim vas! Sa Filipovicem sam...

- Sto ste s fra-Filipovicem?

- S njim sam, sto vise, konstruirao osobitu napravu za umlacivanje Srba. Nazvali smo jusrbomlat...

- E, pa vi ste, doture moj, pravi pravcati djava u ljuckomu oblicju! Srbomlat, kazete. Koji van je to necastivi dosapnija tak'o ime - srbomlat! Ajme meni, bidnome, umricu od smija - uzstaje nadporucnik sa stolca, drzeci se rukama za trbuh.

- Tocno tako se zove, srbomlat. To vam je - pocinje i Gutic da se neobuzdano smije, vadeci napravu iz stola - ovo. Pogledajte: gore nazubljena zeljezna kugla, dolje drzka od drveta. Prosto, vrlo prosto, a ucinkovito. Vec smo je izkusali, na jednoj konjskoj lubanji. Samo je-dan zamah, lubanja puca! Kao da je od stakla. Evo, pogledajte... - govori Gutic, i sam se zacenuvsi od smieha.

- Ajme, lipe naprave, judi moji! I velite mi: 'Lubanja puca, ka' da je od cakla...' E, doture moj lipi, ako tako bude ucinkovit ovi vas srbomlat, pridlozi' cu da se prid njim ustasi prisezu. Do sade se, ka' sto znadete, prisezalo uz dvi' svice, raspelo Kristovo, samokries, bodez i Bibliju. Sada, lipo triba jos pridodat' ovizi vas - srbomlat. Za oti krasni izum, Poglavnik bi van da' Velered krune kralja Zvonimira. Srice mi, bi... - uvierava nadporucnik svojega domacina, dolievajuci iznova pice. Iza toga, odjenoc se uozbiljivsi, rece:

- Pri' vengo san emigrira' u 'Taliju, slicnon san napravicon puknija prvega cas'nika stroja na vaporu, Srbendu, po timenu. Ali je tizi cas'nik jema tvrdu glavurdu. Ne pade vengo poce kricat' , ka' pobisnija. Omar san mora' bizat'. Bilo je to, lipoto moja, 1932. u Ankonu. Eto, dobri moj doture, da znadete kada san posta' ustasa. Poslin san, u toj 'Taliji, isa' od mista do mista: Bresa, Lipari, Sakro... Uvik uz nasega Poglavnika. Bija san van i na Janka-Pusti, u Madzarsku. Tamo nan je zapovidnik bija Antun Percec, sa onon svojon kurvon, Jelkom Podgorelec. Mi zagorili, zeljni pizde ka' gladan covik marende, a on... Po vascilu noc prci, krevet skripi, puca...

- To ste, doista, slikovito obpisali, kao na slikopisu! - podstice ga domacin zazagrenih ociju.

- Poslin' nas je ta njegovu kurva, zvali smo ju Jelka Pogorelka, izdala jugo-policiji... Zapovida' je i dopukovnik Antun Percevic. Zna' je samo za vojnicku stegu, stegu i - stegu. Po cili bi dan vizbali sa oruzjen, trcali, puzali ka' misi. Nije nan se mililo, mladoga mi Isusa, n'janci ist' . Daj nan, gospodine, jos po jednu, pa 'aj'mo ca. Jos cemo pripovidat', misec dana priprave je skoro prid nama... - završi nadporucnik, uzstajuci.

- Da, slazem se s vama. Previše je to, pa niti ne znam kako ću dočekati taj, od Gospodina određeni, dan naše velike zadace. Jer, znadete... - pokuša Gutic, iako se jedva držao na nogama, da nastavi razgovor, ali ga nadporučnik naglo prekinde.

- Kazate mi na kraju, gospodine, tko ovdje uređuje oko rasporeda straža. Pa, taj vas stražar ne umije niti da zauzme stav "pozor". Da ođa počasti častniku, da ga pozdravi. Da li je netko ovdasnje ustase podučio kako se pozdravlja: desna ruka uzdignuta pod kutom od 45 stupnjeva, tielo ukruženo, pogled usmieren u častnika, mimohod ili vojni pokop. Točno onako kako to čine naši veli saveznici, Niemci. Nas vrli Poglavlak je posvema prihvatio krutu niemacku, pravu fasisticku, stegu. Za najsitniji neposluh, jaka stegovna miera, za izdajstvo ustaske prisege, pobunu ili odmetanje od pokreta, hitac u celo! Sto kazete na to? - pita nadporučnik promuklo, ali čvrsto, s velikim naporom navlačeci si svoj ogrtac.

- A da li je takovih primjera bilo? - zainteresira se Dr. Gutic.

- O, dakako, da je bilo! U tvrdji zvanj Castello, koja potieće još iz vriemena Rimskog imperija, na otoku Lipari, Poglavlak je za takove namah dao uzstrojiti "la casa del tormenti", kucu mučenja. Dostato je pripomenuti da je, uz ine najpogibeljnije miere, dao dotuci okolo 100 zaprisegnutih ustasa. Čak je i Dr. Branimira Jelica, jednoga velikoga ustaskoga bojovnika, glede neposluha, kanio ustrijeliti. Na smrt je bio odsudjen i jedan Turčin iz Foce, zvani Kasap, pak je on, uz uvjet vrsenja egzekucija nad odsudjenima, odslobodjen. Sada je on najbolji koljac u našoj Drugoj bojni. O tome čemo, možda, još, u nekoj drugoj prigodi...

- Da, da, u drugoj prigodi... Nu, mene izistinski zanima glede čega je Dr. Jelica bio odsudjen? - navaljuje domaćin, teško uzpievajuci da ustane.

- Kazao sam: glede neposluha! Prigovorio je Poglavlaku da nije, čak ni u promičbenome pogledu, uputno tolike mlade ustase, izistinske hrvatske nacionaliste, smicati. Na to mu je Poglavlak uzvratilo: "Jelica, svi moraju da se pripravljaju za našu buduću zadacu iztriebljenja Srba, Židova i Cigana u dođdujućoj neodvisnoj Hrvatskoj. A mi čemo smicati sve koji ne stuju ustasku prisegu. Neke se, dakle, već od sada viezbaju u uzsmrcivanju i mučenju nepočudnih elemenata, bilo to i iz naših redova. I vi ste, vidim, nepočudni i treba da znadete sto vas odčekuje..." Iza toga su intervenirali nekoji Poglavlakovi blizki ljudi iz Glavnoga Ustaskoga Stana, GUS-a, pak je tako Dr. Jelica prezivio. A sada: Za dom spremni! - uzkliknu nadporučnik dajući se podstaviti u stav pozor, u sukladnosti s Viezbovnikom. Za dom spremni! - uzvratilo nezgrapno, obponasajuci svojega gosta, Dr. Viktor Gutic.

2.

I večeras su banjalucke ulice posvema zatrpane sniegom. A mečava i nadalje bezpretržno zaviava sve izpred sebe. Drveće je do te miere obterećeno da se, pod tim silnim teretom, granje izistinski samo lomi i pada, pa postoji velika pogibelj po prolaznike. I sve sto se izpod glasovitih banjaluckih drvoreda giba, izloženo je toj velikoj pogibelji. Stoga svatko, ako bas nije na to prinuzđen, izbiegava prolazke izpod zaobljenih krosanja, sasma naličnih plastovima siena. Na strehama svih nastanbi i inih zgrada, takodjer, više goleme ledenice, pak i to po prolaznike može da bude pogibeljno.

Sve ulice, sa iznimkom Ulice Poglavlaka Dr. Ante Pavelica, imadu si tek uzke prtine, koje obstaju samo tiekom dana, docim nocu i one budu zameteene snieznim naslagama. Pred nadporučnikom Misolovom, koji hita na vazan sastanak u banjaluckoj Redarstvenoj službi, nista se ne može izprieciti. Njegova oriaska spodoba kao da razsieća sniežnu oluju, pak se imade dojam da se snieć, tamo kamo je on prosao, razmice i odstavlja prazan prostor.

Dosavsi do zapoviedništva Redarstvene Službe, koje je zdanje do pobiednoga dolazka ustasa u ovaj grad, pripadalo srbskoj trgovinskoj obitelji Spasoja Babica, on u hipu zamieti promrzla stražara na ulazu. Buduci da ga taj momak uobće nije primietio, nakani da ga, u sukladnosti sa Viezbovnikom Ustaske Vojnice odmah ustrijeli iz svojega "parabeluma". Nu, pade mu na um da bi takov podstupak prouzročio obcu uzbunu, i k tomu, imao lošega odieka medju visokim dužnostnicima sa kojima večeras treba da razgovara, on odustade od te nakane. Svoje nezadovoljstvo spram stražara, pak, izkaza ostrim priekorom, zapoviedajuci mu da se iz jutra na prijavak odputi svojem zapoviedniku.

Nadporučnik sa svoje odore još odtrese velike naslage sniega i leđa, oko čega mu pomoze i službujući redarstveni docastnik, pa potom zamace u Redarstvo. Tamo su ga, sto se po njihovim licima vidno uočavalo, nestrpljivo odčekivali najđolicniji ustaski dostojanstvenici grada.

- Za dom spremni! - uzviknu on prodorno, pozdravljajuci nazoćne propisnim ustaskim pozdravom i držanjem.

- Za dom spremni! - uzvratilo, skoro u jedan glas, skupina od desetak visokih miestnih crkvenih i inih uglednika. Veliki zupan pri Ministarstvu unutarnjih poslova, Dr. Viktor Gutic, široko se osmieć- kujuci, podje u susret uvazenomu gostu, dok ini, u znak stovanja, uzstadose.

- Gospodine nadporučnice Misolov, dopustite da vam predstavim nazoćnu gospodu. Na prvomu miestu, Njegovu uzoritost, našega biskupa banjaluckoga Jozu Garica, potom zupnike Dr. Nikolu Bilogrivica i Miroslava Filipovica. Vi, naravski, već od ranijega vriemena poznajete zapoviednika

ovdasnje Ustaske Redrastvene Sluzbe, gospodina Ozrena Kvaternika! - naglasi posebice Dr. Gutic, uzsrдно pokazujuci rukom na predstavljene duznostnike.

- Nama - nastavi on odmah - glede predstojece nase zadace odciscenja grko-iztocnjaka u banjaluckoj obkolici, predstavlja iznimnu cast i zadovoljstvo da cete nam, gospodine nadporucnice, veceras gost bas vi biti. Istodobno mi, ovdje nazocni, koji nijesmo sa nasim vrlim ustasama u inozemstvu boravili, sa velikom pozornoscu bismo saslušali vase dragociene rieci o sluzbi Poglavniku i ustaskoj stvari, dok ste jos daleko bili od jedine nam domovine Hrvatske...

Gutic baci hitri pogled k nadporucniku i ostaloj gospodi, hoteci provieriti ucinak svojega govora. Pa, uvidievsu da je on vrlo ucinkovit i da ga svi pozorno slusaju, namah nadodade:

- I sami znadete, gospodine nadporucnice, da smo nasu Nezavisnu Drzavu Hrvatsku desetljecima utemeljivali, pod najtezim uvietima zivota i rada, jednako mi u domovini i svekoliko Hrvatstvo u razsijanju. Glede toga, i nije nam se pruzala podobna prigoda da se sa vasim, nadasve tegobnim, djelovanjem u inozemstvu podpunije upoznamo...

- Nadam se, gospodo, da cemo prije toga siesti - odgovori mu nadporucnik, htuci se nasmiesiti...

- Ne samo siesti, vec, uz Boziju pripomoc, po koju casicu popiti! - uzvrti pripravno Dr. Gutic, veselo zapoviedajuci sluzbujucim momcima da natoce staklenke, koje svi, slaveci Boga i Poglavnika, naizkap izpise.

- Pa, uvazena moja gospodo, niti sam ne znam odakle bih zapoceo. Ali, evo... Vi znadete, jednako tako kao i ja, da borba nas Hrvata za neodvisnu i slobodnu hrvatsku drzavu traje bezmalo tisuću godina. Sada nam je, u ovome nasem stoljecu, Providnost poslala nasega dicnoga i, pridodao bih, umnoga Poglavnika Dr. Antu Pavelica, koji je sva svoja neizcrpna umna pregnuca i nadljudske tiesne sile usmiero ka ostvarenju toga poviestnoga cilja i zadace. On je, kako vam je takodjer znano, vec 1921. godine, bezodvlacno sledeci put Hrvatske Stranke Prava, i otca domovine Dr. Ante Starcevicu, izabran za njenoga zastupnika, u onomu tamo njihovome jugoslavenskome saboru. Od tada do danas, traje njegova junacna borba za podpunu hrvatsku neodvisnost. Okolo sebe je, pri tomu, zahavaljujuci napose osobnoj hrabrosti, pronicavosti i casti izistinskoga bojovnika za probitke hrvatskoga naroda, uzpio obkupiti jednako tako neuzstrasive hrvatske sinove poput, primierice, Ivana Odavne plemenitog Perceca, Ivana Franka, Dr. Mile Budaka, Dr. Mladena Lorkovica, Dr. Andrije Artukovica, Gustava Perceca i nebrojene ine, najodlicnije ustaske prvake. Pod krinkom odgojne organizacije, pa i dobrotvorne, Poglavnik je dao odsnovati prvi "Hrvatski sokol", koji je ubrzo obkupio oko 40. 000 dobro organiziranih i obucenih hrvatskih mladica u domovini. On je, 1927, takodjer pred izbore, sviestan buducih zrtava za odstvarivanje nasega poviestnoga cilja porucio muslimanima, e da bi ih pridobio proti Srbima, da su oni "cviece hrvatskoga naroda, koje se sadi jednom u godini, a bere i mirise tijekom ciele godine". Poglavnik je, na Liparima u Italiji, jednoj nasoj ustaskoj skupini izpripoviedao i ovu zgodu, iz 1928. godine, iz takozvanoga parlamenta te njihove kraljevine. 'Mi Hrvati hocemo - kazao im je odlucno - biti prvi, a vi ste sve ucinili da Hrvati uvijek budu drugi. Pa, mozete li si i zamisliti kakovo je to natjecanje, ako je natjecatelju unapried znano da mora biti samo drugi. Toga vise nece biti!' Nadodao je kako je na ta njihova zasiedanja redovito isao samo da bi podizao poputbine. Poglavnik je doista bio u najboljemu raspolozenju pak smo se svi sladko nasmiali...

Na ove nadporucnikove rieci prvi zapljeskase gospoda Garic i Gutic, za njima svi ostali, na sto Dr. Bilogrivic uzkliknu: "Zivio nam nas Poglavnik, zivila nam nasa uzkrsla hrvatska drzava!"

Sluzbujuci momci, na viesti mig Guticev, zurno nasuse novo pice u case, te nadporucnik, dobroano gucnuvsu, produlji:

- A kada je srbski zastupnik Punisa Racic, u tom njihovome saboru, barbarski uzstrielio hrvatske zastupnike Pavla Radica i Gjuru Basariceka, nas Poglavnik je za tisak priobcio: 'Neodvlacna je i zurna potreba hrvatskoga naroda da uzpostavi hrvatsku drzavnu nezavisnost, daleko od Srba, koji su bez uljudbe i koje treba eliminirati svim najubojnijim i najucinkovitijim sredstvima, sa hrvatskih poviestnih i narodnostnih prostora...'

- Znade li se - zapita fra-Cosic - glede cega je taj Racic iz samokriesa pucao?

- Racic je, valjda, govorio o prolivenoj golemoj srbskoj krvi za slobodu, kada mu je netko od nasih zastupnika posprno doviknuo: 'Recite, koliko kosta ta vasa krv, da vam ju izplatimo!' Na to je taj Racic odpoceo da puca...

Poglavnik je, odmah iza toga dao odsnovati "Hrvatski domobran", uzstrojiti njegovu maticu i udarne rojeve, odrediti im zapoviednike, a organizirao je i velike protusrbske prosviede za takozvani Dan ujedinjenja, iztakavsi crne stiegove na samomu Kaptolu. Takodjer u zdogovoru s Macekom, Poglavnik je odlucio da 17. siecnja 1929. emigrira u Austriju, gdje su ga docekali generalni tajnik "pravasa" Gustav Percec i prvak pravaske mladezi Branimir Jelic. Ne bih vas, cienjena gospodo, zelio previse zamoriti ovim "satom poviesti", pa stoga kanim skratiti - dodade nadporucnik, potegnuvsu jos malo pica.

- Ne, nikako nas necete zamoriti! - povikase slozno nazocni, trazeci nastavak price.

- Nu, dobro... Iza toga su usliedila Poglavnikova putovanja u Bugarsku, zdogovor s bugarskim i makedonskim nacionalistima o zajednickom pregnucu za unictenje kraljevine. Tom prigodom se susreo sa Ivanom Vancom Mihailovim i kasnijim atentatorom na jugo-srbskog kralja, Vladimirom Kerinom Cernozemskim, o kojemu cu vam jos govoriti. Putovanje je odmah nastavio u Tursku, poradi pridobianja izseljenih jugoslavenskih Turaka i Siptara za zajednicku stvar dokinuca Jugoslavije. Potom se odputio u Italiju i Madzarsku, koje su nam odmah pruzile svekoliku novcanu i drugu podporu. Tada je Poglavnik izgovorio svoj glasoviti poklic: 'Srbo-slaviju moramo unictiti! Neka progovore samokriesi i bajuneti!'

Gutic i ini iznova snazno zapljeskase, dok im se sa lica zrcalila izistinska razdraganost. Nadporucnik se na to samozadovoljno osmiehnu, nadodajuci:

- Tada je nas veleumni Poglavnik odlucio da se daju izobrazavati osobite grupe iz reda najodlicnijih ustasa, poradi izradbe paklenih strojeva, koji ce kasnije biti podstavljeni u vlakove - u Zemunu, Vinkovcima, Zidanom Mostu, Vrhpolju... To je, znade se, dalo velikoga zamaha osnutku ustaskih postrojbi i organizacija, zakrabuljenih u humanitarce. One su zapravo ponikle u Austriji, Italiji, Madzarskoj, Belgiji, Svicarskoj, diljem Juzne Amerike i svakamo tamo gdje se Hrvatstvo u razsianju nahodilo. Posebice je velikoga zamaha zadobio ustaski tisak: "Hrvatski domobran" u Juznoj Americi, "Die croatische Frage", odnosno "Hrvatsko pitanje" u Becu, "Gric" i "Ustasa" pri Glavnomu Ustaskomu Stanu, GUS-u, u Italiji, "Nezavisna Drzava Hrvatska" u Svicarskoj... Pa ni tu, gospodo, Poglavnik nije nacinio stanku niti predah. Nakon savietovanja sa Macekom i Subasicem u Becu, u jednome vlaku, on se povezao i sa sefom Austrijske monarhisticke stranke, ?sterreichische monarchistische Kaisertruer Partei, pukovnikom Volfom i italijanskim diplomatom Eudjenijem Morelijem...

- O da, gospodine, taj tisak je i nama u domovini, premda smo ga primali neredovito i uz veliku osobnu pogibelj, bio golema pripomoc u odcuvanju hrvatskoga narodnoga duha - primieti kratko biskup Garic, nasto ostali, u znak potvrde njegovih rieci, zaklimase glavama.

Nadporucnik se, medjutim, i ne obazrije na tu obpasku nego produlji:

- Dielatnost na uzpostavi ustaskih postrojbi, Poglavnik je zapoceo jos 1931. u malome planinskome miestu Bovenjo, u italijanskoj pokrajini Bresa. Tu je odmah dao uzpostaviti tiskaru pri GUS-u, tiskati glasilo "Ustasa" i odredbe Ustaske Hrvatske Revolucionarne Organizacije - UHRO. Ne znam, doista, necu li za veceras pretierati u ovome "satu poviesti"? - zapita nadporucnik vazno, ali nazocni duznostnici, iako neujednaceno, glasno povikase: O, dapace, da-pace!

- Iza toga su - naglasi nadporucnik - doneseni prvi vojnicki propisi i odmah se pristupilo vojnickoj izobrazbi nas ustasa. S Poglavnikom je, tada, u svezu stupio glavni inspektor talijanskoga redarstva Etoe Konti, a to znaci da smo ubuduce mogli sustavno racunati na punu podporu njihove vlade. Slicnu podporu smo imali i od madzarske vlade, jer nam je dala jednu pogodnu bazu za viezbanje kod Nadj-Kanjize, miesto zvano Janka-Pusta. U tom razdoblju je nas Poglavnik u "Ustasi" javno obznanio, točno se siecam, ovo: "Bodez, samokries, bomba i pakleni stroj, to je ono najbolje sto mozemo namieniti Srbima i njihovom kralju-Ciganinu, koji je samoga sebe dikatatorom proglasio. Na najveću sramotu hrvatskoga naroda, i njegovim vodjom. Bodez, samokries, strojna puska i pakleni stroj, to su zvona koja ce, dakle, naviestiti smak Srba, osvit zore i uzkrsnuce Nezavisne Drazave Hrvatske..."

- Oh, kakove uzvisene rieci! - ne mogade da se suzdrzi Dr. Bilogrivic.

- Zato - odmah nastavi nadporucnik navadjanje Poglavnikovih rieci - hrvatski ustasa ne moze biti mlaki promatrac, vec krut i nemilosrdan. On, bez milosti i pardona, diejstvujuci gvozdjem, vatrom i krvlju, mora da skrha vrat srbskomu nametniku i tako odslobodi svoju domovinu...

Iznova svi, skoro u isti tren, snazno zapljeskase, pa i sam nadporucnik. Ocevidno zadovoljan ucinkovitim odiekom svojega govora, on, nakon krace stanke, nadoveza:

- Tocno se siecam i ove Poglavnikove poruke: 'Srbskoga tirjanina, nametnika i tlacitelja se ne moli. Njega se bije, njega se baca iz vlastita doma!' Vi, gospodo, vierovatno nieste znali da je Poglavnik, odmah po emigriranju iz te njihove bivse Kraljevine, uputio vrlo kratko i znakovito pismo onome njihovome Aleksandru, izricuci mu najpraviciju kaznu, koju je taj kralj-Ciganin podpunoma zaslužio: 'Mrtav si, Cigo, majku ti srbsku jebem!' Treba li, gospodo, da vam posebice izticem kako je vec tada u Poglavniku sazriela odluka da bezuvjetno smakne onoga kralja-patuljka?

Sva gospoda su izistinski bila u uzhicenju nadporucnikovim pripoviedanjem, kada im se on odjednoc obrati pitanjem:

- Tko od vas naizust znade tekst ustaske prisege?

Buduci je taj upit dosao iznebuha, nastupi stanoviti tajac, iako za kratko.

- Kako ne bismo znali! - prvi se snadje zupnik Filipovic.

- Pa, znademo, vierujem, svi! - pridoda Dr. Bilogrivic.

- Vierujem i ja - kaza nadporucnik veselo - ali te svete riec valja da u svakoj prigodi ponavljamo. Izvolite!

- Zaklinjem se Bogom svemogucim - odpoce Dr. Bilogrivic odresito deklamirati prisegu - i svime sto mi je sveto, da cu se drzati ustaskih Nacela i pokoravati se propisima, te bezuvietno izvrshivati sve odredbe Poglavnika, da cu svaku povierenu mi tajnu najstrozije cuvati i nikada, nikomu, nista oddati. Zaklinjem se da cu se u ustaskim redovima boriti za izvojevanje samostalne drzave Hrvatske i sve uciniti sto mi Poglavnik nalozi. Zaklinjem se da cu jednoc izvojevanu hrvatsku samostalnost i hrvatsku narodnu slobodu u ustaskim redovima cuvati i braniti. Ako se ogriesim o ovu prisegu, sviestan si svoje odgovornosti za svoj cin i propust, imade me po ustaskim propisima stici smrtna kazna. Tako mi Bog pomogao! Amen! - dokrajci Dr. Bilogrivic vrlo poletno.

- Odlicno, gospodine gvardijane! Niesam niti sumnjao da je itko od vas ne zna. Ali, niesam vas na ovu nasu prisegu bez vaznoga povoda podsietio, to mi vierujete. Posebice je ovdje bitan stavak o cuvanju ustaskih tajni, medju koje spada i nasa predstojeca zadaca iztriebljenja tih gnjusnih grko-iztocnjaka u Drakulicu, Motikama, Sargovcu i rudokopu Rakovac. Ovo poglavito glede cinjenice da se doticni gadovi, kako sam izviescen, nisu dali predvesti u nasu Svetu vieru. O tome cemo, medjutim, sliedecih dana obsirno da razpravljamo, a u sukladnosti sa odobrenim planom koji je na najvise miesto upravio gospodin Gutic...

Ocito sretan sto je i ovom prigodom iztaknuta njegova revnost u sluzenju obcoj ustasko-hrvatskoj stvari, Dr. Gutic samo dva-tri puta zmirnu kroz svoje naocale, naklonivsi se smierno spram nadporucniku.

- Pripomenuli ste ono jezgrovito pismo Poglavnika, odpuceno kralju- Cigi, a nas bi doista zanimalo, mislim na sve nas ovdje nazocene, malo vise podrobnosti o tom poviestnom dogadjaju - uporan je Dr. Bilogrivic.

- Moram vam, gospodo visoki duznostnici, osobito podcrtati da nikada, niti jedna riec nasega Poglavnika nije otisla u vietar. Kada se, bez obzira na moguće i sasma vierovatne zrtve, 1930. odlucio na Licki ustanak, ustanak je revno organiziran i podignut. On je doista imao golema odieka u cielome svijetu: skrenuo je njegovu pozornost na tezki polozej Hrvata u takozvanoj Kraljevini Jugoslaviji! Kada je, jednako tako, odlucio da se izvede atentat na "Njegovo Velicanstvo", 17. prosinca 1933. u Zagrebu, na kraljev rodjendan, i to su bezpogovorno izveli Petar Oreb i drugovi. O tome je, kao sto znadete, tiednima pisao svietski tisak i prenasale krugovalne postaje, pa je i to, naravski, jos vecma ukazalo na odlucnost Hrvata da se odslobode Srba i odsnuju svoju drzavu. Sto se, pak, tice samoga atentata, vi znadete da ga je, 9. listopada 1934. u Marseju, izvrasio ranije spomenuti Vladimir Kerin Cernozemski, zvani Vlada-sofer. Sa njim su sudjelovali Mijo Bzik, Mijo Kralj, Ivan Rajic i Zvonko Pospisil, koje je u Svicarskoj docekao i cehoslovackim putovnicama obskrbio nas sadasnji zapoviednik Hrvatske Redarstvene Sluzbe Eugen Dido Kvaternik, sin nasega Vojskovogje i zapoviednika Cielokupne Oruzane sile NDH Slavka viteza Kvaternika. Nije li tako bilo, gospodine Kvaternik? - upita vazno nadporucnik, upravivsi svoj pogled k Vojskovogjinom sinovcu Ozrenu Kvaterniku.

Polnoc je proslo, ali su se domacini i njihov gost i nadalje drzali razpolozeno, kriepeci se povremeno dobrom kapljicom i zakuskom, kao da je razgovor tekao zapoceo. Tocno u polnoc su sa pozornoscu sasusali posljednja krugovalna izviesca sa bojisnica, posebice o pobiednom nastupanju niemackih ceta u Rusiji, pa je i to pridonielo produzetku ugodna razgovora.

- Ma, ovdje su njihove vlasti uvelike, u tisku i na svim krugovalnim postajama, u svojim izviescima, bezpretržno trubile kako je oko atentata Poglavnik uhicen, kako ce ga Italija izporuciti Jugoslaviji, kako ce vrlo zurno biti javno obiesen - iznova se zainteresira Dr. Bilogrivic, zmirkavo gledajuci u gosta.

- Pa, jeste, bio je uhicen. Ali za vrlo kratko. Prije sam vam kazao da je italijanska vlada nama dala ne samo financijalnu podporu iz drzavnoga proracuna, vec i baze za nasu svekoliku izobrazbu i viezbanje ustaskih postrojbi. Duce je za takovo drzanje Italije spram nas imao svoje osobite razloge. Iako tezka srdca, Poglavnik je zapravo morao pristati da dalmatinski otoci i obala pripadnu Italiji. To je, napokon, i bio razlog sto je Italija na sve nacine odlagala susret i razgovore s onim kraljem-Ciganinom, kojemu je ljesina oddavna iztrunula. On je uporno porucivao Duceu, preko svojih duznostnika i inih "teklica", kako zeli uzpostaviti prijateljstvo sa svim susiedima, posebice s Italijom. Nu, Duce je, sviestan si svoje moci i ukupne uljudbe italijanskoga naroda, odbacivao svaki doticaj sa jednim srbskim Ciganinom premda je on nosio kraljevski titul...

- Vi ste, gospodine Misolov, u nasemu predhodnomu razgovoru, u jednoj zgodi, obsovali Italijanima majku zabarsku. Recite nam, ako to nije indiskretno, sto danas o njima mislite? - opet ce Dr. Gutic.

- Sto mislim! Tamo je, zna se, mocni Vatikan, nasa zajednicka Sveta Stolica, Italijani su jos mocni i mi s njima moramo paktirati. Mislim, medjutim, da su Latini varalice stare i da nas iznova varaju: ne samo da su nam uzeli cielu jadransku obalu, potom veliki dio Hrvatske i Bosne, vec se sada stavljaju u obranu srbske gamadi od konacnoga unictenja. Ali, vierujte mi, nas Poglavnik nije imao valjana izbora. Ja, pako, ne dvojim da ce, u pogodnomu trenu Poglavnik, odslanjajuci se na Niemce, koji su trenutacno jedina prava svietska sila, iznaci najsvrhovitija riesenja po hrvatski narod i drzavu...

- Ja bih, nadporucnice, primietio da se u posljednje vrieme i Niemci podstavljaju u zastitu srbske posasti. Gospodin Gutic je, primierice, medju nama najzasluzniji za iztriebljenje grko-iztocnjaka u nas, pa je, ipak, nakon sukoba s niemackim vojnim zapoviednikom Fortnerom, morao da odstupi i prekine obnasati duznost ustaskoga stozernika za Hrvatsku Krajinu. To vam je, uvieren sam tvrdo, takogjer poznato... - iznova se oglasi biskup Garic.

- Naravski, poznato mi je... Za sve sto je ucinio i sto kani uciniti, gospodinu Guticu ostat ce duzni Svevisnji, nasa Uzvisena Crkva i Poglavnik. I to viecno. Jednako tako, svima vama i inima, koji prinose svoju zrtvu na oltar hrvatske domovine, ostat ce duzni dojdjujuci narastaji Hrvatstva. Sto se, gospodo, Niemaca dotice, oni ne kane stititi te prljave grko-iztocnjake, dotepance i prosiacke doseljenike na sveto hrvatsko tlo, vec, oprostite mi na izrazaju, oni cuvaju svoje guzice. Evo kako. Njihove cete trenutacno su bojevo angazirane diljem svieta: na cielom ozemlju, na svim morima i oceanima. Buduci da su raztrzani na sve strane, oni moraju samo manje postrojbe u nas drzati, a koje svakim danom vise trpe napadaje pobunjenickih razbojnika. Ukratko, oni ne zele, bar ne u ovom trenu, te razbojnike razdrzivati, ali im, tu vam stojim dobar, u stanovitomu trenutku odstati duzni nece...

Dr. Gutic, koji pozorno slusa svaku riec gosta, iznenada, posve tiho, kao da ni sam nije na cistu da li ga je umiestno prekinuti, zamoli nadporucnika:

- Kazite te nam jos nesto o ubojstvu onoga njihovoga kralja, posebice o sudbini nasih mladica, koji su u tome sudielovali?

- Ma, odstavimo to sada - skoro da osorno uzvrati nadporucnik - vec bih zelio da i ja vas malo cujem. Kako, recimo, nase "hrvatsko cviece", muslimanci? Netko mi rece da vec dizu glave, da traze svoju neovisnu drzavu, Bosnu, da se, toboze, zauzimlju za preostale grko- iztocnjake...

- Pa, izgleda mi da smo se u njima iznova prevarili! - priznade Dr. Gutic.

- Ponajvise vi, gospodine Gutic - dobaci, uz ironican smiesak, ravnatelj Ustaske Redarstvene Sluzbe Ozren Kvaternik.

Gutic, koji nikako nije odcekivao ovakav obrt, naglo se trze, ne znajuci u prvi mah sto da kaze.

- Pa, znadete... Kako ja, zasto bas ja?" - obrecnu se on pomalo ljutito, dok mu kroz debele dioptrije sievnu kratak, ali sazizuci pogled uprvljen ka Kvaterniku.

- Sietite se, molim, ali bez ljutnje, sto ste im tiekom proslje godine govorili. Rekli ste im, odprilike, ovo: "Teku vam suze radostnice, jer je Bosna srediste nase Nezavisne Drzave Hrvatske. A vi, braco Hrvati- muslimani, kao najplemenitiji dio velikog i junackoga hrvatskoga naroda, poput ostale hrvatske brace, koja se vec griju na suncu slobode, vase dzamije i domove obkitite barjakom Alaha i milim hrvatskim trobojnicama, pak nasrnite svim silama na nase zajednicke neprijatelje, Srbe..." I onoga ste obcinskoga sluzitelja, sto li on bijase, uzeli u svoju osobnu pratnju... Onu protuhu, Asima Dzelica. Nije li bilo tako?

- Bilo je - brani se zucno Dr. Gutic - nu on je, sa izistinskim sotonskim marom, sluzio nasoj stvari. Nema toga, gospodine, tko je sa takovom nasladom unictavao nase srbske krvopije, i one zidovske Jude Iskariotske, kao on. Njemu nije nikada trebalo dvaput zapoviediti. Dostatno je bilo da na nekoga od njih pokazem okom, okom a ne prstom, i taj je odmah bio mrtav. A ubijao ih je sa takovim uzhicenjem, da je i mene redovito razgaljivao. Ma, pustite prazne rieci, molim vas... A ona moja poruka tim poturicama, koji su nekoc bili cisti Hrvati, takogjer je stajala u punome skladu sa izravnim naputcima Poglavnika i nasih najvisljih drzavnih i ustaskih duznostnika. Ne dopustam, uostalom, da mi netko glede toga spocitava...

- Prekinimo - umiesa se nadporucnik izmirljivo - takove raspre. Sada imademo mnogo prece brige. Grad je, i sami to znadete, u pobunjenickome obkoljenju, oni su nam prekinuli vodoobskrbu, suhopotnu svezu sa Jajcem, zeljeznicku sa Zagrebom... Uz to su sada, prije koji dan, pod nasim nosom, unictili domobranksu satniju u Vrbanji. Za to vam, uvazena gospodo, nijesu krivci muslimani nego Hrvati. Neki Drago Mazar, zapoviednik odmetnicke bojne, tako sam ja obaviescen da se on zove. Ako imade obitelj u Banja Luci, pod vrlo zurno ju morate uhititi, predvesti Pokretnome priekome sudu i svu uzstrieliti. Medju tim banditima se, prema mojim obaviestima, spominju jos i neki Pavlic, Rojc, Radman, Podgornik, Jurincic, Vinterhalter, Lang... Sve, eto, sami katolici. To bi, napokon, trebalo da kao domicilni, znadete bolje od mene...

Dr. Gutic, uplasen da bi ovakovim izpitivanjem njegova ukupna dielatnost mogla da bude umanjena, naglo protegnu vrat, cinilo se da ce ostro prosviedovati glede ovakovih zamierki, ali on zurno pridodade:

- Od toga Mazara smo prosloga ljeta, u Jajcu, ustrielili brata Ivicu, ali...

- Kazite mi jos: tko je predsjedatelj Izvanrednoga priekoga suda ovdje? Nije li to onaj Mahmut Dizdarevic, sto ste me, gospodine Guticu, s njim upoznali?

- Da, on je. Svuda su se poturcenjaci uvukli, i u Zagrebu, i ovdje. Podpredsjedatelj Vlade Dr. Dzafer Kulenovic, ministar prometa Hilmija Beslagic, gradonacelnik Banje Luke njegov brat Hakija Beslagic, tuzitelj Izvanrednoga priekoga suda Ahmet Filipovic... I u Izvanrednome narodnome sudu su iznova oni. Pored Dr. Oskara Vilfana, Nikole Condrica i Ivana Sumajstorcica, tamo su i podpukovnik Becir-beg Kulenovic, Ahmet Beglerbegovic, jos neki Dizdarevic... O nizim duznostnicima da se i ne govori. Jos si onaj njihov Mulalic daje za pravo upravljati proti nama pisma na Poglavnika. Da nisam odavde odstranjen, sada bih sve drugacije spram njima izokrenuo. Nu...

Zupnik iz Petricevca, fra-Miroslav Filipovic, za kojega se ciele veceri cinilo da je sasma odsutan, odjenoc nesmierno progovori:

- Niesam, visoka gospodo duznostnici, nikada bio za mnogo rieci, bez ucinkovite dielatnosti. Pored nasega, ako Bog dadne, uzpiesnoga i zurnoga maloga "krizarskoga pohoda", kako smo ga nazvali, proti onim grko-iztocnim stienicama i krpusama u Drakulicu, Sargovcu, Motikama i Rakovcu, ja bih i sve ove poturcenjake dao zatrieti. Ne, naravski, u ovome trenu, vec kada tome kucne prava ura. A sada bih im odmah zatvorio njihovo druztvo "Gajret", koje se uvijek odlikovalo stanovitim srbofilstvom. Dao bih im zatvoriti sva ina druztva, posebice "Islamijet", upravljen na odgoj njihovih, poturcenjackih, mladih viernika. Sve bi im trebalo pozatvarati, ukljucivoo i pokopno druztvo "Magfret"! Pa neka odmah, ne poganeci nam svetu hrvatsku zemlju, lete u nebo, k svojemu Allahu. I...

- Bravo, zupnice! Stotinu puta - bravo! Tako treba da razmislja, tako treba da dielatno funkcionira, jedan katolicki svecenik i zaprisegnuti ustasa - prekide ga nadporucnik, pridruzujuci se snaznome pljesku nazocne gospode. I mnoge poturcenjacke obitelji bi vi, gospodo Kvaternik i Nedielski, trebali temeljito razcesljati - Karabegovice, Hadzice, Filipovice, Maglajlice, Dervisice, Insanice, Masle, Bukice, Kusmice. . . Gospodin Gutic ih, sasma jamacno, dobro poznaje: koje kao prieratne srbofile, koje kao komuniste. Bilo kako mu drago, sve je to goli pobunjenik, a nije li pobunjenik, onda jamacno podpomaze pobunjenike i odmetnike. Sve bih ja to pred Pokretni prieki i... - nacini zupnik pokret rukom, kao da zamahuje sabljom.

- Vi mene, zupnice, bezmalo dovedoste u svezu sa komunistima - dobaci Dr. Gutic uz osmieh, pa nadodade veselo:

- U nekoju ruku, imate si i pravo: cesto sam diskutirao sa brojnim banjaluckim komunistima, prije rata. Sto cete, moj velecasni, tada smo komunisti i mi bili, u nekoju ruku, na istoj strani, oporba rezimu. Ipak vam hvala na vasim plamenim i izkrenim riecima. A svoje rieci cemo, uz Boziju pomoc, uskoro pretociti u diela. Hvala vam, gospodo, svima. Sliedeci puta cemo si razpravljati o nasemu planu, nasemu "Malom krizarskom pohodu" - zakljuci Dr. Gutic razpolozeno.

3.

Odieknu potmuo pucanj. Zatim jos jedan, malo rezkiji. Onda se razlieze cieli rafal. Ali i njega prigusi i odnese snazan vietar, sto vec danima, s miesta na miesto, prenasa hrpe sniega. Kao sto, recimo, pustinske oluje u Sahari premiestaju goleme naslage pieska, tvoreci piescane stozce, zvane dine. Stoga je i Ulica Poglavnika Dr. Ante Pavelica, glavna u Banja Luci i jedina koja se redovito grnovima cisti, veceras pretvorena u snieznu pustinju, izpunjenu bielim stozcima i doljama. Njome se, obpustielom zbog redarstvenoga sata, jedino gibaju ustase iz Prve satnije Druge bojne Poglavnikovoga Tielesnoga sdruga.

Oni su veceras bili na predstavi, datoj u njihovu cast, u banjaluckom Hrvatskom kazalistu. Tamo su se, pricaju ljutito, u tom kazalistu, promatrajuci "Ognjiste" Doglavnika Dr. Mile Budaka, samo dosadjivali. Sada, pak, idu u svoju vojarnu, na drugome kraju grada, u tvrduj Kastel. Nekoji i u bivsi Sokolski dom.

Da bi po njih izpalo sve neprijatnije, ravnatelj kazalista ih je, vele, visekratno upozoravao na pozornost spram tom kreveljenju glumaca. I na cudorednost spram toj predstavi. Stoga, onako razdrazeni i kivni na sve oko sebe, momci si dadose odduska svracanjem u "Hrvatski orac", onkraj kazalista, i , naravski, revnostnom izkapljanju dobre lozovace.

- Kako rekose da se zove ona volusina, onaj ravnatelj kazalista? Znade li on, mater mu u pizdu jebem, da smo mi ustase. I to ne bilo koje ustase, vec stare ustase, iz Poglavnikova Tieleznoga sdruga. Znade li on da su vrhunaravna uljudba svakoga staroga ustase bodez, bomba i samokries, a ne neka tamo kazalisna govna? - pita Jurlina svoga nekadasnjega susieda iz sela, Simuna Vrdoljaka, zurno izpijajuci novu casicu. Pa iako se Jurlina izderava iz sveg glasa, Simun mu rieci ne razaznaje. Njih, poput silnoga vihora, zapravo uzsisava i odnasa sveobca vreva i dovikivanje podnapitih ljudi. Zato Jurlina, jednako tako grlatoo, uzvraca Simunu, kojega su u dietinjstvu zvali Reponjom:

- Nista te, Reponja, ono nisan cuja. sto si reka'?

- Sto san, pitas me, reka'? - ponavlja Jurlina jos grlatije. 'Nije ni bitno sto san reka', vengo da smo onoga kenjca, koji je na nas vika' u kazalistu, trebali ustriliti ka' jednega bisnega pasa. Eno, oni sto su malopri' pucali u zrak, tribali su lipo svo ono olovo sasut' u njega. Eto... '

Reponja iznova mase glavom, dajuci znaka da opet nije razumio, pa ga Jurlina iz sredista gostionice gura u sami kraj.

- Sa' mi ponovi ono sto si malopri' reka' - zahtieva Reponja, gledajuci druga zacakljenim ocima.

- Reka' san ti da smo tribali omar ustriliti onega kenjca, ravnatelja kazalista, sto nas je 'nakin riciman grdlija i idija se. Jos nas je, Isukrsta ti, moga' lipo i kastigat'... Kako on ono rekose da se zove?

- Bice da se seronja zove Dzaja, Mate Dzaja, profesur. Neki mi je 'amo reka' da mu je zena Srpkinja. I da je, ka' tizi ravnatelj banjalucke Gimnazije, uvik popriko gleda' na Ustasku mladez, tamo, u ton svon zavodu...

- Eto vidis, da ja jeman prav' : tribalo ga je omar ustriliti! More bit' da bi, iza toga, niki malo ka' prigovara', a poslin bi Dzajinu lisinu i 'nako bacili u skovacu, di joj je i misto... A veceras bi jemali najlipsu ustasku predstavu. Ono sto si kaza' da mu je zena Srpkinja, triba' se rijet: Srbkinja. Nije ni to, vengo, kako je Poglavnik zapovidija: grko-iztocnjakinja. A sa' mi reci: je li se ono, kada niki u kazalistu pogine, oli umre, zove tragedija?

- Ne znan ti ja to, a bice da se tako zove...

- Mogli smo ti, vidis, ucinit' pravu pravcatu tragediju. I ismijat' se, ka' pravi 'judi. Mores li to zamislit': razglavi on usta, pocne nas nabitjivat', iditi se, a ondar netko saspe rafal? E...

- Ajme meni, Jurlina, sto si to lipo kaza'! Di si to naucija, vrazje jedan? De, reci, di! - navaljuje Reponja, laktom lieve ruke udarajuci druga u rebra, dok desnicom dize casicu na "kuc".

Ciela gostionica vri od izmiesanih pijanih poklica, koje nadjaca jedan prodoran glas, otegnuto zapocinjuci gangu:

Vlak prilazi priko dvije stange,
'Ercegovci, zapivajmo gange!
Vlak prilazi priko dvije stange... Oj-oj-oj-oj...

Mada neujednaceno i neslozno, ganganje prihvatise svi, docim se zastavnik Mioc, klateci se na nogama, izpe na jedan stol u sredistu gostionice pa zapoviedi, masuci objema rukama nanize, kao da im zeli reci da siednu:

- 'Aj'mo sade onu "Mars Srbine priko Drine"!

Mars Srbine priko Drine,
U tri picke materine!
Mars Srbine priko Drine... Oj-oj-oj-oj...

Kada se ganganje malo uztisa, zastavnik pievace grlato pohvali:

- Bravo, bravo ustase! Tako se to piva. I uziva. A sada van sviman zapovidan: Pokret! Svi za mnon. Veceras je nasa vecer. Neka cuju i znaju ove banjalucke babe od ustasa tko ovod zapovida. Zapovida zastavnik Mioc, jedan izmedju najstari' zaprisegnutije ustasa sa Lipara. Pokret, pokret, pokret! Svi vanka, da vidimo kako se stuje redarstveni sat, kako se zamracuju kuce, kako funkcioniraju ove nji'ove obhodnje... I da, Gospe mi prilipe, jos koju salijemo niz grlo. Nije li tako! E, Boga ti... - zapetljava on oddebljalim jezikom.

Momke napolju doceka jos zesca mecava. Pomalo obvlazeni snieg nosi razpomamljeni vietar, tako da se Ulica Poglavnika Pavelica, najdulja i najliepsa u gradu, moze da razpozna samo po glasovitim drvoredima s obje njene strane. Nu, razpolozenim ustasama niti to nije nikakova zaprieka. Jednako tako, ni redarstveni sat, koji je miesecima na snazi, oni ne moraju da stuju. Jamacno bi i morali, ali nece. Nisu oni, napokon, iz kojega mu drago, vec izravno iz Poglavnikova Tieleznoga sdruga! Oni su,

protivno zapoviedima miestnih vlasti, nalozili podpuno zamracivanje svih nastanbi. I tko bi se jos uzsudilo da glede toga prosvieduje? Nitko!

Prolazeci mimo goleme zgrade nekadasnje Vrbaske banovine, sadasnjega Zapoviednictva Ustaskoga Stozera, koji ih koliko-toliko zastiti od olujnoga vietra, zacuse razgovietnu zapovied neakove obhodnje:

- Stoj! Tko ide?

- A tko nas pita? - uzvрати zastavnik Mioc, probivsi se na samo celo svojih momaka.

- Stoj! Tko ide? - ponovi jos jace oonaj isti glas, vierovatno glas voditelja obhodnje, pri cemu se zacuse kovinasti zvuci natezanja strojnica.

- A tko nas, kao, to pita? - opet ce zastavnik, izkrivljenim glasom. jednako se sprdajuci.

- Stoj, ili pucati! - zaprieti onaj isti iz blizine, drzeci si u rukama zapetu strojnicu, kao sto ih drzahu i ostala trojica iz obhodnje.

- E, de, da te vidim kako pucas! - zareza zastavnik, dok su njegovi momci obkoljavali ophodare. 'I da ste - produlji on jos zesce - odmah spustili te strojnice. Jasno?! Ti da nama, govno jedno, zapoviedas "stoj" i pitas tko ide. Govori smiesta: kako se zoves, cin, udielba, odakle si... Zurno!'

- Gospo'n... Ne vidim vasega cina... - zamuca voditelj obhodnje prestraseno.

- Ja sam zastavnik Mioc. Slusam!

- Gospo'n zastavnik, ja sam Jura Pesek, rojnik, na udielbi pri Trecoj pukovnji, rodod iz Podsuseda, Zagorje...

- A ova trojica? - izpituje zastavnik odresito, kao da veceras kapljice nije odkusio, premda se teško drzi na nogama.

- Ovaj je, gospo'n zastavnik, iz Ivanje Rieke, ovaj iz Stubice Dolnje, a onaj iz Krapine - deklamira rojnik izprepadano.

- I vi ste mi neakve ustase, majku vam glupavu jebem. Vi ste zagorski bogeci i govna, nikakve ustase. Zar ne znadete sto, ako se netko na zapovied "stoj" ne zaustavi, propisuje Viezbovnik? Jos ako se propisno ne odazove na javku "tko ide"!

- Gospo'n zastavnik, Viezbovnik prav-zaprav propisuje da se... Da se puca...

- A zasto onda nisi puca' ? - nasrce zastavnik, unoseci se rojniku Peseku u lice, kao da ce ga prozderati.

- Ja sam si, gospo'n, mislil da ne m'remo tak, furt, pucati. Da...

- Nista ti, niti tvoji zagorski pajtasi, niste mislili. Vi ste bedaci, kako vi Zagorci sami sebi tepate. Hajde, odmah predajte strojnice! Gdje su vam samokriesi i bodezi? I njih predajte. Tako. Sada ih ti, Stimac, prepipaj. Tako. Jesi li ti, kilavi rojnice Pesek, ikada ista zakl'o?

- Kak' vam bum rekel, gospo'n zastavnik... Nikdar i nikaj si nisam zaklal. Tak'...

- Ni kokos, ni ovcu, ni kozu?

- Nis', gospo'n zastavnik! To, kakdar je trebalo zaklat' pajceka, puricu, kokicu... To su, prav-zaprav, delali oni, moj japa Imbra. Ja, pak, nis'...

- Cujete li, ljudi, sad ovo: "Nis', gospo'n zastavnik!" Evo, kakovi ustaski oruznici treba da brane Poglavnika i Nezavisnu Drzavu Hrvatsku. Uh, uh...

Do tada je medju ustasama iz satnije, nekojim cudom, vladao podpuni tajac, jerbo su svi sa velikom pozornoscju pratili razgovor izmedju zastavnika i rojnika. Tekar iznebuha netko od momaka promuklo uzviknu:

- Da i' , zastavnice, malo propustimo kroz sake, da vide kako Musa jarca dere?

- Ne, ne! Cekaj, da jos malo cujemo ove zagorske bojovnike. A vas trojica, da li ste ista u zivotu zaklali? - pita ih zastavnik.

- Nis', gospodine - odgovaraju oni bezmalo u jedan glas.

- I ovi "nis"! Zamislite, ljudi, ustasu koji nikada, nista nije zakl'o. E, pa, majku vam govnersku jebem, trebalo bi da vas sve cetvoricu, odmah ovdje, ustrijelimo. Ili zadavimo, jos bolje... Najbolje da vas, ka' brave, prikoljemo...

- Tribalo bi, tribalo! Moremo i' omar, 'vako u mraku... - opet ce onaj raniji promukli glas, uz bucno odobrovanje vesele druzine.

- Znan i ja - smiruje ih zastavnik - da bi tribalo. Ali, necemo. Ustasa koji u zivotu nista nije zakl'o... Svasta! A u nas, sami znadete, u Hercegovini d'jete prije nauci da kolje nego da pise slova. Makar pile, kokos, sto bilo da zakolje. I da se krvi, jos 'nako vruce, napije... Franic, Saponja, Grborez i Luburic, gdje ste? Otierajte ove pajceke u nasu vojarnu, pa se vratite. Bit cemo u onoj kavani kod "Palacea". Jasno!?

- A more li, zastavnice, ka' nam je 'vako lipo, da jos jednoc razvucemo gangu? - pita krupan momak, s uzdignutim okovratnikom ogrtaca i spustenim nausnjacima, klataci se pijano.

- Moze, naravski. Samo razvuci - oddobri zastavnik, ali bez velika zara u glasu, jer je u cielome tielu odsiecao umor.

Od Mostara do Sirokog Briga,
Nima cure s kojom nisan liga.
Od Mostara do Sirokog Briga... Oj-oj-oj-oj...

Netko od momaka, ne pitajuci zastavnika za dozvolbu, iz svoje strojnice izpuca cieli rafal. U hipu mu se pridruzise jos nekoji veseljaci. Blieda svietlost, samo za kratko, bliesnu ponad njihovih glava, dok zastavnik ostro zapoviedi:

- Prekini! Ne trosi drzavnoga strieljiva. Pucate, kao da nam nece tribat' vise...

Na to, iza prozora s lieve strane ulice, na drugome katu, sto veseloj druzini ne promace, netko razmaknu zastor. Snieg i dalje pomalo pada, tmica nije podpuna, pa se nazire necija silhueta. I, iznad njene glave, prigusena svietiljka.

- Tko ono ima "parabelum"? Hej, ljudi, je li tu Bakovic? Ivane, di si? Di si, Bakovicu, guja te uvila? - dere se netko izvan sredista grupe.

- Eno ti Bakovica tamo, uz oni kesten. Naloka' se ka' prasac, pa sade riga. Mliko materino izriga'... - odgovara drugi, smijuci se svojoj dosietci.

- A di je onda Basic? On je kovac, on viruje samo u podobar bokun gvozdja. Hej, Jure, javi se. Daj tu svoju samokriesinu, toga ruskoga "nagana"!

- A sto bi ti s mojin "naganon" radija? Da ne bi, Divice ti, sa djavlon tikve sadija? - pita Basic nehajno, uz veselo dovikivanje i smieh druzine.

- Daj, ne boj se. Tija bi samo ugazit' onu tamo svicu. Oli bi bilo lipse da upucan onega na pendzeru... Sto mislis?

- Ti si mi, ka', bolji strilac od mene, sto li? Idi, bizi, Isukrsta ti! Bakota, di si? A, tu si! Ti mu ispricaj ono iz Bijaca, pa nek' mucu, ka' stara pizda... Nisan li, reci, na pedeset koracaji, iz ovega "nagana", pogadja' svakog Srbina oli Zidova, točno medju oci. De, slobodno mu reci. 'Vako, prid svima...

- Jesi, pogadja' si. Samo si onega mladega, visokoga, sto nije 'tio da stoji ka' "ziva meta", mora' priklat'. Je, tako je bilo. Svojin san ociman gleda'...

- Eto, sto san ti reka'! A sade samo lipo gledaj sto ce bit' - nastavlja Basic, natezuci svoj golemi "nagan".

Prasak razpara snieznu noc, sa vrha "nagana" palacnu plavicast plamen. Istoga se trenu zacu jedva cujan jauk, a ona silhueta namah nestade s obzora.

- Pogodi ga, Prisvitle mi Divice! - uzkliknu zastavnik iz tame, pracen izistinskim povicima uzhitia iz mnoztva. 'Bravo, dovodnice! Bravo Basicu! Tako diejstvuje samokries u ruci pravoga ustase. Daj, Basicu, da te poljubin! A sad te molin da mi posudis taj "nagan", da ugasin ono svitlo. Onda idemo da se castimo...

- Pri' bi ti, ne ljuti se, zastavnice, da' ruku da mi odsices. Ostala su mi svega dva'es' i tri naboja. Di je sada Rusija, di da i' nabavin? De, reci sam: di da nabavin strieljivo za "nagan"? - pravda se Basic uporno.

- Dobro, ne ljutim se. Mogu ja - kaze zastavnik pomirljivo, vadeci iza pojasa svoj "valter" - i ovim. Niemac je ovo nacinio, ne smije da bude losiji od ruskog samokriesa. Dapace! Dugacka ciev, naboj duga devetka. Vidiet cete...

Svi se utisase, kao da ne disu. Cinilo se, sto vise, kao da se cuje padanje svake sniezne pahulje. Momci su, svi do jednoga, usmierili poglede k onoj prituljenoj svietiljci. Liznu plamen, odieknu jak pucanj. Svietiljka zgasnu, istoga trena.

- Zivio nas zastavnik Mioc! - prodera se netko s desne strane skupine, sto uglas prihvatise ostali. 'Dizite ga na ramena - opet ce isti glas - da ga nosimo. Pravac, kavana kod "Palacea"! Napri'd, stupaj! Ja, za ovo veceras zastavnikovo, placan turu... '

Uokolo se nista ne cuje niti se, osim ono malo od sniezne bielina, vidi. Grad je sablazstno pust. Cini se da i snieg sve manje pada. Momci, bez ikakova poredka, i nadalje idu uz Poglavnikovu ulicu. Krecu se sada lieno i nevoljko, pa bi se reklo da im je, bar za veceras, zabave i pucnjave dosta.

Netko iz tame zapita da li su se vratili Franic, Saponja, Grborez i Luburic, ali ne dobi odgovora.

Polnoc je poodavna proslo.

- Stanite, ljudi, ja cujem zvono. Cujete li: zvoni! - vice netko s kraja skupine.

- Gdje, sto zvoni? - pita ga zastavnik. I on zastaje, odsluskuje. Potom se obsvrce oko sebe.

- Tko to rece da cuje zvono? Tko rece? Bit ce da nekomu zvoni u glavi, od rakije. Sto se ne oglasi taj sto mu zvoni u glavurdi? - nastavlja zastavnik ljutito.

- Ja san reka' da zvoni. I zvoni. Svatko je gluh, tko ne cuje zvono. Zvoni iz dubine, ka' da zvoni iz zemlje. Ja sasma jasno cujen: zvoni od grko-iztočne crkve. Odonuda... - ne da na se onaj momak.

- Mislis ove sto je, kazu, bila izpred Zapoviednictva Ustaskoga Stozera? Pa, ti si posvema izludio. Ona je, to si cuo, srusena cim su nase postrojbe odslobodile Banju Luku. Zar nisi, kada smo ovamo dolazili, vidio njenu rusevinu? Cujete li ga: 'Zvoni iz dubine!' Jebala te njihova paganska crkva i zvonjenje. Makar suti, ne sramoti sebe i nas... - prekorieva ga zastavnik.

- Ma, cekajte! Sto ste navalili na covika? Evo, i ja cujen. Lipo cujen kako zvoni: dang-dang-dang... Moj pokojni did je prica' da nima vecije grija vengo nekomu crkvu srusit' . Je, Divice mi prisvitile. I prica' je, ako bas 'ocete znat', da su nikada davno nasi skinuli nocu zvono sa pravoslavne crkve, u susidnom selu, bacili ga u Neretvu. I znate sto je poslin bilo? Zvono je po vascilu noc zvonilo iz rike: dang-dang-dang... Nije se, Isusa ti, dalo zaspat'. Pola nasega sela je izludilo, pobisnili 'judi od nespavanja ka' pasi. Sve bi i' djava odnija, da ono zvono nisu, jopet nocu, izvadili i vratili na onu pravoslavnu crkvu. Premda je zvonilo lipse i bolje od nasega, morali da ga vrate. Poslin je sve bilo ka' i pri': zvono se culo samo kada oni zvonu. A nase se selo smirilo. Eto...

- Idi, jebi Boga i ti, i tvoj did, i zvono. 'Ajmo ca, da stogo' popijemo! - umijesa se novi ustasa, gurajuci momke rukama da produlje. Netko, sa prednjega diela postrojbe, iznova zaganga, ne pitajuci zastavnika za dozvolbu:

Je ba' san je Danice mi zvizde
Tri joj dana curilo iz pizde.
Je ba' san je Danice mi zvi'zde! Oj-oj-oj-oj...

- Di su, ljudi, oni bocuni sa lozovacon? Di je Babic, oni mladji? On je ponija bocune iz "Oraca". Kako je ime onom Babicu, sto je ponio bocune? - pita unjkav glas iz mraka.

- Da tizi Babic nije iz Knina? Jednoga san litos zakla', ka' brava: krupan, deb'o, a mladac. Jema je stotinu kili. As ti Gospe! 'Reci, poslidnji put u zivotu, kako se zoves? Reka' si da si presa' u nasu viru, da jemas novo ime, nase. Da si se pokrstija i da si sade Ante. Kazi, Ante, kako se zoves!' - zapovidan mu ja. 'Savo Babic!' - on ce meni. 'Jeben ti sisu materinu!' - ja cu ti njemu - kako Savo ka' si Ante.' Ondar ce on: ' Tako, 'ocu da umrem sa svojim imenom, Savo!' I ja navalin na njega ovizin bodon. Ja boden, krv siklja, ja boden, krv siklja. A on samo stoji, gleda u me. Potegnen samokries, pa pravo posrid ociju. 'Putuj u paka', Sveti Savo' - velin mu, dok je pada...

- Za te rici si zaslužija Velered kralja Zvonimira. Jesi, Kriza mi - dobacuje onaj isti glas. 'Ali - odmah nastavlja - ovi je Babic iz Imockoga, 'Rvat. Znas da su na Liparima, medju prvin ustasaman, bili Marko Babic, Josip Babic, Ivan Babic, Josip Babic Dva, Jerko Babic...

- Idi, ne seri. Naloka' si se rakije, pa ne znas vise sto govoris. Jerko je Babaja - izpravlja ga netko - nije Babic!

- Tko se naloka', tko ne zna? 'Oces da ti nabrojin imena svi' pedeset i ses' Imocana, prvije zaprisegnutije ustasa. 'Ajde, da se o'kladimo! 'Oces li? Ali, ja san siguran da su tizi Babici bili Srbi, ka' i oni moj, Sava. Idi, jebi Gospu! I Livnjaci se hvalu da su pravi ustase i 'Rvati, a ja znan nji' nekoliko koji su bili komunisti. Pola i' je bilo u komunistin'...

- Ne diraj u Livnjake! I zatvori tu laprdu, ako neces da ti saspem zube u grlo. Sto ti znas o nami, Livnjacima? Laprdas tu k'o guzica... Da nije nas, ti ne bi zna' sto je pravi covik. Ne misaj ti nas sa sobom: Livnjaci su uvik pravi ljudi, a vi guzice...

Netko smiruje onoga sto brani Livnjake, nu on se ne da. Odslanja se na momke, teturajuci, pak produljuje:

- Znas li ti, glavonjo, da je iz livanjskoga kotara na Lipare doslo cetr'est i sest ljudi i zapriseglo, jos 1933? Samo iz moga sela, Vrzerala, bilo i' je dvan'est. Cujes li me: dvan'est! Ja, Drinjak Ivan, Grabovac Marijan, Dragan, Martin i Ivan, Mijac Josip, Vodopija Mate i Jakov...

- Ma, pusci to nabranje! Di je oni sa bocon? Gori mi doli, u drobu, ne mogu izdrzat'. A ti zape': Vrzeralo, Vrzeralo... Vrzeralo... Cujete li sad ovo: vrze - ralo! Znaci: baci ralo. Baci i bizi! Zato ste, Svetoga mi Raspeca, i pobigli. Sami kamen, nima se sto zaorat'. Dobro je veceras kaza' zastavnik Mioc: 'Nema pravoga ustase, ako je zemlju ora'. Vec ko je rodjen na kamenu, zivija od blaga. Kla' , istodobno pija od njeg' i krv i mluko. A ti se, vidis, rasprica' : te Livno, te Vrzeralo, te stare ustase. Jeb'lo te tvoje Vrzeralo! I brojis koje su stare ustase, ka' da ce vam netko nocas dilit' mazdu. Ma, jebes mazdu! Vec ka' da ce doc' riznicar i cili drzavni proracun za 1942. vam podilit'. A sade, 'aj'mo trazit' koji gutljaj pica... - zavrsi taj govornik, dobrohotno se smiuci svojim liepo srocenim riecima.

Iz mraka izroni zastavnik Mioc. Zapravo se zacu njegov gromki glas. Promukao, ali gromak. Bijase odlicno razpolozen.

- Vratili se neki odozgor, lupezi. A oni, sto ga je Busic 'nako lipo probusija, lezi, kazu. Nije se n'janci pomaka'. Bravo, Busicu! Di si Busicu? Ima li Busica? Ima moj kurac. Nagrabija se, siguran san, i klisn'o... Ej, vi, sto ste bili gori, dajte da vidimo sta ste nan donili. Dajte, ako niste pizde...

- I nije bilo bogzna sto. Netko ga je, izgleda, prije nas opeljesa'. Bija je Turcin, mislija da je "hrvatsko cvice", da za njeg' ne vridi redarstveni sat. Naguzija se na prozor... Cim smo usli, ositili smo da Turkesina vonja na loj i maslo. Smrdilo je i na govna. Mora bit' da se usra', kad ga je Busicev naboj dostiga'. A vami je posla' ovo - zavrsi momak veselo, dizuci nesto iznad glave.

- Bocun! Pa, ovo je dvolitra, ljudi moji - vice neki ustasa iz tame, brzo poslujući oko zapusaca. 'Grom, sto gromova! Ziva vatra, mater mu tursku nagulim. Da smo znali da je ovako zestoka, tribalo je da ga Busic jos prije izbusi: tko zna koliko nan je ove rajske tekucine izkapio. Njemu ionako nece tribat... '

- Skrati, Grabovac, i ric i pice. Tko bi samo reka' da ti umis tako pit' i pricat'. Vazmi libre, ka' uvik, pa lipo citaj. Nije to za te. Di ti je oni tvoj Mudroslov? 'Ajde, jebi Gospu, daj 'amo tizi bocun! - zapovieda ostro neki pijani glas.

Boca brzo ide od ruke do ruke, vrti se u krug. Premda je dvolitra, premalo je to za ovoliko ljudstvo, koje se medjusobno svadja, galami, dozivlje. Onda odnekuda zastavnik izbi u samo srediste razuzdanih momaka i zapoviedi pokret.

Gango moja, Poglavnik te cuo,
Kad zapivan metnen prst u u'o.
Gango moja, Poglavnik te cuo. Oj-oj-oj-oj...

Izpred hotela "Palace", na samom ulazu, vidi se prituljeno munjevno svietlo, ali zuckasto i bliedo. Izpod njega se dadu nazrieti dvojica strazara, propisno oboruzanih: strojnice, samokriesi, bodezi, bodovi. Obznake na kapama i reverima njihovih ogrtaca se ne vide, ali po bodovima, na uprtnjacama preko ramena, odmah se znade da su to ustase.

Ljudstvo se sada usmierava prema kavani "Zagreb", kamo mu je zastavnik Mioc zapoviedio. Jedino se Sime Vrdoljak odvaja spram hotelu "Palace", k onim strazarima.

- Za dom spremni! - dovikuje im vec iz daljine, pa nadodaje: 'Bili smo, evo, u 'Rvatskom kazalistu, najidili se. Najidija nas oni ravnatelj, reka' nan svakoje grde rici, pa ljudi pobisnili. Stoga se, vidite, moralo nesto popit'...

- Za dom spremni! - odgovaraju strazari. 'Sto - pita onaj krupniji - sada hoces? I ne dreci se toliko...

- Evo, necu - odgovara im pomirbeno - ali recite mi, lipi moji, di se nalazi ta "Crna kuca"? Cuja san da je, ka' sipak, puna onije grko- iztocnjaka i Zidova, pa...

- Sto, onda, "pa"... ?

- Zna se sto "pa": tribalo bi i' sviju poklat'! Sigur'o ste culi za nas: mi smo iz Poglavnikova Tieleznoga sdruga...

Vrdoljaka obkoljava sve veci broj momaka iz satnije, pozorno slusaju razgovor. Njegovo krupno tielo, prema onoj slaboj svietlosti, doimlje se titanski. Nu ono se sada, zbog popijena silnoga pica, leluja kao slamka na vietru.

- Koliko bi i', po prilici, u ton przunu sada moglo bit'? - uplice se u raspru i Reponja.

- Dvije stotine, tri stotine... Odkuda mi to da znademo. A sada odstupite: sami znadete da mi nemamo ovlasti za davanje takovih obaviesti - odgovara isti strazar mirno.

- A kako si to, Gospe ti, zamislja da odstupimo. Kamo da odstupimo? Prid kim da odstupimo? Da ste ucinili posal kako valja, mi nismo tribali ni dolazit' ovod. Nije li tako!? A ka' smo dosli, ondar cemo radit' posal kako smo naucili. Ja, Isukrsta mi, ne bi moga' zaspat' 'vako, da tizijen Vlajima i Judama ne puscim krva. E... - zaplice Reponja, uz odobravanje svoje druzine.

Momke napokon smiri pridosli zastavnik Mioc:

- Ma, sto njih pitate, kad vidite da to nisu prave ustase. Idemo, momci, ca, u "Zagreb". Ja nocas zapoviedam sto cemo raditi. Idemo ca...

Njegovi ljudi se nerado povlace, ali se ipak povlace. Posljednji su medju njima Simun i Reponja, koje strazari posebice pozorno prate pogledima. Reponja se, nesto nerazgovietno mumljajuci, sto vise, ponovno vrati. Za njim i Simun, pa se cinilo da ce doci do novoga sukoba. Zastavnik im, pak, nesto tiho rece i oni se skupa zaputise k "Zagrebu", iz kojeg je vec dopirala bucna priepirka.

- Povuci ric! Povuci ric, kade ti se lipo govori! Ti da meni pricas o Bijacu: vi, ka', pobili dvan'est 'ijad Srba. Kurac ste moj pobili! Turci su i' poklali, vise vengo vi. Palili i' zive, po pune kuće. I ti sade meni tute seres: pobili, pobili. I u Krupi su Turci bili bolji od vas, potamanili osan i po 'ijad. Mi smo morali dolazit' i u Livno. I u Glamoc. Da nas nije bilo, ni one tri 'ijade tamo vi ne bi poklali. Nima pravega posla bez nas, starije ustasa. Ne znan samo ko te posla' u Poglavnikov Tiesni zdrug! Ti si div'ji ustasa... - razgoropadio se Bakota spram nekome mladicu, popevsi se na stol.

- Ne rece se 'ijada vengo tisuca. Reci mu ti, Mudroslove, nije li tako. Nami je nas Poglavnik svakome prizna' po gimnaziju, osan razreda, 'nako. Samo si ti studira mudroslovlje, sto li... - dovikuje netko iz mnoztva.

- 'Noliko koliko ustasa triba da zna, ja znan: kako radit' bodon, kako bodezon, kako samokrieson, kako strojnicon, kako bunbon. I zubiman umin klat', ka' zatriba. Umin klat' i na 'ijade i na tisuće. Zato mi ne triba tvoj Mudroslov. Jebi se i ti i on. Jebite se svi, eto! - nadjacava Bakotin glas sve ostale.

Mudroslov, koji stoji tik onkraj stola sa kojega Bakota zacikava, pokusava nesto da kaze, ali silna galama prozdire njegove rieci. Pa i da, uostalom, nije ovakova galama, njega bi se teško culo: onako tih i uvijek zamisljen, taj mladac, istini za volju, nikada si glasa ne podize. Stoga bi bilo teško objasniti, mada je zaprisegnuo jos 1933. na Liparima, odkuda on medju nama. Veceras se i na njemu opaza jedna promiena: pije, kao i svi drugi, koji, izgleda, zamoreni silnim picem i galamom, polako gube volju za daljnje raspre i razgovore.

Konobar, nekakav zgrbljen i usukan coviek, duboko utonulih ocica, koje stalno titraju, postojano dolieva pice, pak se odjednoc odvazi da zastavnika zapita:

- Vi ste, gospodine castnice, koliko vidim, ovdje najstariji po cinu. Recite mi, molim vas, tko ce sve ovo platiti? Jer, znate...

- Bog! Bog ce ti platit'. A ja cu sviedocit da si bio siroke ruke. Je li ti sada jasno, kvrgo moja grbava. Bog ce ti sve platit'...

- Ali, gospodine...

- I nama ce Bog platit', svima. Mi ti, stare ustase, kume moj, jos od 1932. bezplatno izvrsujemo Poglavnikove zapoviedi, zivimo bez obitelji i odmora, mucimo se, ginemo, koljemo ove smrdljive Srbe, Zidove i Cigane... Pardon, i svi Srbi su Cigani! I sto, na koncu? Nista, kume moj lipi. Cekamo da nam svima Svevisnji plati. A kada mozemo da cekamo mi, cekaj i ti, kume! - zakljuci zastavnik, lupkajuci podlanicom po svom golemom samokriesu.

Konobar, ciji je pogled oddavao skrajnji umor i duboko razocaranje, otvori usta, kao da ce jos nesto izustiti, nu se predomisli. Umjesto rieci mogucega prosvieda, on uze krpu, odpoce da sa stolova brise proliveno pice i odstali odpad. Na zastavnikovu, pak, zapovied da krenu, zatulise ljutiti glasovi, ali

momci polako krenuse. Iza njih, u zadimljenoj prostoriji, sa ojadjenim konobarom, odstade muk. Njega, iz snatrenja, odjednoc trze rezka pucnjava, iz smiera "Crne kuće". Trajala je dobrih pol sata, potom se sve uztisa.

4.

Na sastanak, ranije uglavljen za 30. siecnja u sest sati uvecer u Zapoviednictvu banjaluckoga Ustaskoga Stozera, visoki duznostnici su pristizali nekako lieno i, reklo bi se, bezvoljno. Prvi su se na obkupu nasli Dr. Gutic, njegov brat Blaz i zapoviednik Redarstvene Sluzbe Ozren Kvaternik. Razgovarali su u pol glasa, hineci zamor i zlovolju glede rdjava vriemena, a zapravo su ih morile drugojacije misli. Pa iako se nitko od njih nije usugjivao da prvi izkaze ono sto ga tisti, moglo se nazrieti da takova sutnja njihova nece dulje potrajati.

- Je li netko od vas, recite mi odtvoreno, veceras slusao krugo- valnu postaju Bi-Bi-Si, London? - iznebuha zapita Kvaternik.

Braca Gutici na njega upravise, kao da ga toboz niesu dobro razumieli, iznenagjene poglede, vidno pocrvenjevs. Kvaterniku to ne promace, pak odmah dodade:

- Ne hinite, gospodo moja, da ne znadete sto vas pitam. Bar medju nama, izkreno se nadam, tajne ne smiju da postoje. Niti razlozi za podozrievanje, nije li tako, Viktore? Ponovno vas pitam: da li ste veceras slusali Bi-Bi-Si iz Londona? Recite, cemu uztezanje i nevierica...

- Pa, jeste... Nesta sam, uzputno, slusao u pet. Ono o stanju kod Moskve, nista osobitoga. Tako... - oklieva Dr. Gutic, premda se doima kao coviek koji mnogo vise znade, negoli sto izkazuje. Odmah, u pol glasa, pridodade da nocas oka nije sklopio: dogradjivao je, veli, svoj preimenovani plan "Operacija drakulici", koji je prvotno nosio nazivlje "Mali krizarski pohod".

- Doista, ne mogu da povierujem: kao da se i mene strasite. Hocete li, evo, da ja vama dvojici kazem sto me je izistinski zabrinulo? London, gospodo, opetovano izviescuje da su niemacke cete pod Moskvom stale, da se vode najkrvavija bojeva diejstva, da su, sto vise, velike niemacke postrojbe Rusi obkolili. Nisu, prema toj postaji, prilike za nasu niemacku bracu po oruzju mnogo bolje niti oko Staljingrada, Lenjingrada, u juznoj Ukrajini... Sto na ovo kazete? - pita Kvaternik, unoseci se Dr. Guticu u lice, kao da mu misli iz ociju zeli procitati.

- Pa, gospodine zapoviednice, sto da vam kazem. Mislim, prosto, da je riec o englezkoj promicbi, o lazima. Slusao sam u poldne Berlin, potom i u tri. I znadete li sto izviescuje? Pad Moskve, toga najvecega legla crvenih gjavola, stvar je samo sata, trena. Ne treba, uostalom, smetnuti s uma da su Niemci svega dvadesetinu kilometara od Moskve, da ju tiednima satire njihovo ubojno dalekometno topnictvo. I krugovalna postaja Zagreb takova izviesca visekratno prensa...

- Daj Boze, Viktore moj, da je sve tako, ali... Ja bih, pako, da malko razgalim rasztuzeno srdce, popio jos koji gutljaj te vase vatrene lozovace. A i vama ce, uzdajuci se u Providnost, dobra kapljica veceras jezik razvezati. Nu, hajde, ne oklievajte! - pozuruje Kvaternik, mada Dr. Gutica i nije potrebito bilo posebice pozurivati.

- Od odlucne je vaznosti, gospodine Kvaternik, sto sam pravodobno izdao zapoviedi da se krugovalni priemnici i sva ina pomagala te vrsti, pod prietnjom uhicenja i smrtne pogibelji, imadu uzaptiti od svijju grko-iztocnjaka i Zidova, jos prije njihova izgona iz Banje Luke u Srbiju, a zapravo odpravka u logore i zatvore.

Tada sam im, to ste vec culi, dao oduzeti ne samo oruzje i druga ubojna sredstva, vec i dalekozore, slikobrazne sprave i sve stvari od plemenitih kovina, novcarke i vriednostne papire, a izvrsena je i izvlastba svih njihovih tiskara, pace i strojopisa - nabraja Dr. Gutic, bez uobicajena uzhicenja u glasu, kao da govori u snu.

Na vratima se pojavi zapoviednik Ustaskoga Stozera Mirko Keljan, pa mu sva trojica gospode pohitase u susret. On, mrgodan i sutljiv, umiesto pozdrava s njima, samo obpsova "Jebenu tursku Bosnu i njezinu ledenu zimu", pak se zaputi ka siedalu s lieve strane, tik izpod Poglavnikove slike. Za njega se, izpotiha, pricalo da je takogjer jedan od prvih zaprisegnutih ustasa iz Italije, da je coviek od osobitoga Poglavnikova povierenja. I jos nesto: da se ne znade da li je bolji na samokriesu ili bodezu, od kojih se niti u postelji ne razdvaja. Potom pristize nadporucnik Misolov sa svojim castnicima i docastnicima, malo iza njih zupnik samostana Petricevac fra-Miroslav Filipovic i banjalucki gvardijan Dr. Nikola Bilogrivic. Tako je, eto, sastanak mogao da odpocne.

- Cienjena gospodo - kaza Dr. Gutic nesigurno na pocetku - kucnula je dugo odcekivana ura za provedbu mojega plana "Mali krizarski pohod", kojega sam nocas, tijekom njegova konacnoga uobljenja, u podpunoj odsami, dao preimenovati u - "Operacija drakulici". Nu, prije nego sto vam izvrsim

temeljnu razclanbu "Operacije drakulici", dužan sam zapravo da predstavim meni od ranije poznate castnike i docastnike uz krilo nadporucnika Misolova - Mioca, Drinjaka, Bakotica, Vrdoljaka i Grizelja. Oni ce izistinski imati odlucnu zadacu u provedbi ove nase svete nakane...

Svi nazocni pozorno promatraju Dr. Gutica, zanesena u razclanbu, sa cijih debelih usana potekose rieci izkrena zanosa, kao u molitvi:

- Zasto sam - pitat cete mozda - preimenovao "Mali krizarski pohod", oddobren sa najvisega drzavnoga miesta, u "Operaciju drakulici"? Zapravo je u dalekoj poviesti danasnje Rumunjske zivio, kako kazuje legenda, vitez Vlad, poznatiji kao knez Drakula. Taj vitez je tijekom dana, gospodo moja, bio vladalac zemlje Transilvanije, docim se nocu preobracao u nevigjena i necuvena krvoloka, izlazeceg si iz zapustenih grobista i najzabitnijih nastanbi crnih zmija i i pauka. I znadete li sto je bilo najveca slastica mu? Krv! Ljudska krv, visookostovana gospodo moja! On ju je izpijao iz zila svojih zrtava - dietce, mladaca, dievojaka, mladih zena - sa najvecom nasladom i uzitkom. E, vidite sad, on je bio veliki Drakula, koji se kroz razlicne legende do danas spominje. A mi, kada 7. veljace, uz Bozju pripomoc, prvo krenemo u grko-iztocnjacko selo Drakulic, moramo da budemo makar male Drakule, drakulici. I da se, svatko od nas, napije njihove pogane krvi...

Dr. Gutic samo za tren otvori svoje zamucene oci i namah nadodade:

- Taj dan u Drakulicu, dapace i u selima gdje su se grko-iztocnjaci izmiesali sa hrvatskim pukom - u Sargovcu i Motikama, jednako tako u rudokopu Rakovac - imade za njih biti dan Strasnoga suda. I nitko, izticem: nitko, od njih ne smije da prezivi! Izcistit cemo tu gamad macem, i samo macem. Tu ne smije biti nikakova obzira niti trunke suosjecaja sa nasim visestoljetnim krvopijama i dusmanima. Zaprisegnimo svi: Tako nam Gospod pomogao!

Osim svecenika Filipovica i Bilogrivica, koji, mrmljajujuci "Tako nam Bog pomogao", zapljeskase, nazocna gospoda su i nadalje promatrala Dr. Gutica nabranih cela. On, kao da je podpunoma izvan ovoga svieta, nikoga niti ne pogleda.

- "Operacija drakulici" bila je do sada, a tako mora i da nadalje odstane, tajna od najvisega drzavnoga znacaja. U nju, niti po koju cienu, ne smije da bude upucen cak ni nas Veliki zupan Ladislav vitez Aleman, niti zapoviednik oruznicke pukovnije Novak, general Domobranstva Rumler, pogotovu za njega ne bi smio da dozna ovdasnji italijanski vicekonzul Tabijani... Glede tajnosti recene nase zadace, dužan sam umoliti novopridoslu gospodu castnike i docastnike - Keljana, Mioca, Drinjaka, Bakotica, Vrdoljaka i Grizelja - da pred nasim vrlim svecenicima, Bilogrivicem i Filipovicem, namah prisegnu. Jerbo, ja vidim ruke nasega razpetoga Gospodina Isusa Krista, i nasega bogomdanoga Poglavnika, kako bdiju nad...

Stozernik Keljan, za kojega se cinilo da ciele veceri nista nije slusao, odjednoc, kao da je iglom uboden, izvinu iz stolca svoje krupno tielo, viknuvsi:

- Sto ste kazali, gospodine? Ponovite, sto ste kazali! Da ja, i ovi ljudi, vama prisezemo!? Vi, dakle, da kusate nasu oddanost Poglavniku i hrvatskoj stvari! Vi koji nikada, do nasega pobiednoga dolazka ovamo, niste vidieli izistinskoga ustasu, vi koji... - siktao je stozernik, masajuci se za svoj golemi samokries. U zraku se vec odsjecalo da bi svakoga trena moglo da dodje do pogibeljna sukoba. Stozernik se brzo gibao spram Dr. Guticu, kad li se pred njim, sasma vladajuci sobom, izprieci nadporucnik Misolov.

- Stani malo, Mirko! Gospodin Gutic, odista, nije mislio nista rgjavoga. I ja sam, evo, suglasan s tobom da nema prava pozivati tebe i ovu gospodu da iznova prisezete. Vi ste, na prvome miestu svojom dielatnoscu u inozemstvu, jednako tako od osnutka nase Nezavisne Drzave Hrvatske, pokazali tko ste i sto ste. Istodobno bih zamolio da se gospodin Gutic, glede svoje trenutacne nesmotrenosti, izprica ovoj gospodi. Molim...

Dr. Gutic sada gleda sve okolo sebe siroko razrogacenih ociju, kao da se iznebuha razbudio. Castnici i docastnici iz Poglavnikova Tielesnoga sdruga su takogjer ustali, niti sami ne znajuci sto je u ovome nezgodnome trenu potrebno da cine. Stozernik i nadalje razbiesnjeno koluta zakrvavljenim pogledom spram Gutica. Svecenici nesto nerazgovietno mrmljaju, Guticev brat Blaz, skamenjeno stoji na svom miestu, ne znajuci kamo da se pokrene. Priseban je jedino nadporucnik Misolov, koji jedva povisenim, ali vrlo odlucnim glasom upozori:

- Nijesam kanio da vas podsiecam na povierene mi ovlasti sa najvisega drzavnoga vrha, dane mi oko provedbe plana doktora Gutica. Zar se, ipak, niste zapitali makar ovo: glede cega jedan nadporucnik, to jest ja, zapovieda jednom ovakovom postrojbom Poglavnikova Tielesnoga sdruga? I, tko je zapravo taj nadporucnik, to jest ja, kojemu je poviereno zapoviedati postrojbom za jednoga, u najmanju ruku, bojnika ili dopukovnika? Treba li, gospodo, da upotriebim dane mi ovlasti: da, kojega mu drago od vas, odmah dadem uhititi, potom odputiti pred Pokretni izvanredni vojni sud? Treba li, pitam vas, da se takova sredstva veceras lacam?

Ove rieci, sto zazvucase ne samo upozorujuce negoli i sasma prietece, polako primirise i samoga Keljana, koji je i nadalje, sasma pripravno, u desnici drzao svoj samokries.

- Opetujem - nadodade nadporucnik - da se gospodin Gutic, za svoje nesmotrene rieci upravljene k gospodi iz mojega stozera i gospodinu stozerniku Keljanu, namah izprica. U protimbi tomu...

Dr. Gutic, koji je izpod oka izprepadano gledao u mrku ciev Ke-ljanova samokriesa, nepovezano zamuca:

- Izpricavam se... Ja se izkreno izpricavam, premda sam samo mislio da...

- Smatrat cemo, nije li tako, ovu izpriku dostatnom. A sada, doktore Guticu, izvolite nastaviti razclanbu svojega plana - zakljuci nadporucnik onim glasom koji nije trpio pogovora.

- Pa, gospodo - odpoce Dr. Gutic pomalo nesigurno - prvi uviet za podpuni uspieh nase Operacije drakulici, kako sam vec iztaknuo, jeste tajnost. Drugi je iznenadnost: niti jedan zitelj spomenutih sela nipošto ne smije, bio on Srbin ili Hrvat, naslutiti da se nesta neobicna pripravlja. Treci je brzina izvedbe. Krenuti moramo rano iz jutra, vec u cetiri sata, kako bi nas posao odkoncali najkasnije do dva sata iza poldneva. Posljednji je uviet tihost izpunjenja zadace. Gospodin nadporucnik, naime, imade o tomu pripadajuće bezpogovorne naputke: ljudstvo iz postrojbe ce uza se imati samokriesa i strojnice, ali ih nitko, osim u skrajnjoj nuzdi, ne smije upotriebiti. Glede cega ne smije, nadam se da to niti ne treba ovdje razlagati. Za sada, toliko. Ako netko ima pitanja, ili nesto zamietiti, izvolite... - zavrshi on, dok su mu se niz lice i debeli podvoljak slievali pravi potocici znoja.

- Kako ste si zamislili - prvi se javi zastavnik Mioc - da mozemo podstici, kako rekoste, tajnost i iznenadnost, kada ljudstvo i ne znade gdje se ta sela nalaze. A da bi znalo, makar to bili samo zapoviednici pojedinih skupina za pokolj, oni moraju obici taj teren. Zar to nece upropastiti tu vasu tajnost i iznenadnost? Ako se, k tomu, pridoda...

- Tajnost i iznenadnost ce se, zastavnice Mioc, lahko postici ukoliko ti i tvoje ljudstvo, kao neku noc, budete pucali, pili i gangali po tim selima, kako ste to krasno ucinili u gradu - ljutito upade nadporucnik. 'Ali, o tome cemo drugom zgodom i na drugomu miestu. Razlozite mu, doktore...'

- I to pitanje je pomno razsmotreno - spremno doceka upadicu Dr. Gutic. 'Zapoviednici skupina za iztriebljenje te srbske gamadi ce, preobuceni u gradske odore, dva dana ranije obici svako pripadajuće im selo i zaselak. A da se to, ipak, ne bi doimalo sumnjivim, nosit ce sa sobom toboczne obrazce za popis pucanstva, uvieravajuci svaku glavu obitelji da ce na temelju toga popisa dobijati izpomoc u izhrani. Ta marva je, znadete, glupava i gladna, pako ce se utrkivati pri popisu, e da bi dobila prehranbu i ina zivezna tvoriva - primieti na razpolozenije, bacajuci brze poglede po licima nazoczne gospode.

- A zbog cega ste predvidieli da posao odpoczne tako rano? Nije li se valjalo imati na umu da je ovo zima, da se u cetiri iz jutra jos ne vidi niti prst pred okom? - zainteresira se neodcekivano stozernik Keljan.

- Svi znademo, Mirko, koliki je snieg svuda zatrpao, ljudi nece moci da se brzo krecu niti da, prema tomu, ucinkovito izvrsuju zadani posao. Stoga smo se slozili sa iznimno ranim pocetkom. A razdvajati ga na dva dana, i to se zna, nismo smieli jer bi ta gamad pobiegla i posakrivala se po rupama, poput zohara. Mislim da je gospodin Gut... Zapravo, da smo to dobro predvidieli - objasni nadporucnik, viesto preskacuci ponovno izticanje Guticeva imena pred stozernikom Keljanom.

- Ja sam, gospodo, rojjen u selu - iznova se javi zastavnik Mioc - i znadem da nema sela bez pasa. Bojim se da nam oni svojim lajanjem sav trud ne upropaste, da nam ne ode sva mast u propast...

- Budite bez brige, dragi zastavnice. Za to smo se ja i gospodin Gutic vec pobrinuli - iztrca se zupnik Filipovic, kasno se sietivsi da stozernik Keljan i nadalje siedi namrsten i krut, poput boga Jupitera. 'Htio sam, naime, iztaci da sam u ta sela osobno odputio marvinskoga lijecnika, sa ljudstvom i otrovom. Oni su tamosnje seljane zastrasili da se pojavilo biesnilo i neka svi, i grko-iztocnjaci i Hrvati, svojim psima zurno dadnu liek. Pocrkali su, na zalost, i hrvatski psi, ali...

- Bravo, gospodine zupnice! Bravo! I vi ste, ocito, na ustaski nacin mislili. Tako i treba da razmislja i diejstvuje svaki katolicki svecenik. Bravo... - bodro ce nadporucnik, docim su ostali, u znak oddobravanja, samo znacajno klimali glavama. Polnoc je vec oddavna proslo pa se na licima svih nazocznih zamiecivao zamor. Jedino su se nadporucnik i fra-Filipovic doimali sasma svieze.

- A kako ste si zamislili odsiguranje da netko od tih Srba, ipak, ne umakne? - prisieti se nadporucnik.

Fra-Filipovic upravi kratak pogled spram doktoru Guticu, kao da ga pita za dozvolbu da on dade obaviesti, pa posto ovaj, klimanjem glave, to oddobri, zupnik odresito iznese taj dio plana:

- Kada smo, na celu sa doktorom Guticem, utanacivali "Mali krizarski pohod", koji sada nosi nazivlje "Operacija drakulici", do skrajnosti smo vodili brigu i o podrobnostima. Glede tajnosti smo ocienili da, do same provedbe, u nju treba da bude upucen koliko je moguće manji krug cimbenika, pa smo...

- Pa ste i mene - zagrozi se odjednoc stozernik Keljan - tek veceras pozvali. I sto ste, da cujem, mojemu ljudstvu za zadacu odredili, ako uobce imadete povierenja da mi makar toliko priobcitate, bez ponovnoga prisezanja? Nu...

Doktor Gutic, po tko zna koji puta, zatrepta sitnim ocicama iza svojih debelih naocala, mljacnuvsi pri tome usnama, ali se namah predomisli, pokazujuci rukom na zupnika.

- Upravo sam, gospodine stozernice, bas to htio da vam priobcim. Vase postrojbe su zapravo predvigjene za obkoljavanje sela, vec od tri sata iz jutra, tako da, dapace smo uviereni, niti grko-iztocnjacka ptica nece moci da nam se izmigolji...

- I vi mislite da ce moji ljudi tamo stajati kao babe, prekrizenih ruku na grudima? - opet ce stozernik Keljan, pakosno promatrajuci Dr. Gutica.

- Pa, ako dozvolite, gospodine stozernice, da razlozim, nas plan je takov. Odcienili smo da je, uz Boziju pripomoc, postrojba gospodina Misolova sasma dostatna da iztriebi taj srbski nakot. Jer...

- Nema tu nikakova "jer"! Moje ljudstvo ce sudielovati: ili vrlo dielatno ili nece nikako. To treba da odmah imadete na umu. Zar si mislite da ce momci, koji su se svojim junactvom u iztriebljenju Srba toliko iztakli diljem nase drzave, zbog vasega plana sada biti vodonose? Ne, ne zelim da mi bilo sto kazete. I sto da mi vi kazete? Mi svoje znademo, a to treba da znadete i vi. Toliko... - zavrshi stozernik, razstrojeno pripaljujuci cigaretu.

- Daj, Mirko, da to odstavimo za poslije. Pred nama je jos sest dana, a tvoja gorljivost za probitke Hrvatske trebalo bi da je svima znana. Sve ce doci na svoje miesto. Molim te, Mirko... Nocas nam jos predstoji da razsmotrimo razdielbu skupina, koje ce ovaj, nadasve vazni, posao zapoceti istodobno. A svi znademo koliki je snieg, da izmedju zaselaka prtine jedva da postoje - upozoruje nadporucnik.

- Utoliko bolje po nas, a gore po njih. Niti zec po ovakovom sniegu ne moze da trci, a nasi su momci odabrani, Poglavnikov... - umiesa se jos jednom zastavnik Mioc. Njega nadporucnik samo mrgodno pogleda i on namah ucuta. A to je, jamacno, znacilo da on nece olako prieci preko izgreda Miocove postrojbe prije tri noci, zbog koje je osobno morao da se izpricava, cak do zapoviednika Cielokupne Oruzane Sile NDH, vojskovogje Slavka viteza Kvaternika.

Dr. Gutic je samo izcekivao da mu nadporucnik dade mig, pa da nastavi dalnju razclanbu svojega plana. On, udarajuci nervozno prstima po nekakovoj skici, zurno nastavi:

- Pa, ovako... Cielo selo Drakulic tvore grko-iztocnjaci, koji su izriekom odbili da priegju u nasu Svetu Vieru. Tu ce pokolj, kako je vec kazano, krenuti istodobno. Naravski, bez izpaljena ijednoga naboja. Samo, dakle, srbomlat, bodez i bod. Moze, tko tako zeli, i siekira. I koje mu drago siecivo. Tamo su, polazeci iz smiera samostana Petricevac, zaselci redom, lievo: Stolici i Glamocanini, desno: Kataline i Kuruzovici, potom Mitrovici, Amidzici, iznova Kataline, pa Piljagici i Cusici, iznova Mitrovici, Brkovici, Stijakovici, Savanovici, Todorinovici, Kamberi... E, vidite, sad...

- Sto to sad? Necete nam, valjda, citati grlo po grlo! I jos traziti da im zupnik Filipovic, pred odlazak u pakao, odcita "Zdravo Marijo"! Mlatiti i klati odreda, to je sva mudrost! - jos jedanred ce, sada mnogo smirenije, stozernik Keljan.

- E, da znadete, gospodine stozernice, da hocu. Ovo ce im, od mene, biti "Zdravo Marija"! - zacereka se zupnik, vadedci izpod svojega habita kratki crni ustaski noz, zvani bod, i srbomlat.

- Vi mene, zupnice, svakim trenom vecma oddusevljujete! Vi ste, ne ljutite se, pravi sotona u fratarskoj odori. Pravi ustasa, nema sto... - nasmija se grokotom nadporucnik, dajuci rukom znaka doktoru Guticu da produlji.

- Buduci da je vec prekasno, za nocas bih vas jos samo obaviestio da smo za sela Sargovac i Motike, pako i rudokop Rakovac, gdje su se, da oprostite, grko-iztocnjaci s nasima izmiesali kao pasja crieva, planirali osobite voditelje. To su miestani, izkazani i vrlo cudoredni Hrvati, koji ce s grupama za pokolj ici od kuće do kuće, napucujuci ih na srbske obitelji...

- A ukoliko su brakovi miesoviti? - zainteresira se vodnik Bakovic, koji je cielo vrieme do sada samo pusio i sutio.

- Znades kako smo podstupali do sada, tako cemo i od sada. Tko je opoganio, udadbom ili zenidbom, nasu Vieru, pravac cistiliste! Jedan od krasnih takovih uzora nam je zupnik Dr. Ivan Peric iz samostana Gorica kod Livna, rojgen u najcistijemu srbskomu selu Crni Lug, kod Grahova, gdje mu je otac sumar bio. On je na pokolj grko-iztocnjaka ustase pozvao riecima: 'Prvo zakoljite moju sestru,

kuju, udanu za Srbina. Onda ih koljite odreda. Oprosta pred Svevisnjim cu vam svima ja dati osobno, u svojem samostanu' - podsieti zastavnik Mioc, izpitivacki bacivsi kratak pogled k nadporucniku Misolovu. Taj, pak, ne propusti prigodu da ga jos jednom, glede krsenja Viezbovnika, i za ubojstva do sada neutvrgjenoga broja uznika iz "Crne kuce", ostro ne ukori.

- Zastavnice, premda su tvoje zasluge za ustastvo znane, nesto mi je nocas teško da te slusam. Nije, takogjer, znano tko bi se sve mogao naci pred Priekim vojnim sudom, glede uzsmrcivanja uznika, od kojih mnogi nisu smieli da budu likvidirani. Ali, o tome, rekoh, drugom zgodom i na drugome miestu - obrecnu se nadporucnik. Cim je on zasutio, Dr. Gutic izkoristi trenutak da dovrši svoje izlaganje.

- Najnoviji popisi, sacinjani pri predbiljezbama za razdielbu prehranbe i inih ziveznih tvoriva, u ciju valjanost ne treba zdvojiti, pokazuju da najveći broj grko-iztocnjaka moramo potamaniti u Drakulicu. Tu su i njihove obitelji brojcano najveće. Pogledajte, primierice, obitelj Gaje Glamocanina! Petnaest clanova. U ovoga Stevana Piljagica, isto toliko. U Trivuna Mitrovica, trinaest. Ovaj Kosta Mitrovic, evo, petnaest. Pa, neka Stoja Savanovic cak dvadeset, Simeun Stankovic sedamnaest, Mirko Piljagic cetnaest, Gjorgjo Karanovic...

- Pusti sada, Viktore, prebrojavanje - upade, skrivajuci zievanje, Dr. Bilogrivic - jer je to za nasu momcad velika priednost. Dogju ljudi u jednu takovu sizmaticku obitelj, zasucu, sto se kaze, rukave i sve zgotove na jednome miestu. Najbitnije je po meni ovo: skrajnja saviestnost u izpunjenju zadace. Nitko, absolutno nitko, od te zivincadi ne smije da umakne, da prezivi. Ako netko, ipak, prezivi, zadaca nam, jednako pred Svevisnjim i nasim dicnim Poglavnikom, odstaje neizpunjena. To svatko, od carcara do najvisega ustaskoga castnika, pako i onoga katolickoga tezaka-voditelja, mora da imade na umu. Tako, eto, ja mislim...

- Ja, niti najmanje, ne zdvojim da cemo, kao i uvijek do sada, sve odkoncati na najvisoj razini i na sveobce zadovoljstvo nasega Poglavnika. Meni se, i to cu iztaknuti, ne dopadaju pomisli da bi netko od njih mogao da nam umakne. Izkustvo iz dosadanjih iztriebljivanja grko-iztocnjaka nam zorno pokazuje da je to jedan prosti i glupavi sviet, koji ne umije da razmislja od kuda mu zlo dolazi. Lakovierni su, nitko ih, pa ni njihova pasija viera, nije poducio da zapamcuju od koga im prieti smrtna pogibelj i da...

- Ti si se, doporucnice Vrdoljak, tekar sada probudio. I odmah razvezao o njihovoj vieri, lakoumnosti, smrtnoj pogibelji... Preskoci to! - nasali se naklono nadporucnik Misolov.

- Ne - namah nadoveza Vrdoljak - samo sam htio reci gospodi, koja odcito nema takova izkustva, kako smo to mi, nadporucnice, radili u Kninskoj krajini, diljem Dalmacije, Bosne i Like. Ti se sigurno siecas da smo vodnik Grizelj i ja znali odjednoc prikupiti po stotinu tih budaletina, sve kao od brda odvaljenih, odvesti nad jame i postrieljati. A oni tako, vierujuci da mi strieljamo samo krivce, ponavljaju: 'Ja nista nisam kriv! Svi ce vam posviedociti da nikad nisam nesta ukr'o, nekoga nabiedio, govorio protiv drzave. Istinu vam govorim, tako mi Bog pomog'o. Ni mrava nisam zgazio...' '

- Da, to je vriedilo izpocetka, u 1941. godini, dok i oni nisu malo dosli k pameti. Sada je, doporucnice moj, veljaca 1942... - spocita mu blago nadporucnik.

Sa Katolicke katedrale Svetoga Bonaventure, u samom sredistu grada, sat odkuca tri.

Na svim licima su se jasno uocavali pospanost i zamor. Stoga su zeljno izcekivali svrsetak ove dugacke i naputne siednice, najvise si upravljajuci poglede k Dr. Guticu i nadporucniku.

- Svi smo, gospodo, to se vidi, umorni i pospani, ali bih, s vasim dopustenjem, nadodao da nam, prije pristupanja izpunjenju "Operacije drakulici", predstoji samo jos jedna ovakova siednica. Potrebno je, naime, da gospodin nadporucnik Misolov dovede, mozda, nekoje voditelje skupina za pokolj. U tom smieru, ja vam svima unapried zahvaljujem - dovrši Dr. Gutic.

- Nitko ovdje - ponovo se javi stozernik Keljan uzstajuci - ne treba da se vriegja, glede onoga sto cu jos kazati. Da ste vi, gospodine Guticu, svoju zadacu obnasali onako kako se sada razmecete, ne bi bilo niti ovih siednica, niti vasih operacija, niti... Sve je to valjalo odkoncati tiekom prosloga ljeta, kao sto su to prave ustase odkoncale. Ma, pustite price...

- Gospodine stozernice, trebalo je, kada me vucete za jezik, da znadete da sam ja, upravo zbog najrevnostnijeg izpunjavanja te zadace, smienjen s miesta na kojemu ste vi sada. I jos, nakon zestokoga inzistiranja onoga niemackoga generala Fortnera, povucen u Zagreb...

- I to vas je, kao, pogodilo: promaknuti ste u Velikoga zupana pri Ministarstvu unutarnjih poslova. Kome vi sada pricate... - podrugljivo ce stozernik.

- Mene je, glede mojega pridonosa obcoj hrvatskoj stvari, promaknuo Poglavnik osobno. Vi, dakle, spocitavate i Poglavniku, gospodine...

- Gospodo, molim vas, dajte se kontrolirati. Ponavljam: dajte se kontrolirati! I ne prinudjajte me na skrajnje miere. Svi imademo isti cilj, svi smo najodaniji Poglavniku i nasoj zajednickoj stvari, ali smo, jednako tako, svi umorni i razdrazljivi. Hvala vam, i u moje ime, pa se vidimo kroz tri veceri - odreza nadporucnik, dok su stozernik i Veliki zupan Gutic i nadalje izmjenjivali poglede pune otrovnoga naboja, poput munjovnoga bljeska.

U odaju zurno ugjose dvojica sluzbujucih, dajuci se na njeno propisno podspremanje.

5.

Doktor Viktor Gutic veceras je osobito razpolozen: kucnuo je odsudni tren provedbe njegova dugo pripravljana plana "Mali krizarski pohod", nedavno preimenovana u "Operaciju drakulici"! Sve je temeljito i sa najvecom savjestnoscu radio, pak je odcekivao samo najodlicnije ocjene i pohvale sviju nazocnih, unatoc ranijemu nemilomu sukobu sa stozernikom Beljanom, koji se ostro uzprotivio da njegova postrojba, kako je izkazao, "nekomu za vrieme tako vazne zadace vodonosa bude." Beljan je i sada, dok se Gutic, po njegovu misljenju, nametno sepurio poput purana, siedio na svom stolcu, izpod Poglavnikove slike i, ne bielesi si zuba, promatrao neku nevidljivu tocku na ulaznim vratima. Jednako tako je pripaljivao cigaretu sa cigarete i, s vriemena na vrieme, odpuhujuci velike kolute duhanskoga dima, odsutno pratio njihovo izcezavanje u uzduhu. Doima se, u najkracemu, kao coviek pored kojega nitko i nista ne postoji.

Nadporucnik Misolov smiestio se malko postrance celu stola, ne zelesi ju previse izticitati, ali sviestan visoke zadace koja mu je sa najvisega miesta povierena. On bi samo u hipu dao upraviti, takodjer nista ne govoreci, letimican pogled docasticima i castnicima svoje postrojbe. Sa oblicja im je zapravo odmah mogao da procita nestrpljivost: da se sve ovo cim prije odkonca! Jer, oddavna su zajedno, jos od 1932. godine, iz Italije i Madzarske, pa svakoga u dusu poznaje: Jurlinu, Vrdoljaka zvanog Reponju, Tolja, Perkovica, Skogrlja, Krizana, Zulja, Zubana, Mioca, Drinjaka Bakotu, Bobana... Njihova je misao, vieruje, u sviju, jednaka: da se negdje domognu dobre kapljice. I da, iza toga, sa svojim postrojbama krenu u obecano iztriebljenje tih prokletih grko-iztocnjaka u obkolici Banja Luke.

- Ja bih, ako je gospoda suglasna, da odpochnemo ovaj zakljucni i, pridodat cu, poviestni zdogovor - oglasi se dr Gutic uzstajuci, dok su se njegovi debeli obrazi zrcalili samouvierenoscu i podpunim zadovoljstvom. 'Ukazat cu veceras - nastavi odmah - na samo jos ponekoje, sitnije, ali niposto manje bitne znacajke nase sutrasnje zadace. Tu, gospodo, uz ostalo, mislim i na pravednu razdielbu posla. Premda zapravo znadem, i dapace sam do skrajnosti uvieren, da ce svatko od vas u odstvarenju te zadace upregnuti sve svoje tielesne i umne sile, potrebno je da se taj, nasemu srdcu najdrazi teret, sasma ravnomierno rasporedi. Razclanjujuci ovaj nas "Popis za razdielbu prehranbe", glede kojega su se grkoiztocnjaci dali tako priljezno predbiljeziti do posljednjega clana obitelji, dosao sam do zakljucka da u nekim njihovim kucanstvima imade do desetoro, pak i vise, dietce. Dostatno je, mislim, iztaknuti da treba poklati okolo 600 toga nakota, u dobi od zibke do 14 ljeta. Sto vam, dakle, tom obpaskom kanim iztaknuti? Da ce, prosto-naprosto, nas posao u takovim kucanstvima teci mnogo lakse i brze, negoli tamo gdje imademo odrasle muzkarce i zene. Upravo stoga sam nacinio ovakav...'

Stozernik Mirko Keljan, za kojega se sve do toga caska cinilo da driema, odjednoc prodorno viknu:

- Komu vi, doktore Guticu, vec drugi puta zaredom, usi punite svojim bedastocama? Izgleda mi da nas jos zelite poducavati kako i koliko treba da koljemo. I da, iznova, smierate da moju postrojbu uciniti "vodonosama". Zapamtite si, ipak, da ce moji momci sutra iz jutra da budu kosci, niposto nekakovi vodonosci! Da je, uostalom, ta vasa toliko uznosena ucinkovitost oko iztriebljenja srbskoga nakota u 1941. doista bila onakova kakovom je uporno predstavljate, mi i niesmo trebali ovamo niti dolaziti. Skratite, napokon, te svoje glupave tirade...

- Duzan sam vas, gospodine stozernice, upozoriti da sa mnom ovakovim tonom i nacinom nitko ne moze razgovarati, napose ne vi. Vama, izgleda, nisu znane ovlasti koje sam od Poglavnika osobno zadobio, i ustmeno i krugovalno, jos u travnju i lipnju prosle godine, pak i sada. I kada me vec vucete za jezik, podsietit cu vas, i ovdje nazocnu gospodu, na sliedece. Ja sam, gospodine stozernice...

- Nema tu nicega, po meni, sto vam daje za pravo da svaku recenicu zapocinjete sa "Ja sam, ja sam, ja sam"...Sve je vase dielo izislo na vidielo. I nemojte...- uzvrti Keljan skoro prieteci - da nam se ovdje toliko nadmecete.

Nadporucnik Misolov, koji je ovu priepirku, sto vise, pratio sa blagim smieskom, odjenoc se uozbilji.

-Ja vas, gospodo moja, molim da pazljivo saslusamo riec doktora Gutica, cije sveukupno domoljublje i revnost u promicanju nase hrvatske stvari nisu niukoliko zdvojni, sto bi trebalo da je svima znano. Izvolite, doktore! - umiesa se on.

- Hvala vam, nadporucnice, na liepim riecima spram mojoj osobi i mojemu radu za probitke nase mile i jedine nam domovine, ali ja se odsiecam prozvanim od gospodina stozernika da sada malo

podrobnije, buduci da vrijeme imademo dosta, izkazem sto smo mi tijekom 1941. na zatiranju Zidova i grko-izocnjaka u Hrvatskoj Krajini uradili. Kao prvo, o srbskim "crnomantijasima", svecenicima, koji su za nas bili najobpasniji, glede toga sto su uvijek bili uz svoju pastvu, koju su sustavno trovali svojim sizmatickim jedom proti nama. Zato smo im tzv. vladiku banjaluckoga Platona, medju prvima dali uhititi. A ja sam, osobno, nalozio da ga bace na svekolike muke: da bude sav izlomljen, da mu se zapale brada, brkovi i kosa, da mu se dade loziti vatra na tielu, da napokon bude zaklan i bacen u rieku Vrbanju. 'Imadete ga - kazao sam gospodi Feliksu Nedielskom i Vilimu Butorcu - tako pripraviti da ga riecne ribe i rakovi odglodju sa najvecom nasladom. Glede toga cu vam, kao najodlicniju pripomoc odputiti mojega pratitelja Asima Dzelica, kojemu u takovim poslovima ne imade premca. Od njega cete, jamcim vam osobno, i nekoje novatorije nauciti...'

- I sto je - zainteresira se nadporucnik - potom bilo?

- Oni su se na tu obpasku samo grokotom nasmijali, a poslie me sa uzhitom brzoglasom izviestili: "Vladiku smo odputili niz Vrbas i brzojavili Beogradu da mu priredi stanoviti docek sa mimohodom!" Slicno je, recimo, podstupljeno i sa bihackim tzv. protom Ilijom Tintorom, kojega su tamosnje ustase polili benzinom i zapalili, predhodno ga natieravsi da odcita njihov pasiji "Otce nas". Napokon su mu izkopali desno oko, rekavsi: "Lievo ti oko, pope, odstavljamo da uzmognes sici u grob. Ili se odputiti u pakao, kamo i pripadas!" Popa Ristu Catica iz Gubina su prvo dali svezati za grabic, zapoviedili mu neka, posto ima jarecu bradicu, odrbsti lisce. Iza toga su ga zivoga, kao jarca, oderali, polili benzinom i...

Iznebuha se, prekidajuci Dr. Gutica, javi zupnik samostana Petricevac, fra-Filipovic:

- Drzim, gospodo, da su to sve najodlicniji primieri i uzori nase dielatnosti, ali bih, ipak, predlozio da se tako obsirno izviesce skрати i da se samo poimence pobroje te njihovi sizmaticke sluge necastivome. Jer...

- Dobro ste, Velecasni, to zamietili: neka samo budu pobrojani! - spremno se slozi nadporucnik, dajuci doktoru Guticu mig da nastavi.

- E, pa da skratim! Procitat cu, dakle, samo te poklane popovske gadove do prosloga rujna poklane. Ovdje, dakle, pise da su zaklani: Milan Banjac iz Drvara, Simo Banjac iz Glamoca, Jovan Bjegovic iz Bihaca, Ilija Budimir iz Grahova, Mihajlo Vasic iz Banje Luke, Bogdan Vranjesevic iz Krupe na Vrbasu, Stojan Vranjesevic iz Bihaca, monah Serafim iz Gomionice, Milan Golubovic iz Drvara, Zivko Danilovic iz Ljubije, Ignjatije Djuric iz Kladuse, Jovan Zec iz nekakova Preodca, Ilija Ilic iz Cazina, Risto Jelacic iz Drvara, Vukosav Milanovic iz Kulen-Vakufa, Djuro Radmanovic iz Bosanske Krupe, Ilija Dodig iz... Slabo se vidi u popisu... Iz Trubara kod Drvara, Rodoljub Samardzic takodjer iz Kulen-Vakufa, Kosta Stanisic iz Livna, Mirko Stojisavljevic iz Glamoca, Damjan Strbac iz Grahova, Dusan Subotic iz Banja Luke... Je li, siecas li se, Blaz, ovo onaj sto smo ga dali smaknuti istodobno kada i njihova "episkopa" ? - priupita on brata, nasto Blaz lieno klimu svojom golemom glavom.

Mi smo, k tomu, u istome razdoblju na podrucju tzv. Eparhije banjalucke dali srusiti ili zapaliti ravno 107 njihovih sakralnih objekata, medju kojima i ovdasnju Sabornu crkvu-vragomlju "Svete Trojice", koja se nalazila bas tu, izpred ovoga zapoviednictva. Njeno golemo zvono dao sam pokloniti nasim niemackim saveznicima, za izradbu valjanih naboja i granata za njihove najodlicnije topnicke postrojbe. Potom smo srusili onu novu crkvu na Petricevcu, a onu na Rebrovcu smo predali na uporabu grko-katolicima, ili kako ih svi ovdje nazivlju Galicijanima, ponegdje jos i unijatima. Ja, to je oddavna znano, nikada...

- Iznova: ja, pa ja, pa ja... - glasno progundja stozernik, rugajuci se doktoru Guticu.

- Mirko! - opomenu ga nadporucnik, upravljajuci ostar pogled k njemu.

- ... nisam - produlji Gutic pobiedno - prihvatio naputke, odnosno "jednacbu", Doglavnika Dr. Budaka: "Jedna se trecina Srba imade poklati, jedna predvesti u katolicu vieru, a jedna rotierati"! U mene je valjana bila ova "jednacba" - Samo je mrtav grko-iztocnjak, podoban grko-iztocnjak! Izpocetka sam im, sto vise, uz prietnju smrtne pogibelji, zabranio kupanje u toplici Gornji seher, Laktasi, Slatina i svim inim toplicama, dapace i svuda tamo gdje se Hrvati imadu kupati. Jednako tako, da se prevazaju u samovozima, sto je...

- De, recite sto ...Iznova uvecavate i uznasate sebe samoga - opet ce stozernik Keljan Ijutito. 'Pa, sto mi imademo ovdje raditi, ako ste vi sve tako revnostno radili, kako pripoviedate...Ja, doista odsiecam stanovitu potrebu da namah...

Samo je jedan priekorani pogled nadporucnikov spram Keljanu bio dostatan da on namah zasuti, mada je i nadalje Dr. Gutica promatrao izpod oka. Docim se stvarno doimao kao coviek koji bi sa vajvecim uzitkom doktorovu kraljeznicu svojim cizmama izlomio. Ali, obsokoljen nadporucnikovom ocevidnom zastitom, Gutic nastavi da navadja:

- I ako netko sada pita sto smo jos u proteklih deset mieseci ustaske vlasti u Hrvatskoj Krajini ucinili, onda je ovo moja obrana: dvanaest tisuca iztriebljenih grko-iztocnjaka oko Bihaca, desetak tisuca okolo Sanskog Mosta, osam tisuca okolo Krupe, osam tisuca okolo Priedora, na tisuce okolo Livna i Glamoca, Dubice, Gradiske na Savi, Novoga, Banja Luke...

- I ja bih, ako gospoda dopusta, zelio pripomenuti jednu zgodu, kada je riec o izistinskomu pregnucu gospodina Gutica u svojem svjetom poslu. Bio sam nazocan kada mu je do ruku prispjelo jedno izviesce o unistenju tih grko-iztocnjaka, na broju svega oko dvie stotine, na siremu podrucju Kljuca. Tada je on naprosto jeknuo: ' Sto? Dvie stotine! Sto cu ja sa dvie stotine! Niti dvie tisuce u jednome danu za mene nista niesu. Kada taj glupi izvjestitelj misli da cu moci poruciti nasemu milomu Poglavniku: "Hrvatska Krajina je cista, Banja Luka je od nakota odciscena. Ovo je, dicni nas Poglavnice, srediste Vase drzave koje dolicno moze da uresi samo Vase bogomdano ime: Antingrad! Pohrlite u srdce svoje drzave, pohrlite u Hrvatsku Krajinu, pohrlite u Antingrad!" Upravo je sve tako bilo...- potvrdi uzhiceno Dr. Bilogrivic, dok ga nadporucnik Misolov blago ne ukori:

- Vi, gvardijane, imadete velikoga poetskoga dara. To ste nam ovim svojim riecima vrlo zorno posviedocili. Ja, pako, cienim izravnost: da slusam ta njihova imena, koja postoje jos samo kao imena, mrtva srbska imena. Tada, sa najvecom nasladom, posmatram mimo hod mrtvih, mrtvih Srba. Imadete li, doktore Viktore, pri sebi te popise njihovih mrtvacu?

- Dakako, da imadem - spremno se oglasi Gutic - ali nije podpun: cesto upisano nije odakle su i sto su oni bili. Evo... Nikola Curcija, gostionicar iz Banja Luke, Pero Perduv, vozitelj samovoza iz Banja Luke, Branko Plavsic, Branko Balaban, Dusan Brankovic, saborski zastupnik, Simo Marijanac, svecenik iz Jajca, Jovan Roljic, obcinski biljeznik iz Varcar-Vakufa. Sliede: Jovo Brkovic, Lazar Sukalo, Spiro Saranic i Cvijio Malinic iz Prijakovaca. Simeun Malesevic, Cvijio Donjak, Dusan i Pajo Malesevic, Stanko Vujcic, Ostoja Savic, Vaskrsije i Ostoja Tadic, su svi iz Ramica. Vid Bozic, Lazar Golemovic, Branko Bozic, Mladjen Sipka, ovi su iz Dragocaja... Sa kraja stola, tik izpod slike Poglavnika, sa koje je on, vojnicky utegnuty i strog, reklo bi se, pozorno promatrao ovaj veli skup, netko krupno zahrka, nasto svi usmierise svoje poglede na tu stranu. Odtuda ih presiekose dva podspana, jednako tako ostru, oka stozernika Keljana. On, odcito razgrijan u toploj sobi, samo dva-tri puta zatrepta otezcalim kopcima, potom se iznova predade sladku snu. To u doktora Gutica izazva jos vece odlaksanje pa on, pogledavsi spram nadporucniku, cilo zapita:

- Je li ovo dostatno, ili da nastavim, gospodine nadporucnice?

- Ne, nije dostatno. Tek sam poceo da se nasladjujem. Neka sada, ako ste umorni, nastavi gospodin zupnik Filipovic!

Fra-Vjekoslav, kao da je jedva docekao takovu zapovied, hitro obrisa svoje naocari, pogleda ih prema svietiljci, preuze popis od Gutica i poletno poce: "Mihajlo Amidzic, Jovan Radinkovic, Jovan Pejcinovic, Petar Stekovic, Djordje Babic, Pajo Budisa, Jovo Dedic, Jovo Racic, Pantelija, Todor, Tomo i Risto Tamamovic, Bozo Stankovic, Djuro, Zivko i dva Mirka Dragica, Nikola Lakanovic, Jovo i Vid Skrbic, Dusan, Djuro i Tomo Jekic, Jovo i Blagoje Tesic, Branko i Milica Malinic, Aleksa Gataric, Milan Vrhovac, Vid Majstorovic, Djordje Stanojevic, Milos Jekic, Simo i Djuradj Vukajlovic, Dusan Jagodic, Risto Popovic, Stojan Raca, Risto Savic... Opet, vidite, jedan Risto. A bas spram tim njihovim Ristama odsiecama najvećma gadjenje, stoga sto me to gnjusno ime nekako podsieca na njihovoga 'Rista spasitelja'. Dalje... Djuro Savic, Vid Tamamovic, Simo Blazevic, Ilija i Stojan Gajic, svi iz Velikoga i Maloga Blaska... Da li da citam dalje?

- Dalje, samo dalje! - zapoviedi odlucno nadporucnik, prekrizivsi ruke na grudima.

- Stojan Zabic iz Dovica, ziv spaljen... Koja je budala ovo upisala, ovakovu glupavu obpasku? Dobro jeste da je spaljen, ali je najmanje bitno sto je spaljen. I ovaj je iz Dovica, Stanko Zabic. Potom Stevanija Rakic, Milan Knezevic, Jovo Rakic, Mile Bunjic i Damjan Vrancic iz Boskovicu, a Petko Pejcinovic i Vaso Abat su iz Milosavacu. Nikola Vujcic, Mladjen Vujcic, Lazo Trbic, Risto Prdic iz Celinca... Eh, neka je i ovaj Risto prdnuo sebi za dusu... Izpricajte me, gospodo! I Mile Gligoric je iz Celinca, kao i nekoliko Dzombica - Simeun, Dusan, Bosko, Gospana, Marija i Petra. Sliede Vujcici! Ovdje je zapisano da je Nikola otac, a Mladjan i Lazo sinovi mu. Pak jos jedan Vujcic, Luka, i jedan Jovanovic, Savo, iza cega su nanizani nekoji Garici - Dusan, Mitar, Luka, Lazo i Vukan. Na kraju je pridodata zabiljezba: "Ustrijeljeni iz strojnica i samokriesa 7. siecnja 1942. na pravoslavni Bozic, pri svojim domovima, bez dielatnoga odpora. Zapoviednik..."

- Izpricavam se, gospodine zupnice, sto vas prekidam! - upade Dr. Gutic. Pripomenuo bih zapravo da sam osobno zapoviedio da se usmrcenja grko-iztocnjaka, osim u iznimnim slucajevima, imadu vrsiti rabljenjem boda, bodeza, siekire i kojega mu drago hladnoga orugja. Ali, nase ljudstvo kao da se zaboravi. Jer, hladnim orugjem se postizavaju visestruke priednosti: stedi se drzavno strieljivo, ustase izravnije dozivljuju kuzni zapuh te pogane grko-iztocne krvi, pak ih jos vecma mrze...

- Vase riedi, doktore, doista ne trpe priepor. Nu, ja ne bih bio toliko strog spram nasim momcima. Imade u tome, u toj pucnjavi strojnica i samokriesa, stanovitoga glazbenoga ugodjaja. Dz-dz-dz- dz... Cujete li taj glas strojnice, dok padaju, previaju se i robcu tamo nekakovi Dzombici. Potom, zaguće

druga strojnica: g-g-g-g, a ono se, jedan preko drugoga, svaljuju ti Garici. Mene se to, vierujte, doimlje kao sazvučje orgulja sa Kaptola... - izkaza svoje uzhićenje fra-Bilogrić.

- Sad na red dolaze Priedor, Ljubija, Omarska, Lamovita, Ključ... Hocu li nastaviti citanje, ili ne? - priupita usopljeni zupnik Filipović.

Blizi se polnoc. Vani se cuje duhanje hladna vjetra, a u odaji je tako toplo. Stoga su mnogi docastnici, pak i poneki castnici, vec odavna usnuli. I stozernika Keljana je uvelike savladao san.

- Ove momke, gospodo, to je odcito, ne zanimaju mrtvi. Da ste im, zupnice, citali imena onih koji tekar treba da budu mrtvi, nitko od njih ne bi zaspao - primieti nadporucnik, sto izazva grokotan smieh budnih. 'Ja bih - nadodade on - da gospodin zupnik nastavi. Za mene, izkreno priznajem, nekako nema pravoga uzitka kada se samo kaze: zaklano, baceno u jame, ubieno, zapaljeno toliko i toliko grko- iztocnjaka. Ovako, meni se jednako pricinjava da ih gledam kako samo nemoćno jaucu, robcu, krkljaju... Da se uvijaju i presavijaju kao presiećeni crvi. Sto vi, doktore Guticu, na ovo kazete?

- Vasim riecima, nadporucnice, nema sto da se pridoda. Vec sam ranije pripoviedao kako bi mi kraljeznicom strujao munjotok, sto je jos liepse, dok bi onaj moj Asim Dzelic, u svojim crnim rukavicama sa crvenim podlamicama, pred mojim ocima klao te srbske uljeze i dotepance. Ne mogu, ipak, reci da je i ovo citanje njihovih, kako vi rekoste, mrtvih imena od malene drazi i naslade. I ja sam, dakle, za to da nas zupnik produlji prozivnik mrtvih Srba - pridruzi se Dr. Gutic nadporucnikovu misljenju, sto i drugi, klimanjem glavama, od srдца odobrise.

- Ja sam vam - prihvati zupnik poletno - uvijek dusom i tielom za ovakove zadace. Idemo onda dalje, sve do kraja! Vukasin Copic, Vlado Terzic, Radivoje Marin, Dane Babic, Mitar Sredic, Ilija Petrovic, Vaso Hrnjak, Stojan Kondic, Risto Sredic... Evo jos jednoga njihova Riste! Pero Jankovic, svi iz Ljubije. Sada ide Priedor: Ratko Tubin, neki ucitelj Pantelic, Stanoje Radic, Petar i Dragutin Ivanic, Mile Kondic, ucitelj Aleksandar i tezak Stevan Mrksic iz Miljackovaca, pa Bosko, Bogdan i Petar Rajlic iz Cele, Trivo Stojanovic iz Perica, gimnaziste Dusan Djuric i Branko Ivanovic, tesac Mirko Djikic, radnik Simo Despot, radnik Jovo Kotroman, sluzitelj Lazar Djanic, trgovac Danilo Marjanovic, porezki ovrhovitelj Djuro Jovanovic, ucenik pekarstva Dusan Jovanic, slaboumna dievojka Persa Canak, njen brat Dragan, kelner Dragutin Canak, gostionicar Mile, trgovinski pomagatelj Djordje i neki Milan Canak, takodjer iz Priedora. Iz istoga su grada i Ostoja Domic, Dusan Milutinovic, sumar Vladimir Vucenovic, zeljeznickarski dielatnici Mile Kos, Stevan Dotlic i Milorad Ljubicic, Ratko i Nikola Karan, Dusan Stijepic, Ostoja Majkic, kelner Branko Plavsic, stroitelj zemljodielstva Milutin Stijovic, kovinar Dimitrije Medic, umirovljeni sudbeni dielatnik Simo Vujasinovic, mierilac-kantardzija Mile Vujasinovic, tapetar Vaso Goronja, sedlarski pomagalac Vukasin Djuric, trgovac Pero Obradovic, trgovinski zastupatelj Pero Radjen, gostionicar Rade Ciganovic i sin mu Nikola, trgovac Pero Radetic, osamdeset godina star... Cujete li, gospodo, ovu budalastinu: osamdeset godina star! Nebi li bilo mnogo ugodnije cuti da je osam godina star? Svakakove obpaske upisuju nasi izviestitelji, svakakove... Nu, idemo dalje! Bravar Milovan Radetic, Perin sin, gluhoniem. Zamislite si, gospodo, ovu biljezku! Ludost, izistinka ludost! Evo, jos jedan Pero Radetic, zeljeznickarski dielatnik. Iza njih su pekari Stevan i Dusan Bojanic, pa sviecar Mirko Maric. Evo, gospodo, napokon jednoga pravoga zanimanja za te pogane divljake: taj ce im u paklu jos i sviece paliti, da im bude toplije... Izpricavam se glede zadrzavanja! Od sada cu, ako ste suglasni, citati samo imena - Svetozar Gnjatich, Rade i Damjan Damjanovic, Zdravko Cadjo, Mile Brdar, Dusan Grabovanovic ili Draganovic, Ljubomir Stojanovic, Obren Savic, Ljubomir Munjiza, gimnazisti Nikola Despot i Dragan Kovacevic, Dragutin Crnic, Ilija Roncevic, Mile Djudjic, Stanko Radovic, Djuro i Dusan Kragulj, Djordje Vrhovac, Pero Munjiza, Jovo Smiljanic, Trivun Sarac, Petar Marjanovic, Mihailo Vuckovic, Gojko Grubjesic, Ljuban i Milivoje Savanovic, Branko Baskot, Dusan Crnogorac, Pero Kurbalija, Djordje Stijepic i dva njegova sina, Mico Medic, Krsto Srdic, Novak Topic, Mane Marjanovic, Branko Ignjatich, Nikola Babic, Branko Banovic, gimnazist Dusko Marjanovic, Vaso, sin biljeznika Pere Djurica, Nikola i Dusan Mijatovic... Da sada malo zacಿನimo sa dva skolska nadzornika - Petrom Bozicem i Nikolom Cupovicem. Uz to, tri ucitelja - Gojkom Grubajicem, Milanom Cibicem i Danilom Popovicem! Ovdje je jos pridodano da je u Priedoru i obkolici poklano vise od cetiri tisuće grko-iztocnjaka, ali da za imena nisu pitani, pak se ona ne navadjaju.

U kljuckome kotaru su upisani samo Milan Vukovic, Dusan Mladenovic, Milan i Mirko Vukovic, Djordje i Dusan Radic, Milivoje Zivkovic, Jovo Predojevic i Djordje Pesevic, uz skupnu biljezku da "imena zbog zurnosti dielatnosti smaknuca nisu popisivana, premda je podpuno poklato oko tisuću i sedam stotina grko-iztocnjaka na broju".

- Fra-Miroslave, glas vam je, cielo vrieme citanja, zvucao poput trublje sa Jerihona, a niti u jednome trenu kao glas svecenika sa oltara. Tako to i treba. Cestitam, od srдца vam cestitam! Jos jednoc ste zorno posviedocili da se s vama jutros moze sa najvećom pouzdanoscu racunati. Cestitam! A sada, kada smo se ovako divno dusevno osviezili i nadahnuli, iznova predajem riec gospodinu Guticu. Izvolite, doktore! - zakljuci nadporucnik Misolov cilo i razdragano, kao da sa ovdasnje katedrale "Svetoga Bonaventure" nije oddavno odkucalo polnoc vec poldne.

- Nuzdno je sada jos jednoc sve nazocene podsietiti da je ta njihova tzv. Vrbaska banovina, prema zvanicnim brojitbenim podacima iz 1931. godine, imala točno jedan milijun 37.000 i 382 zitelja. Od toga je, gospodo, na taj srbski nakot, koji se ovamo u svojim gedzovanskim opancima slio pred dvije

stotine godina, i nikada nije postovao gostoprimstvo i uljudbu plemenitoga hrvatskoga naroda, odpadalo vise od 600 tisuca. Muslimana je bilo nesta vise od 250 tisuca i nas okolo 73 tisuce, tzv. odstalih hriscana okolo 13 tisuca, Zidova...

- Izpricavam se, doista, nazocnoj gospodi, ali drzim da bi ti, Viktoro, napokon trebalo da se okanes toga svojega "muslimani, muslimani, muslimani". Vec da ih nazivljes pravim imenom njihovim: poturice, turcad, turkesine, turkuse. Oni, Viktoro, nisu nikoje "cviece hrvatskoga naroda", negoli smece, koje zagadjuje hrvatski narod i njegove poviestne prostore. Jer, ako takovima pruzite ruku sa uzdarjem, mogu vam odgristi prste. Ali, ako im pruzite stisnutu pest, takovi ce vam je pokorno ljubiti! Takovi su oni. Stoga... - ne dovrshi Blaz Gutic, jer mu se brat uzprotivi:

- Ti bi, Blaz, kao raniji zapoviednik Redarstvene Sluzbe, trebalo da dobro znades da takovomu izricaju postoje visi razlozi i interesi. A sto o njima osobno mislim, i to ti je znano. Tko se posljednji smije, najsladje se smije! - stara je izrieka nasega naroda. Oni, dakle, koji ce im se, uz Boziju Providnost, posljednji smijati, bit cemo mi. Sada me pusti da nastavim! Kazao sam da je ovdje tada bilo vise od sest stotina tisuca grko-iztocnjaka, a sada su vise negoli prepolovljeni...

- Da, to ste dobro konstatirali: prepolovljeni! Nas cilj - javi se pospano, jednako tako zagrizeno, stozernik Keljan - nije da ih prepolovimo negoli da ih unictimo. To je, ipak, prevelika razlika. Jer...

- Pustimo to sada, Mirko! Pusti doktora da dokonca ovo, nadasve zanimljivo, izviesce.

Nastavite, gospodine!

- Pa, ovako... Mi smo osobito ucinkoviti bili u ekonomskom i financijalnom unictenju bogatih grko-iztocnjaka. Ja sam osobno obecao, sto me, naravski, ni u kojoj mieri nije obvezivalo, sigurnost ovdasnjim njihovim trgovcima Kostu i Rajku Dimitrijevicu, Branku i Miloradu Stricevicu, Mili Jankovicu, Kostu Bozicu, Milanu Popovicu, obiteljima Koljevica, Stricevica, Divjaka, Ljubibratica, Lazarevica, Milanovica i mnogim inima, da ce imati podpunu sigurnost, ako Ustaskome Stozeru predadu po pet stotina tisuca do milijun dinara. Tako su i ucinili, a poslije... Zna se sto je poslije bilo. Tu su mi moja desna ruka bili, uz vec pripomenute, Franjo Kelemen, Rudolf Stubni, Karlo Penava, Niko Condric, Niko Kondic, Ivan Momcinovic i Hasib Imamovic. Zna dem da moj Blaz ne voli da se i u kojemu slucaju spominju, kako ih on jos nazivlje, balije, ali ovo su fakta. Kao sto su nedvojbena fakta da su na podrucju Bihaca, Kladuse, Cazina, Krupe, Petrovca, Sane i drugamo, najbolji koljaci bili bas ti poturcenjaci...

- Fakta su, gospodine Guticu, i to da ste od tih silnih milijuna, kako se opetovano ponavlja po uredima, velike osobne koristi imali. I da ste si sami dali imena dviema ulicama u Banja Luci: Trg stozernika Dr. Viktora Gutica i Ulica majke Gutica. Nije li tako? - iznova ce Keljan rezko.

- Niesam ja nego, cieneci moje izistinske zasluge, hrvatsko pucanstvo Banje Luke! A glede koristi od milijuna, to cete morati da pri sudbenomu stolu dokazujete - uzvrati Gutic pripravno pa, ne pogledavsi stozernika, produlji:

- Pridodat cu da sam jos nesmiljeniji bio spram Zidovima: zatrao sam ih iz koriena! Sve Salome, Sniclere, Abinone, Atijase, Altarce, Fridmane, Levije, Salomone, Montijase, Nojmane, Pinte, Pape, Rozenrauhe, Stajnlaufe, Poljokane i ine, imena kojih se vise ne siecama, dao sam odmah odpraviti u Jasenovac. Poljokanovu kucu predao sam na uporabu Ustaskoj Nadzornoj Sluzbi, a zidovsku sinagogu dao sam preurediti u kupleraj za niemacke castnike i docastnike. Htio sam i time da se veliki niemacki Firer odsvidoci da hrvatski narod niti u tome ne zaostaje za niemackim, jer smo doista jednakoga, gotskoga, podrijetla. Glede nasega jutrosnjega plana, dodat cu samo ovo: snieg je, hvala Svevisnjemu, stao, a ja sam jucer nalozio grko-iztocnjacima da, kako bi im se nesmetano mogla dovazati obecana prehranba, nacine dobre prtine, sto su oni zdušno poslušali...

Gospodine Guticu, vi, doista, vriedite zlata koliko ste tezki! Na sve ste, bas na sve mislili - odglasi se razpolozeno nadporucnik Misolov, bacivsi pogled na svoj sat. 'Sada je - nadoda de namah - dva sata, a u cetiri, sa Bozijim blagoslovom, krecemo. Sve nase postrojbe su podpuno pripravne, točno znaju svoje jutrosnje zadace. A da bi se sto vecma razzestili spram grko-iztocnjacima, izdao sam zapovied da nitko nocas oka sklopiti ne smije, uz obpasku da ce svatko od momaka, prije pokolja, dobiti po dobru poluoku hercegovačke loze. Pravi je, smatram, trenutak da svi, a ne samo moji castnici i docastnici, krenemo k njima. Jerbo nam predstoji, nije li tako fra-Miroslave, da jos kod vas, u samostan, glede sluzbe Bozije, svrnemo. A sada: Za dan i Poglavnika spremni! - uzkliknu on hitro, ustavsi i dizuci ruku na znani ustaski pozdrav, sto od srdca prihvatisse svi nazocni.

6.

Tocno u cetiri sata dao se zaustaviti, izpred kuce grko-iztocnjaka Djurdja Glamocanina iz Dolnjeg Drakulica, prvi samovoz sa stozerom "Operacije drakulici". I namah si utulio svietla. Iza njega su, jedan za drugim, pristizali ostali. Snieg je bezmalo prestao da pada, pak bi proljetjela tek poneka pahulja. Nitko od ljudstva iz stožera nije, u sukladnosti sa ranije primljenim zapoviedima, davao glasa

od sebe. To isto je vrijedilo za pridolazeće postrojbe. Iz kuće toga grko- iztocijaka, jednako iz njene obkolice, ništa se nije čulo. Jedino se, ali sasvim za kratko, odglasi macije miaukanje.

- Nacinili smo, ipak, jedan previd: i macke smo im trebali otrovati i pobiti! - izusti jedva ćujnim sapatom Dr. Gutic, naginjuci glavu k nadporučniku Misolovu.

- Ta briga vam je, doktore, sasma izlisna. Taj Glamocanin je, prema riecima fra-Vjekoslava, u niemackom robstvu, a ovdje su ini članovi njegove obitelji, poglavito sitna dieca. Fra-Filipovic imade sve ove grko-iztocijake kao na dlanu. Znade ih, i mrzi ih, glede odbijanja prelazka na nasu Vieru do skrajnosti, pa mu danas nitko od njih neće uteci. Čuli ste s kojom nasladom je citao imena poklanih Srba. Sotona u fratra, ili fratar u sotoni... ! - nadporučnik će sapatom, uz priguseni izkaz divljenja spram petricevackoga zupnika.

- Vase prezime, takodjer, posviedocuje, ako mogu da primietim, da ni vama nitko i ništa ne može uteci. Misolov! Kao da su jos vasi predci bili obpasni i lukavi, poput macora, u nocnome lovu na miseve, kakav će biti ovaj nas... - primieti Gutic saljivo, na sto nadporučnik samo nehajno odmahnu rukom.

Iz pridolazecih samovoza izlazili su, u najvećoj tisini, castnici, docastnici i ustase nadporučnikove toliko puta provierene postrojbe U mrklomu mraku se, ipak, dalo zamietiti da nekoji od njih nisu do ovoga trena cekali kako bi izpili svoje obroke razdijeljena im pica, pa se, unatoc hladnoci, odsiecao rakijski zadah. Ono najbitnije, protivno tomu, nisu smetnuli s uma: da, u cilju tajnosti predstojećega posla, drže jezik za zubima.

Onda se svi castnici i docastnici, obkupljeni oko fra-Vjekoslava, iz mrkline noci pridruzise nadporučniku i Dr. Guticu, bez bilo kakova odglasavanja.

- Hajde, gospodo, da ovdje ucinimo nas sretni pocetak. Krecemo! - prosikta zupnik Filipovic kroz stisnute zube, pak se cinilo da mu je mala munja iz ustiju sievnula.

- Uz pomoc Svevisnjega! - nadoda nadporučnik, molbeno sklopivsi ruke na grudima, hitajuci ka vratima Glamocaninove kuće.

Zupnik namah odsiečno zalupa na vrata, potom, u pol glasa, po imenu pozva kucanicu:

- Djujo, Djurdjijo, odtvaraj! Odtvaraj, nasi smo... Ja sam fra- Vjekoslav, odtvori... Imadem za tebe dobre glasove, iz Niemacke, od Djuradja...

Iz unutarnjosti kuće moglo je da se cuje samo stanovito pomieranje, potom tihi glas pozvane zene:

- Evo me, dolazim. Samo da se malo zaodienem. Evo me, gospodine zupnice, odmah cu...

U taj tren jedno diete zaplaka, potom drugo. Ta Djuja, ne odsvrcuci se na dieciji plac, polagano odtvori vrata, drzeci u lievoj ruci ciljavu svietiljicu. Ugledavsi brojne neznane castnike i docastnike iza zupnika Filipovica, ona prestraseno razrogaci svoje krupne oci, sva uzdrhta, pak joj svietiljica izpade na kucevni prag.

- Oprostite... Odmah cu ja... Evo... - mucala je ona, dok nadporučnik zurno uzeze munjevnu svietiljku, na sto i zena pridize svojju.

- I vi ste tu, doktore Guticu - izusti ona, odcito iznenadjena, pozivljuci nazocene da udju unutra, uzspievajuci da nekako uzeze onu svietiljicu.

- Da, tu sam... Da li je i ciela tvoja obitelj tu? Ponavljam: ciela! I sve ih zovi ovamo, odmah... - podviknu on zapoviedno.

Ono dvoje dietce i nadalje je plakalo, ali zena nije na njih svracala pozornost, vec je nekako polagano i niezno, poimence, budila usnulu obitelj. U sobu su, jednako dietca i odrasli, ulazili lieno, zievajuci, poluotvorenih ociju. Jedno diete vrisnu.

- Koliko ih, fra-Vjekoslave, imade? - zapita nadporučnik bezmalo nezainteresirano

- Nije bitno, sad cemo ih ocas "prebrojati". Bit će da je dietce jedanaestoro - kaza on, sa skrajnjom mirnocom.

- Bitno je, ipak. Prozovite ih, za svaki slucaj... Odrastli neka se odglasuju sa ja, a dietcu neka pokazuju rukom. Mogu ih i podignuti, da se vide...

- Pa, ovako: Glamocanin Gajo, domacin, je li tako? Zena mu Joka, snaha Djuja, unuk Bosko, unuke Dusanka, Darinka, Jovanka i Sava, unuk Milan, unuke Radojka i Bosiljka, iznova unuk Vladislav, potom unuke Gordana, Djuja i Vasiljka. To bi, dakle, bilo petnaest na broju.

- Ja ih izbrojih sesnaest! Odkuda - cudu se Dr. Bilogrivic - sesnaest?

- Sesnaesti je - objasni pripravno kucanica, moj otac Risto. Onaj tamo. Dosao nam sinoc, pa zanocio...

- Nu, dobro, neka je zanocio. Nego, koje ti je diete najmladje, zeno? - pita fra-Vjekoslav odlucno.

- Pa, ova malecka, Vasiljka... Ona nema vec godinu i tri mieseca. Tako...

- Pa, gospodo castnici i docastnici, ili kako ono rece gospodin Gutic: drakulici, red je da napokon zapocnemo - rece fra-Filpovic, hitro uhvativsi ono zensko diete za kosicu, zarivajuci mu do tada nevidljivi bodez kroz tanki vrat. Ono samo nemocno kmeкну, prokrļjavsi nesta kao "mam", dok se ona zena, Djuja, poput mlade lavice baci na zupnika. Nesta, poput kletve, upravi k njemu, ali zavlada takova vika i metez medju tom, od ustasa obkoljenom obitelji, da se niti jedna riec nije uzmogla razabrati. Vidielo se, spram onoga oskudna svietla, kako se izdize i sievnu neciji dugi bodez, zarivsi se, od ozada, u vrat one Djuje. Ona, pak, nekojom nadnaravnom silom izcupa probodeni vrat izpod bodeza, pak svojim zubima dohvati rojnika Bakotu za ruku. Na to ju dostize udarac necijega srbomlata po lubanji i ona se, nepomicna, strovali na krvavi pod. Odstali Glamocanini su i nadalje stajali ukoceno, bez riesti i pokreta, kao obcinjeni, pa se fra-Filpovic, u pravomu svetomu zanosu, obrati ustasama:

- Svevisnji vas je ovamo doveo, svi treba ovako da radite. A ja cu se pomoliti Gospodinu - nadodade, obilzujuci jezikom svoj krvavi bodez - da vama svima griesi unapried budu odprosteni. Napried ustase, Svevisnji vas i nas Poglavnik pozorno promatraju!

Na te njegove riesti, castnici i docastnici se dadose vriedno na posao: dizali se i spustali srbomlati, sievali bodezi, docim je nadporucnik radio samo siekirom, pak ti Glamocanini niesu imali niti toliko vriemena da valjano dadu glasa od sebe. Culi su se samo nerazumljivi kratki krici i krkljanje, krv je lila na sve strane, prosuti mozak iz njihovih lubanja tvorio bele otocice. Samo bi ponetko od njih, u samrtnu robcu, nacinio jedva vidljivi trzaj udom ili oblicjem, a onda se, valjda, za sva vriemena smirio.

- Pozovite nekoliko momaka da ovo djubre izbace van, u nekoju pokrajnju sobu - zapoviedi cilo nadporucnik, i nadalje drzeci onu siekiru u desnoj ruci. I neka se odmah odpute na posao, u rudokop Rakovac, kako li se ono zove. Vi, velecasi Filipovicu, kao najbolji poznavatelj te grko-iztocne marve, krenite tamo. Ja, doktor Gutic i doktor Bilogrivic, odstajemo ovdje, u ovome nasemu stozeru. Neka, izpred stozera, takodjer odstanu tri strazara, to ce da bude sasma dostatno. A vi, fra-Vjeko, nipošto ne smetnite s uma da tim rudokopacima, grko-iztocnjacima, izkazete rudokopacko "sretno" - pridodade on, grokotom se smijuci toj svojoj odista duhovitoj obpaski.

Oni momci, pozvani da odciste sobu, posao uradise brzo i sa velikim umiecem, pa clanovi stozera odstadoše sami.

- Ovako ucinkovitu dielatnost niti sam nisam odcekivao. Sjajno, prekrasno! Dozvolite, gospodo, dok su nam ruke ovako liepo uresene njihovom poganom krvlju, da si jedni drugima cesticamo. Prvo vama, nadporucnice... - graktao je Dr. Gutic, bacajuci svoju siekiru na one ljesine, dok mu se kroz debela stakla naocala razlievala nepojamna radost.

- Krasno ste to izkazali, doktore, ali cemo ipak da od ove, kako je nazvaste, pogane krvi odperemo ruke. A onda nam predstoji, glede toga sto je fra-Vjekoslav kazao da je ovo najbogatija obitelj u selu, malo pregledanje skrovitih miesta. Sramotno bi bilo, nije li tako, da iz bogatunske kuce izidjemo praznih saka - iznova se nasali nadporucnik.

- Sada vidim da sam maloprije bio u pravu, opetovano konstatirajuci da ste pravi miso-lov. Nista se vama, doista nista, nece moci da sakrije. Dok ne zapocnu pridolaziti teklici sa izviescima, za kojih pol sata, hajde da malo pretrazimo ovu bogatunsku kucu - pridoda spremno Gutic, odpucujuci se namah u prvu sobu s lieva.

Jedno vrieme se jedino moglo cuti rusenje i razvaljivanje pokucstva, koje bi popratio zadovoljan uzvik uzpiesnih tragaca. Prvi se, i nadalje u lievoj ruci drzeci svoju munjevnu svietiljku, nakon kratkoga vriemena vratu nadporucnik.

- Za mene je ovo sasma dostatno - uzviknu on, noseci povecu kesu zenskoga zlatna i srebrna nakita - a vi se dajte u dalnju pretragu...

- I meni je! - nadoveza se malo kasnije Dr. Gutic, pokazujuci navostenu krpu, iz koje su se raspustno, iako je svietlost svieteljke bila ckiljava, presiavali zlatnici.

- Vama, nadporucnice, moram iznova da priznam priednost: bili ste pravi misolov! Meni je, naime, ono skroviste, smiesteno iza slike njihove Bogorodice, naviestio jedan, na svakoje muke bacani uznik,

grko-iztocnjak, susied toga Glamocanina. A vi ste si sami nanjusili plien. Cestitam, od srdca vam cestitam - nastavljao je slatkoricivi doktor Gutic.

Jedino se, raztuzena oblicja i sav smalaksao, praznih saka vrati Dr. Bilogrivic. Njega, pako, namah orazpolozi Dr. Gutic.

- Evo tebi, moj gvardijane - kaza on veselo - cetiri zlatnika, koliko imade krakova na krizu! Jedan je za umnu ustasku glavu, jedan za ostri ustaski jezik, jedan za hitre ustaske ruke i jedan za istrajne ustaske noge, koje su me svukuda vierno pratile...

Na vratima se zacu odtresito kucanje, potom odtvaranje, nakon cega iz tame banu mlad momak.

- Za dom spremni! Teklic Boban, od fra-Filipovica. Izviescujem: svi rudokopaci, grko-iztocnjaci, iz nocne smiene, njih osam na broju, ubijeni srbomlatima, krampovima i bodezima. Svi su predhodno, uz nazocnost zupnikovu, legitimirani. Rudokopaci-katolici ih sada pokapaju u snieg. Izcekuje se dolazak prve smiene... Gospodine nadporucnice, mogu li da odstupim?

- Odstupite, dorojnice! - zapoviedi nadporucnik zadovoljno, dodajuci: 'Cim odkoncate sa tom prvom smienom, zurno me izvjestite...'

Taj momak tek sto se oddaljio, zacu se novo kucanje. I nastup dvaju novih teklica:

- Za dom spremni! Dorojnik Matusa, od zastavnika Mioca iz Dolnjih Drakulica, zaselci Glamocanini i Stolici. Do sada poklano sedamdeset grko-iztocnjaka. Zastavnik izkazao da posao odlicno napreduje, da sve ide kao po loju, ali da je ta postrojba oddavna izpila svoje poluoke rakije, pa mi je zapoviedio da se ne vracam bez dodatka - izdeklamira mladi Matusa svoj prijavak, sliezuci, malcice zbunjeno, ramenima.

- Odstupite, dorojnice! I kazite zastavniku: neka njegovo ljudstvo danas srbsku krv pije, umiesto rakije. Jasno! Sacekajte ovoga drugoga teklica, pa idite skupno...

- Za dom spremni! Dorojnik Suravanja, od dovodnika Bakote, Dolnji Drakulici, desna strana puta, Stankovici, Brkici i... Izpricavam se, zaboravio sam kako se oni jos zovu. Da, jos Kuruzovici! Do moga polazka zaklano sezdest i troje. Sve tece po...

- Odstupite! Porucite Bakoti da malo ubrza, lakse ce mu biti dok je noc, dok taj nakot jos spava...

U stozer su svakoga trena pridolazili teklici sa prijavcima, donasajuci najodlicnija izviesca o provedbi "Operacije drakulici". Nadporucnik i Dr. Gutic su revnostno predcrtavali grko-iztocne obitelji sa "Popisa za razdielbu prehranbe i inih tvoriva" u Dolnjim i Gornjim Drakulicima, dok se sa njihovih oblicja, unatoc odskudne razsviete, dala uociti bezmierna radost. Zupnik Bilogrivic je bio toliko uzbudjen da i nije mogao skrasiti se na svojem stolcu, vec je, zadovoljno trljajuci si ruke, koracao od kraja do kraja sobe, pri tomu mrmoljeci nerazgovietne molitve. Kako i ne bi: premda je tek svitalo, vec su bili potamanjeni jos i nekakovi Stankovici, Brkici i Kuruzovici, svi iz Dolnjih Drakulica, pak su se odcekivala prva, jednako tako povoljna, izviesca iz Gornjih Drakulica. Ona, odista, ubrzo pristigose.

- Za dom spremni! - odresitim ce ustaskim pozdravom krupan momak, rekavsi: 'Ustasa Rimac, od zastavnika Drinjaka, koji priobcuje iz zaselaka Piljagici, Cusici i Kataline, da su do sada pobijena devedesetdva grko-iztocnjaka. Nikakova odpora nema, buduci da je iznenadjenje podpuno, a postrojba svoju zadacu obnasa sa najvecom saviestnoscu i marom. Mogu li, gospodine nadporucnice...'

- Odstupite, Rimac! I prenesite zastavniku neka tako nastavi. Znadete li kako je kod Skogrlja i Zubana? Oni su sa vase desne strane, u Mitrovicima, Brkovicima... Kako se ono jos prezivlju? Ah, evo ih... Stijakovici, Savanovici i... Ovo je nesto malo Cvijetica, Kocica i Amidzica. Kako je, dakle, tamo? - zainteresira se nadporucnik, podizuci svoje krupno tielo iza stola.

- Mogu, gospodine nadporucnice, izkazati samo ono sto sam uzput vidio: biela sniega tamo nema, ni trunke. Samo crveni, krvavi snieg! I krvavi potocici se svuda slievaju spram doljama. Ta postrojba doista junacno obnasa vase zapoviedi. Njihovi teklici su krenuli istodobno kada i ja, pricali da su se tamo grko-iztocnjaci izkupili glede primitka nekakove prehranbe. Ti teklici su iza toga malo skrajnuli. Izkazali su, gospodine, da bi samo budala danas pristala da se vrati prazna ranca. Znadete...

- Da, da! Dobro, zapamtiti cu to. Oni, dakle, unatoc mojoj zapoviedi da nitko ne smije osobno uzeti niti gumb, i da ce se stvari pobijenih prevazati u Banja Luku, zapoceli grabez. Ti ce mi, odmah po odkoncanju "Operacije drakulici", pred Izvanredni prieki sud. Tako, dakle, grabez... - klimao je nadporucnik ljutito glavom.

Odsvanulo je, toga 7. veljace, iznimno hladno jutro. Snieg je sasma prestao da pada, bila je subota pa ni seljaci nisu, izgleda, zurili sa uzstajanjem. Teklici su, skoro redovito, donasali izviesca kako su grko-

iztocnjaci toga i toga zaselka, kada su ustaske postrojbe tamo pridolazile, spavali "snom pravednika", "kao zaklani", tako da ni vatru u svojim kucama jos nisu dali podpaliti. Iznenadjenje je, ocedvidno, bilo posvemasnje. Stoga su ljudi u stozeru, u kuci onoga Glamocanina, neskriveno likovali. I nadalje su, pak, u svojim popisima za razdielbu prehranbe i inih ziveznih tvoriva, sukladno dobivenim izviescima, radostno zbrajali potamanjene grko-iztocnjake.

Oko devet i pol sati prispjeli su novi teklici sa rudokopa Rakovac i Gornjih Drakulica. Prvi je izviestio da fra-Filipovic javlja kako su svi rudokopaci, grko-iztocnjaci, iz prve smiene, njih 38 na broju, legitimirani uz rudokopacki pozdrav "sretno", sto je znacilo - pobieni.

- Obpisite, dorojnice, zivo me zanima, kako je to proteklo!

- Pa, gospodine nadporucnice, onaj zupnik se izkazao kao izistinski veseljak. Prvo je prekontrolirao osobne izkaznice svih rudara, izdvajajuci Srbe od Hrvata i muslimanaca, odstavljajuci srbske izkaznice pri sebi. 'Tko sada nema izkaznicu - kazao je veselo - neka stane ovdje, u vrstu: da provierim je li za drzavnu sluzbu sposoban.'

Kada su se ti Srbi dali priljezno podstrojiti, izdao je zapovied ustasama iz postrojbe neka ih dadu povezati konopcima, zasao im je iza ledja, pak ih je odreda udarao nekakovim batom po tiemenu, govoreci, kako bi koji pao: 'Ovaj nije za drzavnu sluzbu! Niti ovaj! Niti ovaj! Niti ovaj...' I tako, sve do posljednjega. Cim bi oni pali, dostizali bi ih udarci ustaskih krampova. Tek poneki bi pustio glasa od sebe. Sada ih rudari, Hrvati i muslimanci pokapaju, u snieg. Ulaz u rudnik pliva u krvi. Tako...

- Dobro ste to obpisali, dorojnice. Mozete odstupiti! - zapoviedi mu nadporucnik.

Drugi je kratko izkazao da su se jos 125 grko-iztocnjaka iz Dolnjeg Drakulica "odputila Bogu na istinu".

- Ljuot servos habemus, totidem habemus hostes! - uzkliknu iznebuha Dr. Gutic.

- Sto ste to rekli, doktore? - zapita ga zacudjeno nadporucnik.

- Citirao je - spremno ce Dr. Bilogrivic - Seneku: "Koliko imademo robova, toliko i neprijatelja!" Hoce reci: samo nam mrtvi robovi ne mogu da budu neprijatelji...

- Pustite sad to, vec me izravno interesira, sto vam, doktore Guticu, te rieci znace?

- Znace, gospodo, da vas podsiecam na svoje rieci iz Gracanice, 10. lipnja prosle godine: 'Mi smo pobiednici, oni pobiedjeni, mi gospodari, oni nasi robovi, pak cemo ih odcistiti sa zivotnoga prostora NDH. Tako je i veliki niemacki Fihrer, u svojem "Mein kampf", naviestio da ce od inorodaca odcistiti "deutsche lebensraum", tj. nimacki zivotni prostor. Glede toga, ja moram malo prosetati, samo do sargovacke Pucke skole... - pridodade Dr. Gutic poletno.

Uviereni da se on sali, dvojica gospode se nasmijase, ali se on odista odputi.

- Gospodin Blaz Gutic se ne javlja iz svojega gradskoga stozeru, a to jamacno znaci da tamo, i nadalje, nitko ne zna za "Operaciju drakulici". Smatrate li i vi, velecasni, da sve tece strogo po planu? - priupita nadporucnik Dr. Bilogrivica.

- Sasma, tako! - uzvratu ovaj kratko.

Potom je pristiglo jedno vrlo neodcekivano i neprijatno izviesce.

- Za dom spremni! - pozdravi teklic zadihano, pa odmah nadoda: 'Gospodine nadporucnice, rojnik Mudroslov je mrtav! Zastavnik Krzelj me odputio da vas o tomu najzurnije izviestim...

- Sto? Sto ste, rojnice, izkazali? Nisam dobro cuo kako se vi prezivljete. Smirite se. Sto se, dakle, tamo dogodilo? Tko je, za ime Boga, ubio rojnika Mudroslova? Da cujem sve o tomu, redom...

- Gospodine nadporucnice, rojnik Spiranovic, po zapoviedi...

- To sam vec cuo: od zastavnika Krzelja. Produljite, u ime Boga...

- Pa, rojnik Mudroslov je usao u jednu grko-iztocnu kucu zaselka Todorinovici i...

- I tamo ga je nekoji grko-iztocnjak dao uzsmrtiti skrivenim samokriesom, ili tako sto?

- Ne, nego vodnik Kasap! Onaj Turcin iz Foce, sto je stalno u postrojbi zastavnika Krzelja. Vi ga dobro znadete: on je, kazu, stari ustasa i pripovieda se da je mesar bio, pak i najbolji koljac u nasoj Drugoj bojni...

- Znadem Kasapa, naravski. Kako on, odkuda on da ubije rojnika Mudroslova? Da li ste, rojnice, samo culi, ili videli to sto nam pripoviedate?

- Da, sve sam vidio i cuo, to je moja postrojba. Zastavnik Kasap se razzestio glede neucinkovitosti rojnika Mudroslova i...

- Siednite, rojnice. Siednite! I pripoviedajte sve odreda, od pocetka...

- Pa, uzsmrtcivanje u tom zaselku je zapocelo istodobno, u svim srbskim kucama. Rojnik Mudroslov je usao u jednu i odtuda se nista nije culo, za dugo. Potom je on, doista, uzsmrtio domacina te kuce i...

- Sto, iznova, "i"?

- Iztrcao je kroz vrata, povracajuci. Zastavnik Kasap je vec bio potukao tri obitelji, oko 35 grko-iztocnjaka na broju, pak je naisao onkraj te kuce. 'Sto je, Mudroslove, da nijesi u blazenu stanju, kada tako rigas? - pitao ga podsprndno. 'Nijesam... Ubio sam staroga i nijesam mogao dalje. ' 'Kako to da nijesi?' - zainteresisira se zastavnik Kasap.

Rojnik Mudroslov je stanovito vrieme siedio na jednome trupcu, drzeci si glavu medju dlanovima, pa produljio: 'Uhvatala me nekakova nemoc i sram. Premda je, cini mi se, predosietio, vjerojatno i cuo sto se vani dogadja, spram mene se taj seljak obhodio vrlo uljudjeno. Pozvao je snahu, nenaravno liepu i mladu zenu, neka nam donese rakiju. Ona je, drzeci dojence u narucju, nalila svakomu po staklenku. Diete, nekim cudom, nije plakalo, nije se plasilo. Dapace, izpruzilo je rucice spram meni, kusalo da dotakne bliestece slovo "U" na mojoj kapi. Grgoljilo nesta veselo, kao da ce se ono nasmiijati...' 'Dalje, dalje!' - pozurivao ga zastavnik Kasap. 'Starac i nadalje, vrlo obsirno, prica: o nerodnoj prosloj godini, o svom sinu, muzu te mlade zene, koji se nalazi u niemackom zarobljenictvu, njego svojoj starackoj brizi da mu obitelj nekako prezivi ovu pretezkim zimu... On je, potom, preuzeo rakijsku bocu od snahe, jos jednom dolio staklenke. Iza toga, iz dzepa izvukao duhansku kutiju. Ponudio i mene, polagano oblikujuci svoju cigaretu, da zavijem. Odbio sam, rekavsi da ne pusim, jednako promatrajuci mladu zenu i njeno diete. Ucinilo mi se, u jednom trenu, da izpred mene i ne stoji ta zena sa dietetom, vec da Bogorodica drzi mladoga Isusa na grudima. Jos sam nesta zamietio: iz njene lieve sise izticalo je mlieko, polako vlazeci tanku kosulju... 'I tebi se, onda, nadigla kurcina! Scio si da je oprcis, sto to namah nisi ispric'o? - zakikota se vodnik, pak smieh obuze i sve nazocene ustase. 'Ne, nije to - pokusa se pravdati rojnik Mudroslov - vec je doista ovako bilo. Zena se nekako doimala bas kao kip Bogorodice sa malim Isusom Kristom...

Doktor Bilogrivic, koji je do tada netremice upijao svaku riec rojnikovu, odjednoc se uzprotivi:

- Nikad i nigdje vise, rojnice, da niste izgovorili te skaradne uporedbe izmedju tih sizmatickih protuha i Preblazene Bogorodice! Opetujem: Nikada i nigdje! Nego, pripoviedajte, bez takovih uzporedbi, sto je dalje bilo...

- Vodnik Kasap je od rojnika Mudroslova prietece zatrazio da, kako je kazao, bezodvlatno izpuni svoju zadacu. U protivnome...

- U protivnome... Sto u protivnome? - priupita nesmierno nadporucnik Misolov.

- U protivnome, da ce - zastavnik je točno ovako kazao - rojnik Mudroslov biti uzstrijeljen, od njega osobno, kao biedni pas. I da ce njegove kosti odstaviti, neka si ih odglodju biesni psi i vukovi...

- A sto je rojnik Mudroslov na to izkazao? Odkoncajte zurno, pred stozerom vec predugo odcekuju toliki teklici sa izviescima - na to ce nadporucnik.

- Izkazao je da on nije koljac nejaci i starcadi, vec da je nekakav humanista, koji se, veli, izobrazavao za castnu sluzbu hrvatskomu narodu, u slobodnoj i uljudjenoj hrvatskoj drzavi, a da prisegu ubojice nikada nije položio. I da ga je dotuklo to sto se taj grko-iztocnjak, kojega je ubio, doimao pribrano kao indijski mudrac, pripravan da se pretoci u nekakovu nirvanu. Jer da mu je kazao: 'Znam zbog cega ste ovdje. Zavrsite svoj posao, momce! Samo mi ono unuce, maloga Radoslava, nemojte, molim vas kao jedinoga Boga, ubiti. Pognite, evo, od mene. ' I tada... Tada mu je vodnik Kasap gnjevno, drzeci i nadalje svoj golemi bodez u desnoj ruci, opetovano zapoviedio da dovrši zapoceti posao. Na to se rojnik iznova, svom silom, uzprotivio, pak mu je zastavnik prezeo vrat, drzeci odsiecenju glavu rojnika Mudroslova za kosu. Tako je sve bilo...

- Rojnice Spiranovicu, imadete, stogod je zurnije moguće, stici do te kuce i zastavniku prenieti moju najstroziju zapovied: za ovo, po cienu smrtne pogibelji, nitko vise ne smije doznati. Svi koji za ovo znadu, imadu se smiasta, ukljucujuci i vas, prijaviti ovdje. Jasno!? Odstupeni ste - viknu ostro nadporucnik i namah pripusti novoga teklica. Glede velike zurbe, od njega ne zatrazii prijavak u skladu s Viezbovnikom.

- Recite, dovodnice, u najkracemu tko vas i odakle salje, sa kakovim podatcima?

- Gospodine nadporucnice, doporucnik Boban iz Sargovca izviescuje da su dvije trecine, najmanje, grko-iztocnih pucana u tome selu vec poklane. Pripomenuo je i jos nesto za rakiju, poradi...
- Prenesite mu moju cestitku, a rakiju cemo, recite mu, piti veceras. Odpusteni ste!
- Odlicno ste to rekl : Premda vidim da posao napreduje uz najodlicniju ucinkovitost - tek je jedanaest sati, a vec je potamanjeno, da zbrojim, okolo 1500 te gamadi... - konstatira radostno Dr. Bilogrivic, uzsrдно se prekrizivsi, ne dovrshivsi misao.
- Za dom spremni! Gospodine nadporucnice, dovodnik Krizan od stozernika Keljana i zupnika Filipovica, iz Motika. Izviesce je ovakovo. Svi grko-iztocnjaci su se vrlo stegovno dali sakupiti u svojim zaselcima, odcekujuci da, kako su kazali, prime prehranbu. Pobieni su svi Vasici i Todici, kojih je bilo najvise na broju, potom Malesevici, Brkovici, Stijakovici i Kovacevici. Jos je preostalo nesta Knezevica, Sesica i Miljevica. Stozernik Keljan mi je k tomu zapoviedio neka, kako je rekao, tamo dodje neki Dr. Gutic, sto nijesam dobro razumio. Pridodao je da ce, uz Boziju pomoc,ieli posao odkoncati do jednoga sata poslije poldne...
- Odlicno ste nas izviestili, dovodnice. Hvala vam, mozete odstupiti - na to ce nadnadporucnik Krizanu. Kada se on odputio pridodade:
- Niesam li vam vec rekao da se u fra-Filipovica ne znade da li je on sotona u fratra, ili fratar u sotonu! Njemu, vidite, niti ovaliki snieg i hladnoća nisu zasmetali da iz Rakovca stigne i u Motike...
- Tko pogodi tko je sa mnom bio u sargovackoj Puckoj skoli, od mene imade tri zlatnika! - zagalami Dr. Gutic vec sa vrata, bez ikakova uvoda, sav u znoju.
- Tko to moze da pogodi! - uzvрати nadporucnik bezmalo nezainteresirano, nesto zbirajuci i precrtavajuci po spisku izpred sebe.
- Fra- Miroslav! Fra-Miroslav, cujete li me?
- Odkuda on tamo? - prvi, od iznenadjenosti, k sebi dodje Dr. Bilogrivic.
- Ah, odkuda, odkuda! Odněkuda je uzeo dobroga konja, odsedlana i...
- Sto sam vas ono sad pitao: sotona u fratra, ili fratar u sotonu?! - prihvati nadporucnik sa uzhitom, namah pitajuci:
- Kako je tamo bilo, dokle ste stigli? Pricajte nam...
- Do kraja! Do kraja smo stigli. "Ljuot servos habemus, totidem habemus hostes!" Niti jednoga maloga roba postiedjeli nismo, pak ni odrastlih neprijatelja imati necemo...
- Doktore, hocemo li, napokon, cuti vase izravno izviesce? - pomalo nestrpljivo ce nadporucnik.
- Pa, bilo je doslo do stanovitoga, manjega, sukoba izmedju nas dvojice, mene i fra-Miroslava.
- Okolo cega, do sukoba? - zainteresira se živo Dr. Bilogrivic.
- Pa, to je bilo na pocetku. On je zapravo izkazao da, kao svecenik, koji katolicku diecu u vieronauku poducava, njih sve znade uglavu. I potrebito je, po njemu, bilo samo njih izdvojiti i odmah zapoceti klanje te male grko-iztocne stenadi...
- A vi? - iznova ce Dr. Bilogrivic.
- Ja sam, kao doktor pravnih znanosti, zahtievao da sve bude regularno, po proceduri: da se dieca imadu prozvati, s najvećom pozornoscu razdvojiti, sve to jos jednoc provieriti i... I tek kada se sve to, skrajnje saviestno obavi, pristupiti poslu...
- Skratite to malo, gospodine Guticu. Kako ste, dakle, stvar odkoncali? - zapita nadporucnik sa stanovitom dosadom u glasu.
- Zupnik me je, ipak, poslusao. Nu, ni to nije mnogo pomoglo. Ti mali gadovi, kao da su predosietili pogibelj, odpoceli su, vec na pocetku razdvajanja, da vriste, piste, bjeze izmedju klupa, da smo ih teskom mukom hvatali...
- Doktor Gutic odjednoc zaklopi ocne kapke, glavu podize navise, pak, kao u bunilu, produlji:
- Krv! Svuda pljusti krv. Fra-Miroslav u desnoj drzi srbomlat, u lievoj ruci bodez. Bozji covjek na zemlji, izpunjava nebesku zadacu. Taj srbski nakot se vere po klupama, izpod klupa, po prozorima... Njemu, niti jedno, umaci ne moze. Obara ih srbomlatom, kolje bodezom. I zubima ih, onako

onesviestene, kolje. Potom, odstavlja i srbomlat i bodez, hvata ih zive, rukama. Samo uhvati za noge, zamahne svom snagom, pak pukne o stienku ucionice. Glava puca, mozak se prosiplje, hrpa ljeseva raste. Tako, sve do posljednjega, pedeset i sestoga srbskoga steneta... O, samo je nasa Sveta Viera mogla da mu lije toliku snagu! Ljuot servi, tot hostes! - odtvori on oci, upravljajuci k nadporucniku i Dr. Bilogrivicu koji su, izgleda, jos bili pod tezkim dojmom izviesca o Mudroslovu i Kasapu. Stjecao se zapravo dojam da su jedva izcekivali kraj transa Dr. Gutica, koji nije mogao niti da nasluti tu naglu promieniu u njihovu drzanju, pak on, skoro postidjeno, ubrzo zasuti.

Bilo je oko jedan sat po poldne. Teklici su pridolazili sve riedje i riedje, donasajaci izviesca o sve manjemu i manjemu broju iztriebljenih grko-iztocnjaka. Posljednji bi samo kratko izviestili: "Sve je odkoncano, tamo nitko nije prezivio..."

Umjesto teklica, iz obpustosenih grko-iztocnih sela pocese pridolaziti castnici i docastnici, sa pripadajucim postrojbama. Svi su bili podpuno krvavi, nekima se niti oci od usirene krvi nijesu dale razaznati. Pred njima se nahodio zupnik petricevacki Filipovic sa najradostnijim izrazajem na svojem, takodjer krvavome i mrkome, licu. Iako, dakle, skrajnje premoreni, odstavljali su svi dojam ljudstva koje je odkoncalo rad od najvece, ne samo drzavne negoli i osobne, vaznosti. Odozgo, niz put od Dolnjih Drakulica, odieknju ganga:

Nista nema ni lipse ni bolje,
Od ustase kad Srbina kolje!
Nista nima ni lipse ni bolje... Oj, oj, oj, oj...

I iz smiera Sargovca je odiekivala dobro znana ustaska pjesma, puna plemenita i rodoljubiva naboja:

Puska puca a top rice, barut mirise,
Mlad ustasa na bojistu ranjen izdise...

S njome se izmiesia druga, mnogo jaca i mnogo veselija, zapravo zaglusnoga i nadmocnoga slika:

Puska puca a top rice, barut mirise,
srbski nakot sasma poklan, redom izdise...

- Da li, gospodine nadporucnice, da ljudstvo odmah odvedemo u crkvu, ovako krvavo, ili da se prije toga odpere? - priupita, propisno ustaski pozdravivsi, gvardijan Bilogrivic.

- Vidjet cemo - uzvrti ovaj kratko, pa hitro uzstajuci i namiestajuci samokries na svojem obpasacu, stisnu desnicu doktora Viktora Gutica:

Proglasujem "Operaciju drakulici" za odkoncanu, a vama od sveg srdca cestitam! Odprastam vam, pak, sto ste nase momke malcice unizili, nazivljuci ih drakulicima. Jerbo, oni su se danas izkazali kao izistinske novovieke Drakule - uzkrsele Drakule!

7.

Jutros je veliki zupan Velike Zupe Sana i Luka, pukovnik Ladislav vitez Aleman, sto je bilo u protimbi sa celokupnom njegovom uljudjenoscju, onkraj dvojice strazara prohitao bez uobicajena odpozdrava. Nije ih, sto vise, niti pogledao, vec se u najvecoj zurnosti odputio k svojem uredu, gdje je redovito svakoga jutra, pa i ovoga, desetak casaka prije njega prosla njegova osobna tajnica, gospodjica Klara, zvana Kler. Pa iako se, tu i tamo, izpotiha pripoviedalo da medju njima "necega ima", niti prema njoj nije izkazao vecu paznju, vec je, odmah nakon suha pozdrava, zapoviedno, kazao:

- Uvucite, gospodjice Kler, papir u stroj i pisite!

Nacinio je nekoliko koracaja preko ureda, napried-natrag, a potom stao pored prozora. Unatoc sezdesetim, njegovi su pokreti i sada bili vrlo hitri i odresiti, sto je pokazivalo da je i u tim godinama obdrzao podpunu tielesnu silu. Nije bio, istina, osobito razgovoran, ali je uvijek izticao svoju revnostnu castnicku sluzbu u cetama austro-ugarskoga cara Franca Jozefa Prvoga. I po svemu je, doista, bio castnik: uzpravan, utegnut, obrijan, sa pomalo nalastenom siedom kosom. Uz to, bio je poznat po gvozdenoj volji spram sebe i inih, isto toliko po obcoj uljudjenosti. Pricalo se, premda ne bez izviestnoga podsmieha, da je on osobno nacinio vise rukoljuba damama u Banja Luci negoli svi castnici i docastnici Nezavisne Drzave Hrvatske zajedno. Sada je ta gesta, cak i spram gospodjici Kler, podpunoma izostala. Okrenuvsi se od prozora, on ju kratko zapita:

- Nu, jeste li pripravili strojopis? - pa ne cekajuci njen odgovor, odpoce: 'Napisite zaglavnicu, potom velikim slovima: Sifrirano krugovalno izviesce. Izpod toga: Ravnateljstvu za javni red i sigurnost, Zagreb. Takodjer velikim slovima. Je li gotovo? Pisite sada dalje...'

Sredovječna i još posvema privlačna Kler, koja u ovih šest mjeseci zajedničkoga rada nikad nije cula slične zapoviedi, bila je obsupnuta ovakovim njegovim držanjem, ali se ne usudi bilo čega pitati. Jedno joj je, kao pronicavu i izkusnu službeniku, bilo sasvim jasno: dogodilo se nešto iznimno teškoga i ozbiljnoga. Umjesto pitanja, držala je na strojopisu svih deset prstiju i napregnuto čekala.

- U svezi sa vojna tajna broj jedanaest - nastavi on, ne obzirajući se na njenu očitu zbunjenost - od deveti ovoga mjeseca, izvješćujem: Jedna satnija ustaške Bojne pod zapovjedništvom nadporučnika Josipa Misolova, a u pratnji čuvara fra-Vjekoslava Filipovića, dana sedmog veljače u četiri sata u jutro, zaposli je rudnik Rakovac i pobijala krampom trideset i sedam radnika grko-iztočnjaka. Stop. Nastavila se ubijanjem krampom i siekirama u selima Motike, gdje je ubijeno oko sedamsto petnaest, Drakulic i Sargovac, gdje je ubijeno oko tisuću i petstotina osoba. Stop. Ubijanje završeno istoga dana oko 14 sati. Stop. Od tada pa sve do danas, ustase prevazaju hranu, stoku i pokucstvo iz kuća pobijenih u svoja skladišta. Stop. Obsirno izvješće sledi. Stop. Izpod toga, u desnome kutu, dodajte: Veliki župan, pukovnik, Ladislav vitez Aleman. Tako. . . Odnosite to zurno u Sifrantski odjel i vratite se!

Niti kada se povratila iz Sifrantskoga odjela, Kler ne zateče svojega šefa u boljem raspoređenju. Dapace, on i nadalje bijaše namršten i strogo služben, pa joj se u hipu učinilo da je njegovo uvijek rumeno i izbrižno lice sada blijedo i neizspavano, dok je, s vriemena na vrijeme, nemirno lomio svoje duge prste. Pomisli, u jednome trenu, da mu kaže nečega utješnoga, da ga malo raspolovi, kako je počesto činila, ali namah odustade. Nikada joj on, još od početka, nije govorio gdje što treba da napise, kakovim slovima i u kojemu kutu, iz čega je nedvojbeno shvatila da je ovaj događaj i za njega neprijatno i veliko iznenađenje.

- Napišite na sredini lista, pri vrhu, velikim slovima, bez ikakve grieske, molim: Nezavisna Država Hrvatska. Također na sredini, izpod toga, velikim slovima: Velika Zupa Sana i Luka, Banja Luka. Sada, u lijevome kutu: Vojna tajna broj 11 kroz četrdeset i dva, u desnome: Banja Luka, zarez, jedanaestoga veljače tisuću devetstotina četrdeset i druge godine.

Gotovo? Ponovno, na sredini, velikim slovima: Zapovjedništvu Ustaške Nadzorne Službe. Izpod toga, u desnome kutu, velikim slovima: Zagreb. Uvucite redak, pa pišite: Savezno sa obojstranim krugovalnim šifriranim izvješćima vojna tajna broj jedanaest od devetoga, i krucijalna vojna tajna broj jedanaest, od jedanaestoga ovoga mjeseca, podnosim slideće obsirno izvješće. Stavite dvotocje i uvučeni redak!

Prilikom dolaska ustaške Bojne u Banju Luku, pred oko mjesec dana, častnici i dočastnici iste tražili su za svoj smještaj stanove. Tom prilikom, podstupali su vrlo arogantno i nabušito, ne samo prema predstavnicima vlasti. Tako, na primier, ravnatelju Podružnice Državnoga Ravnateljstva za ponovu, ali i spram pučanstvu. Postavljali bi prekomjerne zahtjeve, tražeci da se isti izvršuju odmah i u potpunosti, bez obzira na ostale poslove Velike Zupe i na stanodržce stanova koje su dotični zaposjedali. Novi redak! Ista ustaška Bojna je određivala obhodnje po gradu, ne držeci se ranije utvrđenoga sporazuma, u tom pogledu, sa ostalim miestnim civilnim i vojnim vlastima. Obhodnje su uređivale, zadiruci i u kompetenciju miestnog redarstva. Tako su te obhodnje, sasvim na svoju ruku, intervenirale u pogledu zamracivanja nastanbi, vrsile pretrese istih, uhicivale bezrazložno prolaznike i drugo. Postupak ovih obhodnji bio je vrlo surov i neobuzdan, imajući često značaj sikanacija mirnog građanstva. Tako su, poradi nedostatnog zamracivanja, izvlacili građane po noci iz kuća, saslušavajući ih tijekom čitavih noci i zadržavajući uhicene po više dana bez prehrane. Pored toga, neki od uhicenih su nestali, te se, uzprkos svestranomu traženju, nisu do danas mogli pronaći. Postoji opravdana sumnja da su oni ubijeni...

Veliki župan iznova odkoraca do prozora, uhvati se rukom za njegovo zaključavalo, te tako, u napetosti čitavoga tiela svojega, odstade nekoliko časaka, očiju upravljenih k nekoj neodređenoj točki. Okrenuvši se odjednom spram svojoj tajnici, on odmah produžji:

- Prije nekoliko noci, ustase, častnici i dočastnici iste Bojne dali su si oduska, nakon domoljubne predstave u ovdasnjemu Hrvatskom kazalistu, pucajući iz svojih strojica, pušaka i samokriosa u pijanome stanju, ne skrbeći za skupo državno strijeljivo i veliko uznemirenje pučanstva, pa su tom prigodom pievali svakovrsne skardne pjesme. To su. . . Izpricavam se, Kler. . . primierice ove: Od Mostara do Siroka Briga/Nema cure s kojom nisam liga. I još jednog se izpricavam, Kler, ali napišite: J... sam je Danice mi zvezde/tri joj dana curilo iz .... Uz to su, nabojem iz samokriosa, ustrelili jednoga starijega čovjeka muhamedanske vjere, što je naislo na silno uzbuđenje i prosvjede ovdasnjih muhamedanaca, i što bi moglo da proizvede tvorne sukobe sa našim hrvatskim pukom. Iznova, Kler, uvucite redak!

Iste noci je, ista Bojna, u Ulici Poglavnika Dr. Ante Pavelića, dala razoruzati četvoroclanu posadnu ustašku oružničku obhodnju, izlazuci istu različitim podnizanjima, prijetnjama strijeljanjem i klanjem, da bi, iza polnoci jedna razoruzana skupina nasilno provalila u banjalucki zatvor zvani "Crna kuća", predhodno razoruzavši malobrojnu strazu, pa je tom prigodom usmrćen neutvrđeni broj uzniaka. . . Novi redak!

Glede pokolja grko-iztočnjaka, o čemu sam vas imao čast krugovalno izvijestiti, do danas sam došao do sledjećih spoznaja, utemeljenih na očevidima, saslušanjima svjedoka i izkazima nizih državnih

duznostnika. Naime, dana 7. veljace tekuce godine, u cetiri sata iz jutra, oko deset ustasa iste Bojne zaposiela je rudokop Rakovac kod Banja Luke. Par radnika grko-iztocnjaka, koji su spavali u radnickoj prozivaonici, odmah su ubili. Posto je oko osam sati pridroslo jos oko pedeset ustasa, sacekali su radnike druge smiene, legitimirali iste, odvojivsi grko-iztocnjake od ostalih. Potom su grko-iztocnjacima vezali ruke odostrag na ledja, odveli ih u neposrednu blizinu rudokopa i obarali ih udarcima tupim predmetima, zvanim srbomlatima, u potiljak. Posto bi ih oborili, dotukli su ih udarcima krampa. Tako su podstupili i spram radnika trece smiene, kada su isti izlazili iz jame. Ubili su sezdeset i pet, od ukupno sezdeset i osam grko- iztocnjaka zaposlenih u rudokopu. Ostatak je, vierovatno, stradao u nizeopisanom pokolju u selima Motike, Sargovac i Drakulic, ili pobjegao... Novi redak, molim!

Zavrsvisi klanje u Rakovcu, izvrsila je ista satnija, pod zapoviednictwom nadporucnika Misolova, a u pratnji fra-Vjekoslava Filipovica, zupnika iz Petricevca kod Banja Luke, klanje grko- iztocnjaka u Drakulicu kod Banja Luke. Tu bi prikupili pucanstvo iz vise kuca, iznoseci malu djecu u naramku, te bi ih, u gomili sakupljene, klali siekirama, bodezima i bodovima, pako i udarcima krampova. Na taj je nacin, u tome selu, poklano oko tisuca i petstotina osoba. Pripominjem da se medju ubijenim nalazi i sluga, grko-iztocnjak, Ministra prometa i javnih radova NDH, gospodina inzenjera Hilmije Beslagica. Saonice i kola g. Ministra su takodjer odvezli... Novi redak, pa pisite nadalje!

Pokolj je izvršen i u selu Sargovcu kod Drakulica. Naime, pri povratku u grad, izvršili su iste ustase pokolj jos u selu Motike, gdje je na obpisanu nacin pobijeno sedamdesetak obitelji sa oko sedamstotina i petnaest clanova. Novi redak!

Ukupan broj zrtava izvršenih pokolja iznasa oko dvije tisuce i tri stotine osoba... Molim vas, podvucite debelom crtom, ovo: dvije tisuce i tristotine! Ne, napisite, umjesto dvije tisuce i tri stotine: prema nekim podacima, dvije tisuce i tristotine sedamdeset. Stanite! Neka ostane: dvije tisuce i tri stotine. Dobro! Nastavite, u novome reduku!

Buduci da su u selima Sargovac i Motike grko-iztocnjaci bili izmiesani sa Hrvatima, istima su ustase izdale nalog da ljesine pobienih Srba pokopaju, uz prietnju strieljanjem i inim pogibeljima, ukoliko bi razpricavali gdje su doticna mrtva tielesa pokapali... Iznova, uvuceni redak!

Hranu, stoku, perad i vaznije dielove pokucstva pobienih, ustase iz Bojne prevazaju od dana pokolja pa sve do danas u svoja skladista, rekvirirajuci u tu svrhu sva raspoloziva posebnicka i ina vozila. Prema neprovierenim podacima, jedan dio upljackane marve oni prodavaju miestnim mesarima. Novi stavak!

Kako ja, kao Veliki zupan, nisam bio ni malo upucen u navedeni pokolj, koji su u najvecoj tajnosti pripravili Veliki zupan pri Ministarstvu unutarnjih poslova Dr. Gutic, njegov brat Blaz, zapoviednictvo gorespomenute Bojne, neki ovdasnji svecenici i ini visoki duznostnici, stoga jos nemam sve potrebite podatke o tom pokolju. Do mene, mada neizravno, dostizu podatci da su za pokolj nacinjene ucinkovite priprave. Tako su, u skladu sa skrajnje temeljitim planom iztriebljenja grko-iztocnjaka u selima Drakulic, Sargovac, Motike i rudokopu Rakovac, predhodili popisi pucanstva, pod izlikom da im se imade razdieliti bezplatna prehranba. Imajuci u vidu da prosla godina nije bila rodna, da su od grko-iztocnjaka vec ranije rekvirirani stoka i zivezni artikli, to su svi oni nahrupili da se predbiljeze za razdielbu istih, ne skrivajuci, pred ustasama preobucenim u civilne odore, nikoga svojega. Da se, jednako tako, ni na koji nacin pucantsvo ne bi uzbunjivalo, svi njihovi kerovi bili su pravodobno otrovani, uz pripomenu da se je pojavilo obpasno biesnilo, a zdogovoreno je i to da se, prigodom ciele operacije, niti jedan naboj, glede neuzbunjivanja grko-iztocnjaka, ne smije izpaliti. K tomu, treba pridodati da su, glede visoka sniega, dan uoci pokolja, ustase iz Bojne, takodjer preodievjeni u civilne odore, i predstavljajuci se kao duznostnici iz opcinskog poglavarstva, nalozili cielokupnome pucanstvu, jednako grko- iztocnome i hrvatskome, da imadu naciniti prolaze, tzv. prtine do sviju kuca. Cilj takova naloga bio je da bi se ustase mogli lakse i brze gibati do naznacenih odredista, mada su, i bez toga, sela u kojima su pokolji izvršeni bila obkoljena postrojbama ustasa i oruznika. Bili su, napokon, odredjeni i osobiti vodici iz redova seljana-Hrvata, koji su imali grko-iztocnjacke kuce pokazivati, premda ih je dobro poznavao i sam fra-Filipovic. Novi redak!

Zbog cega je neobhodno na sve ove cinjenice ukazati? Nasi najveći saveznici, Niemci, poodavno ne toleriraju masovne pokolje grko- iztocnoga zivlja poradi toga sto im, najvierovatnije, takova diela ne odgovaraju, prvenstveno stoga sto time dodatno uzbudjuju celi krcsanski svijet, posebice Englezku i Ameriku, koje bi jos vecma mogle da se okrenu proti njima. Italijani vec uvelike paktiraju sa tzv. srbskim cetnicima pa moraju, htieli-nehtieli, da zasticuju grko- iztocnjake. Mi, pak, u Banja Luci i obkolici imademo narocite razloge da ne idemo u masovne pokolje. Jer, navedenim cinom usmrcivanja oko dvije tisuce i tri stotine grko-iztocnjaka, izazvana je opasnost odmazde njihovih pobunjenika nad katolicima i muhamedancima. Ta opasnost je tim veca sto ustase nemaju ovdje dovoljno oruzanih ceti da, nakon odlazka glavnih niemackih postrojbi, zastite katolicka i muhamedanska sela. Evakuacija njihovih zitelja u Banja Luku niposto nije moguca, posto je grad izbieglicama iz drugih miesta vec prenapucen, a on je gotovo bez perhranbe i vode. Pridodajem da je Gradska vodoobskrba odstecena prije pet-šest dana. Da li je steta nastala cetnickom akcijom, ili elementarnim nepogodama, nije moguće utvrditi, poradi neprohodnosti terena, prouzrocene visokim sniegom. Uzprkos toga sto se uzrok ne moze utvrditi, ista Bojna je, kako upravo sada saznajem, prije par dana pobila oko

osamdeset talaca, sto su ih jos niemacke vojne vlasti svojedobno uzele, poradi zastite vodoobskrbe... Nacinite novi redak, Kler, pak pisite dalje!

Osobito je, glede ovoga dogadjaja i njegovih mogucih posliedica, bitno podcrtati da su grko-iztocnjaci, u selima u kojima je pokolj izvršen, bili podpuno lojalni i mirni pucani. Njima je nedavno, u tom smieru, javno izkazana osobita pohvalba, i u tisku i na krugovalu, glede cudoredna drzanja spram hrvatskoj vlasti, sto je medju njima primljeno sa golemim oblaksanjem, pak ce sigurno ovaj teški dogadjaj uzbuniti i obkolna grko-iztocna sela. Kako su gorespomenuta sela - Sargovac, Motike i Drakulic, jednako tako i rudokop Rakovac - obkoljena selima sa hrvatskim zivljem, to nisu ni bila u mogucnost da stupe u ma kakav doticaj sa pobunjenicim. Dakle, odpada mogucnost sumnje ma kakve njihove akcije, ilegalne ili pobunjenicke, od strane pobienih, kako to, navodno, zapoviednictvo ustaske Bojne navadja, kao motivaciju za svoj obpisani postupak... No, dobro, uvucite nove papire. Moze?

Nedvojbeno je da ja ne mogu imati nikakvih simpatija spram grko- iztocnjacima, posebice stoga sto me je bivsa Jugoslavenska vojska preuzela iz, takodjer bivsih, oruzanih postrojbi ?terreichische-Hungarn Kaiser und K? Monarchie, u cinu nadporucnika, pak me je, kao nepodobna, dala umiroviti sa cetrdeset ljeta. Ta nanesena mi nepravda, da uzgredno dodam, izpravljena je tek uzpostavom NDH, kada mi je, u skladu sa Poglavnikovom zapoviedi, u mirovinski staz priznato "vrieme zapostavljanja i privremenog odpravka u mirovinu po bivsoj jugoslavenskoj vlasti", a istodobno sam promaknut u cin bojnika piesactva. Uz kasnija promaknuca, Poglavnik me je odlikovao Veleredom Krune kralja Zvonimira drugoga stupnja sa macevima, a nositelj sam i bugarske Spomen-kolajne za rat tisucu devetstotina cetрнаeste do osamnaeste. Nu ja, kao castnik triju vojski do sada, moram pripomenuti da su poklani grko-iztocnjaci iz gorespomenutih miesta bili do skrajnosti mirni i lojalni, premda, koliko je meni poznato, nikada nisu presli u nasu Svetu Vieru, osim sto su u nju predvedeni po spisku, i po zapoviedi biskupa banjaluckoga monsinjora Joze Garica. Drzim, takodjer, i odsiecam se duznim da to iztaknem, kako ovakova dielatnost uobce ne moze poslužiti zeljenome probitku nase domovine Nezavisne Drzave Hrvatske, nego ce jos vecma razzestiti srbske cetnike i ine pobunjenike, a ovdasnji zapoviednici niemackih i talijanskih ceta vec su, glede toga, izkazali svoje negodovanje pa i, usudio bih se navesti, svoj priezir spram nama... Uvucite redak!

Obcenito se smatra da je duhovni zacetnik ovoga pokolja Dr. Viktor Gutic, Veliki zupan pri Ministarstvu unutarnjih poslova, trenutacno se nalazeci u Banja Luci. On je, zbog svoje neobuzdane naravi i velikih zlocinstava spram grko-iztocnjacima i Zidovima, jednako tako i dokazanih grabeznih pljacki, svojedobno smienjen, kada je zbog svega navedenoga dosao u odtvoreni sukob sa zapoviednikom niemackih ceta u Banja Luci, generalom Fortnerom. Poradi goreopisanih i slicnih dogadjaja, koji su se odigrali na podrucju ove Velike zupe, za vrieme dok je doktor Gutic bio stozernik i povierenik-likvidator Vrbaske banovine, sasma je razumljivo sto ustaski pokret u cielome pucanstvu nailazi na tako malu popularnost i odziv, a to je svakako na ustrb obcih probitaka nase drzave... Iznova, Kler, novi stavak!

Do mene su dospieli i zapisnici o saslusanju nekolicine osoba rimo- katolicke viere, pa njihove izkaze prenasam u izvadcima. Tako je Zizak Vladimir iz Motika, obcinski biljeznik u Saracici, dvadeset i tri godine star, sin pokojnoga Pere i Anice, rodjene Maric, viere rimokatolicke, neozenjen, izkazao kod banjaluckoga Povierenictva Ustaske Nadzorne sluzbe, i ovo: 'Dana sedmoga ovoga mieseca, oko dva sata poslije poldne, saznao sam od mojih obcinara da su ustase, njih oko sezdeset na broju, a koje je predvodio velecasni fra-Tomislav (Vjekoslav) Filipovic, zupnik sa Petricevca i Kasupovic Mile, domobran iz Motika, izvršili pokolj u nasemu selu. Meni je takodjer izpricao Maric Joso, radnik Duhanske tvornice u Banja Luci, da su ustase dosli u rudokop Rakovac i tom prigodom su odveli sve grko-iztocnjake i iste poubijali, nesto siekirama nesto nozevima. Broj ubijenih na rudokopu, kako je on cuo, iznasa cetrdeset i sest na samome miestu. Kad su izvršili ubijanje na rudokopu, posli su naprama selu Drakulicu i selu Sragovcu, te napokon selu Motikama. U selu Drakulicu i selu Sargovcu, meni nije poznato sto je tamo točno ucinjeno, ali sam cuo da su i tamo ustase prosle i takodjer poklali sve grko-iztocnjake. Posto selo Motike pripada mojoj obcini, to sam se vise interesirao sto je ucinjeno u tom selu, te sam u tome pogledu saznao slidece. Ustase, koji su dosli u nase selo, takodjer su bili predvodjeni po gorepomenutom zupniku iz Petricevca fra-Vjekoslavu Filipovicu i domobranu iz Motika Mili Kasupovicu. Tu je ustasa bilo oko sezdeset. Oni su isli od kuce do kuce grko-iztocnjaka, koje su im pokazivali Filipovic i Kasupovic. Iste grko-iztocnjake bi do izviestnoga broja dovadjali u jednu kucu i tu bi ih, poglavito siekirama, bodezima i kamama, klali. Pripominjem da su ustase poklali sve grko-iztocnjake u Motikama, koji podpadaju pod obcinu Saracica, bez razlike, kako diecu od jednoga dana pa nadalje. Isto tako sve zene i muskarce, pa su ukupno ubili tako oko sedam stotina i petnaest grko-iztocnjaka. Prednji izkaz dao sam onako kako sam cuo od mojih obcinara, iskljucivo Hrvata, tj. rimo-katolika, pa je to sve sto po ovoj stvari imadem da kazem... ' Novi redak!

Ravnatelj rudokopa Laus, inzenjer Dragutin Kostanjsek, star trideset i devet godina, Josipovic Ante iz Motika, student rudokopactva, dvadeset i dvije godine star, i Barisic Rudi iz Banja Luke, rudokopac, trideset i tri godine star, svi Hrvati, tj. rimo-katolicke viere, izkazali su zajednicki pri gorenavedenom Povierenictvu ovo: 'Na sedmoga veljace ove godine, u cetiri sata ujutro, dosla je jedna grupa od deset ustasa i zaposiela rudokop Rakovac. Grupu radnika grko-iztocne viere, koji su ostali u radnickoj prozivaonici da prespavaju, stoga sto je bio veliki snieg i sto nisu mogli otici kucama, ustase su odveli i ubili u blizini rudnika, rabeci najvećma rudokopske krampove. U jutro oko osam sati, u subotu, kada je trebalo da zapocne rad prva smiena, ustase su legitimirali sve radnike. Radnike grko-iztocnjake

odvojili bi onda jednog po jednog, svezanih ruku odveli iza rudokopa i na tamosnjoj njivi ubijali. Ubijanje je obicno vrseno tako da bi ih na pocetku udarili nekim osobitim tupim predmetom u potiljak glave, a kada bi isti pao, krampom bi ga dotukli, takodjer po glavi. Kada su na obpisani nacin potukli sve grko-iztocne radnike, zatecene na rudokopu, pohvatili su sve grko-iztocnjake koji su izlazili sa rada trece smiene iz jame, te su sa svima njima podstupili na goreopisani nacin. '

Posebice je ravnatelj Konstanjsek izkazao: 'Dosao sam na lice mesta oko pola deset sati prije poldne, te sam otisao na njivu, gdje su lezali poubijani radnici. Tamo sam zatekao nekoliko radnika Hrvata, koji su onima iskapali jamu za ukop. Kada sam ih upitao koliko ima pobijenih, kazali su da iz trece smiene imade trideset i sedam. Nadalje su me upozorili da su na miestima gdje su pokusali kopati jame svuda nailazili na ljesine u sniegu. Oni misle da su doticni iz prve smiene i prozivaonice. Tocan broj pobijenih jos ne znam ali radnici- Hrvati tvrde da je ubijeno sezdeset i tri, od ukupno sezdeset i osam grko-iztocnjaka uposlenih na rudokopu...' Dajte novi redak!

Josipovic Ante je potvrdio sve navode g. Kostanjseka, a buduci je rodom iz Motika, pridodao je: 'Na rudokopu sam kriticnoga dana bio od osam do petnaest sati, pa nisam znao sto se u tom razdoblju u Motikama desavalo. Domaci domobrani su mi, medjutim, kazali da su ustase dosli iznenada, da su tamosnjem satniku zapoviedili da i on dodatno sa svojom postrojbom obkoli selo, da blokira selo i sve puteve. Sebi za vodice, ustase su uzeli nekoliko miestnih domobrana i odmah krenuli u grko-iztocni dio sela, zvane Stijakovice i Todice. Prema pricanju miestnih domobrana, ustaski zapoviednik bi prozivao grko-iztocnjake po spisku, a kada su domacini sve svoje ukucane doveli, odmah bi odpocelo klanje. Drugi su, na taj isti nacin, ubijanje svih tzv. pravoslavaca izvrsili u dielu sela zvanom Vasici. Tako je bilo i sa Brkovicima, i sa svima odreda. Poubijano je, po prilici, sedamdeset grko-iztocnih obitelji. Njima je zapoviednik predhodno priopcavao da trebaju dovesti sve clanove obitelji, kako bi primili pripadajuću im pripomoc u prehranbi, sto su ovi i povierovali... '

Uvucite redak, pa pisite ovaj izkaz: ' Ja, Barisic Rudi, rudokopac, mogu samo posviedociti navode ravnatelja rudokopa i pridodati da mi je od ustasa bilo zapoviedjeno, kao i jos nekolicini radnika, da odmah i neodvlacno izkopamo velike jame, na broju nekoliko vecih jama, jer je pobijenih mnogo, pa da bi posao isao brze. Ja sam, sa ostalima, na tom poslu radio od osam pa sve do sesnaest sati, ali nismo mogli dovrstiti cieli posao. Taj posao su, iza nas, nastavili novi radnici. Gornje navode...' Kler, sve ovo izbacite, ovog Barisica! I ovako preobsirno, a imademo jos. Nu, u novome reduku pisite ovo:

Juric Ivo sin pokojnoga Petra i pokojne Jele, rodjene Maric, iz sela Sargovca, rudokopac, trideset i tri godine star, viere rimo-katolicke, ozenjen, otac cetvoro diece, izkazuje: 'Kao rudokopac u Rakovcu imao sam sluzbu od osam sati iz jutra do cetiri sata polpodne, to jest kao treca smiena, dana sedmoga ovoga mieseca. Tada sam na rudokopu zatekao ustase, i to sam vidio na svakome cosku rudnika po jednoga, a drugi su bili razasuti po rudokopu. Broja ustasama ne znam. Onda smo od ustasa bili pozvani da se svrstamo za proziv i tom prigodom nam je receno da svaki moramo imati osobnu izkaznicu. Ustase su pregledavali izkaznice i tako ustanovili tko je grko-iztocnjak. Takovima su odmah dali vezivati ruke pozadi. Tada su ove grko-iztocnjake izveli iz kruga rudokopa u jednu baru, i to jednoga po jednoga, i na toj bari dali svezati i ubiti. Ubijanje je vrseno udaranjem kopackim krampom po glavi, dok ga ne bi utukli. Broj ubijenih je iznasao izmedju od cetrdeset i cetiri do pedeset i dva, sto je ustanovljeno naknadno, to jest onda kada su ih pokapali. Kako ja, prigodom pregledanja izkaznica, istu izkaznicu kod sebe nisam imao, dokazivao sam po sviedocima da sam Hrvat i katolik, pa su ustase mene povelii naprama selu Drakulici i selu Sargovcu. Kada smo stigli do Drakulica, zapoviedili su mi da pokazem kuće u kojima zive grko-iztocnjaci. Ja sam gornji dio sela Drakulica njima pokazao, docim je donji dio sela pokazao Simun Pletikosa. Takodjer sam kuće grko-iztocnjaka u Sargovcu pokazao ja. Nakon toga, ustase su iz grko-iztocnih kuća prozivali jednu po jednu osobu, pak je ubijali udarcem siekirom u glavu. Potom bi malu diecu, koja nisu znala da se odazovu na proziv, iz kuća iznosili na rukama, bacali ih na jedan skup i onda, takodjer siekirama i bodezima, poklali. Broj ubijenih meni nije poznat, ali ne vierujem da je itko od njih prezivio spomenute pokolje. Ustase su u navedena sela Sargovac i Drakulic dosle i osmoga ovoga mieseca, sa saonama, a neke saone su pokupili po kucama poklanih grko-iztocnjaka, pa su na njima prevazali kukuruz, slaninu, suho meso, rakiju i ine zivezne namirnice. Iz kuća pobienih grko-iztocnjaka su takodjer odvazali pokucstvo, svu sitnu i krupnu stoku, jednako tako i perad. To odvazanje traje od samoga dana pokolja, pa sam vidio da to cine do dana danasnjega, odnosno jedanaestoga veljace. Na goreizreceno, spreman sam prisegnuti...' Ispustite, molim vas, ovo poslednje, ovo o prisezanju. Pisite, u novome reduku, dalje!

K svemu gorenavedenome bih pridodao dio izviesca procelnika obcine Budzak, gospodina Andrije Goluba, u kome se takodjer navadja da je sedmoga ovoga mieseca dosao sdrug ustasa iz Banja Luke u sela Drakulic i Sargovac, koji je poubijao sve grko-iztocnjake, bez razlike na pol i starost. Ubijanje je vrseno posebnim tupim premetima, siekirama bodezima i kamama. Ljesevi sada leze svuda unaokolo, pa je miestnim Hrvatima zapoviedjeno da ih pokapaju. Te ljeseve su od dana pokolja raznasali psilutalice, svinje i sumske zvieri. Iznova uvuceni redak!

Uporabom Vase krugovalne brzozjavke, gospodine Nadzorni Zapoviednice, pokusao sam se bezodvlacno staviti u svezu sa nadporucnikom Misolovom i staviti mu na znanje i ravnanje spomenutu brzozjavku broj tajni devedest i tri kroz cetrdeset i dva, upravljenu na banjalucko Zapoviedništvo Ustaske Nadzorne Sluzbe, u kojoj Vi odlucno zapoviedate: 'Stavite se odmah u svezu sa Velikim

zupanom STOP Misolovu predocite ovu brzozjavku STOP Svu robu, stoku i uobce sve sto su ustase odnieli iz sela Drakulici i Motike imadete smiesta predati Velikoj Zupi STOP Veliki zupan ce po svojem najboljem nahodjenju razpolagati s tom robom STOP Ova zapovied se imade odmah izvrstiti i mene o ucinjenome krugovalno obaviestiti STOP' Novi redak!

Doticni nadporucnik Misolov ne samo sto je zaniekao svoju upucenost u odnasanje imutka grko-iztocnjaka iz gorespomenutih sela, vec se spram mene drzao skrajnje drzko, navadjajuci da je sluzba koju on obnasa visa od moje, i da je njegova zadaca dana sa visega miesta negoli moja. A na moj upit: tko je visi po cinu, uzvratio je: "Svaki 'stari ustasa' iz Belgije, Italije, Madzarske i Juzne Amerike, makar on bio samo carkar, vislji je po cinu od svakoga prdonje koji je svoju guzicu skrivao po uredima bivse Kraljivine Jugoslavije!"

Izpricavam se, Kler, glede navadjanja ovakovih skaradnih rieci, ali drzim potrebitim da gospodin Eugen Dido Kvaternik i za njih znade... Uvucite redak!

Usliedila je, nakon moje krugovalne brzozjavke upravljene k Vama, Vasa opetovana krugovalna zapovied broj tajni devedeset i cetiri, u kojoj ste izvoljeli istome nadporucniku Misolovu naloziti: "Obustavite odmah svako daljnje odpremanje stvari poubijanih Srba u svoja skladista STOP Zabranjuje Vam se svako uredovanje i miesanje u civilnu upravu STOP Ovo Vam se zapovieda pod prietnjom stavljanja pred Pokretni prieki sud STOP Iznova novi redak, Kler!

Kada sam ga upozorio na pogibeljnost njegovih podstupaka, on mi se zagrozio riecima: Tko Vas sto pita! Cim se ja i moja postrojba povratimo u Zagreb, zazalit cete poradi svojih olajavanja. Jamcim Vam da niti miesec dana necete siediti na stolcu Velikoga zupana. A najbolje bi, po nasu obcu stvar i Vas osobno, bilo da si uzmete samokries i da se osobno ustrielite..."

Da su svi gornji navodi potpunoma točni, spreman sam pridodati i potrebita odsviedocenja. Naložit ću da se izvrše daljnji ocevdi i o tome Vas pravodobno izvietiti... Napisite, Kler, na sredini lista: ZA DOM SPREMNII! I u desnome kutu: Veliki Zupan... Tako! A sada brzoglasom pozovite teklica, neka ovo zurno odpremi...

Ja Vam se, Kler, opetovano izpricavam glede svojega danasnjega drzanja spram Vama. Ovo je, znate, najveće podnizenje u mojem životu. Ja jesam ustasa, jesam, jednako tako, pripravan uciniti sve za probitke nase drzave, ali sam ipak castnik koji je protivan brutalnom izzivljanju nad mirnim pucanstvom, ma koje viere i naciona ono bilo. Mi se ovakovim postupcima, pred nasim velikim saveznicima i pred inima, izkazujemo kao najveći barbari u novijoj poviesti. Molim Vas, draga Kler, da ova moja izpovied odstane strogo medju nama - zakljuci Veliki Zupan, niezno polazuci ruku oko vrata svoje tajnice, na sto mu ona uzvratu zahvalnim smieskom.

***

Uznastojao sam da, sa najvećom savjestnoscu i marom, na papir prenasam izkaze mojega zapoviednika, pukovnika Misolova, kojega su nedvojbeno resile ne samo najodlicnije osobine ustaskoga castnika i bojovnika, negoli i vrstna pripoviedaca. Ukoliko, pak, u tome prenasanju do skrajnosti nijesam uzspio, na Nebesima ga molim za oprost. Pripominjem da sam ovo izviesce Velikoga zupana Alemana zadobio poslije, iz njegova dnevnika, pak njega prenasam izvorno.

Trieste, 7. ozujka 1946.
A. Puvaca, ust. Dovodnik

MRTVE PRICE

1.

Kraljevskom italijanskom vicekonzulu u Banjaluci, Tabijaniju, mladom i vrlo privlacnom covjeku, vece krenu u cudnom raspolozenju. Pa i uzbudjenju. Iako zna da ga vecina ovdasnjih ustaskih sluzbenika, iza ledja, nazivaju posprdnim imenima - zabar, mackar, zenskar, trubadur, paparaco, briljantino - on se na to ni malo ne osvrce. Svjestan je, potpuno, samog sebe, svog muskog sarma i izgleda. Na svom njegovanom licu, i to vrlo cesto, osjeti izazovne i pozudne zenske poglede, ponekad istinski pozeli da im otvoreno uzvratu, ali... On ima svoj cilj, tacno zna zbog cega je dosao u ovu balkansku zabiti, medju ove poludivlje ljude. Prema njima, mada im to nikada i nicim ne stavlja do znanja, osjeca neku vrstu

gadjenja. Narocito prema ovim grubim ustasama, cak i njihovim visokim oficirima. Njima je prva i posljednja rijec - klanje. Klanje i krv. A mora da ih slusa, da im povladjuje, da se, iako u tim razgovorima dobiva nenasnosnu muku u zelucu, smjeska njihovim razmetljivim prostaklucima. Ne prostaklucima, kakvim prostaklucima, nego njihovom ogoljenom divljastvu, skoro ljudozderstvu! Sta se tu moze: receno mu je, jos za vrijeme priprema za ovaj posao, u Rimu, da o njima moze misliti stogod hoce, ali da im se suprotstavljati, niposto, ne smije.

Jos manje pobudjivati sumnje u iskrenost saveznistva s njima. Pola godine je ovdje, ali tek sada jasno vidi i osjeća koliko su ti savjeti bili razlozni i mudri. Veceras su, eto, ustase, Njemacki kulturni savez i Hitlerova omladina, dakle Deutsche Kulturbund i Hitler-Jugend, priredili gala zabavu, u hotelu Bosna. On se, sto je svakako stvar uljudnosti, isto toliko njegove duznosti, odazvao pozivu. Da, duznosti! Duznosti da slusa, prisluskuje, razgovara, ako treba i ogovara, sarmira, podrzava, odbija...

Sve, dakle, zavisi od prilike, sagovornika i potrebe trenutka. A veceras je, evo, sve onako kako se samo usnuti moze. Prilazi mi krupan, krivonog, zdepast ustaski oficir, glave duboko usadjene medju ramena, sa krupnim ocurnama ispod debelih obrva, i, na najiskrivljenijem italijanskom, kaze: 'Italiano, io sono ustasa! Mazzare, tuto Serbo, mazzare. Tuto, tuto mazzare. Capisco! Io sono vive in Italia...' Kao: ' Italijane, ja sam ustasa! Klati, sve Srbe klati. Sve, sve klati. Razumijes, klati! Ja sam zivio u Italiji...' Vidim da je pijan: zanosi se, jedva stoji na nogama. Iz njegove prepune case vino se presipa, kaplje po skupocjenom cilimu. Primitivac, mislim u sebi, a smjeskam mu se. Dizem casu da se, kao toboznji istinski saveznici, kucnemo. Praznimo case odjednom, naiskap. Tapsem ga po širokim ramenima. I on mene. Onda mi on, na uvo, kao prijateljski, pocinje da prica. Ako sam dobro razumio njegov hrvatsko- italijanski, a mislim da jesam, kazao mi je ovo.

Poslije odlaska poslednjih njemackih jedinica iz Banjaluke, koji se dogodio prije mjesec dana, odbrana ovog grada od odmetnika povjerena je Hrvatima - ustasama i njihovoj zandarmeriji - kojima je do sada bio glavni zadatak da obliznje planine i sume ciste od srpskih pobunjenika. U tom smislu su, rece on, odmah nametnute stroge mjere bezbjednosti od strane novodosle ustaske jedinice. Ona je proizvela policijski cas, pomjerivsi ga od sedam casova uvece do sedam casova ujutro. Narocito je vazno, prema rijecima tog grmalja, da su oni, najmanje jedna hiljada ustasa iz Zagreba, dosli ovdje, pa su vec zauzeli stanove i kasarne. U pitanju je, sto ja smatram posebno zanimljivim, bataljon ustasa sastavljen od cetiri cete. I to ne bilo koje i kakve cete, vec cetiri cete iz Poglavnikove licne garde. Dodao je da je sastav ovakav: jedna od tih ceta je oklopna i jedna konjicka, dok su dvije jurisne, pjesadijske. Medju njima, tako kaze, velike razlike nema: svi kolju kao vukovi iz Toskane. Za toskanske vukove je, bice, cuo u Bresi, ili na Liparima, gdje su se, do rata, te takozvane stare ustase nalazile.

Necu da ga prekidam, slusam ga pomno, cak vrlo pomno ga slusam, samo da bi nastavio. A on, baleci me svojom pljuvackom, istovremeno nenasnosno sireci teski zadah kvarnih i nepranih zuba, melje li melje. Ne zna, veli, sasvim pouzdano ko im je komandant, ali misli da je u pitanju pukovnik Stancer. Ako je on, to je ziva vatra od covjeka: licno prednjaci u klanju, ne pitajuci za starost i narodnost, nizasta. I da je novi starjesina smjesten tamo gdje je bio komandant njemacke divizije, general Fortner. U bivsoj Banskoj upravi. I ovo mi je, glupacina, povjerio: da ce sada, po dolasku tih ustasa iz Poglavnikove licne garde, uslijediti veliko ciscenje pobunjenika u ovoj zoni. Pa ni to, kaze, nije sve. Bice ociscen citav grad od raznih sumnjivih lica, protivnika ustaskog rezima, svih onih koji, mozda, pomazu pobunjenike. Ili se, samo, s njima solidarisu. Bice, sapuce mi dalje, dok ja osjecam da cu svakog trenutka i majcino mlijeko povratiti, sa zemljom sravnjena i preostala srpska sela u okolini Banjaluke. Pa i mnogo sire. Pomesce ih, naglasava mi posebno, gvozdna metla dr Viktora Gutica, bivseg ustaskog stozernika za Hrvatsku Krajinu, sadasnjeg velikog zupana pri Ministarstvu unutarnjih poslova, u Zagrebu.

Danas je, kaze, nacinjena jedna velika operacija klanja Srba kod Banjaluke. Divna, velicanstvena: oko 2400 poklanih, sve od jutros u sest do dva sata popodne! Banjaluka, koju zovu Malim Beogradom, i njena okolina, ima da budu cistije od suze u oku! Bas tako mi, razmecuci se svojom upucenoscu u velike drzavne tajne, kaza. Da bi tim svojim rijecima dao jos vecu uvjerljivost, on stavi desni kaziprst na svoje debele usne, a lijevom u moj desni dzep povelik svitak hartije, kao dodatni dokaz. 'Mi smo - procijedi sistavo - provjereni saveznici. Italija nas je hranila i branila, nas i naseg Poglavnika. Zato medju nama ne smiju tajne da postoje. Svi su oni, Srbi, sa tog spiska, vec odletjeli put nebesa!' On se smije razuzdano, veselo, kao da je izgovorio najuspjeliju salu. Smijem se, iako ne znam cemu, i ja. Onda, o bogovi, na licu osjetih pogled jedne zene. Kazem: osjetih, jer sam ga, kao blagi proljetni povjetarac, prije osjetio nego uocio. Plava duga kosa, tople plave oci, pomalo bucmasto lice, dugacak vrat. Uz to, nabrekle mlade grudi, strucic kao u vilina konjica, oble butine, noge kao u mlade srne... Sigurno se nisam suzdrzao. Moguce da sam nesto, makar to bio i potmuli uzdah, iz grudi ispustio. Osjetih da, odjednom, mojom kicmom tece uzavrela vulkanska lava, da sav gorim i izgaram, da me vrtoglavica hvata... O, Apolone! Tek sada vidim da dvorana vrije: kapela svira Strausa, "An der sch? blauen Donau", vrte se zajapureni parovi, bljeskaju ogrlice na zenskinju i ordenje na grudima ustaskih i njemackih oficira. Sa ponekog fraka, takodje. Pogled mi, u jednom trenu, iznenada uhvati moj pijani sagovornik. On samo razrogaci one zakrvavljene volovske oci, pa, prezrivo pljunuvsi na cilim i, mumljajuci nerazumljive psovke, ode od mene.

Sada sam, ponovo sam sa sobom, u svojoj vicekonzulskoj kancelariji, sa svojim pomijesanim osjecanjima. Upravo tako: pomijesanim! Prepun zadovoljstva sto sam muski odgovorio na izazov onog ljupkog njemackog andjelcica, a duboko potisten zbog iznevjerenog osjecanja duznosti. Zato, kao da se sve to, izmedju mene i mog malog andjela, dogodilo u magnovenju, u snu, pitam samog sebe: Sta si ti, vicekonzule Roberto Tabijani? Sluzbenik kraljevske italijanske vlade, ili sitni zenskar i zavodnik, bludnik? Nisi ti, Roberto, Consul ulis, jedan od dva najvisa cinovnika drevne Rimske imperije. Ni Consul suffectus, konzul koji zamjenjuje drugog rimskog konzula, nisi. Nisi ni Consul rogare, kandidat za konzula Rima, dakle. E, pa sta si onda? Obicni vicekonzul, najnizi diplomata po rangu! To si ti. A ambicije, a napredovanje u sluzbi, a ukazano povjerenje... Dodjavola, sve dodjavola! Da, najzad, vidim onu hartiju, navodno povjerljivu hartiju, onog nadutog neandertalca.

Popis pucanstva za razdielbu prehranbe i inih ziveznih tvoriva! Popis pucanstva za razdielbu... Sta sad to treba da znaci? Mozda se, taj... taj balkanski razbojnik samo pretvarao da je pijan. I glup. A ovamo, podmece. Smije mi se u lice. Popis pucanstva za razdielbu prehranbe... Ne, to ne moze da bude! Kazao je, ipak, precizno: da su svi oni, sa tog spiska, odletjeli u nebesa. Pri tome, nadlanicom, zamahnuo preko vrata. Kao da kolje. Osim kada govore o klanju, u njihove rijeci, manje-vise, uvijek treba sumnjati. Da li je moguće da su svi ovi nesrecnici, sa spiska za podjelu hrane, poklani? Oh, blagi Boze! A ovo nocas... Nije li ovo bio bal, bal u cast tog sablasnog dogadjaja, bal vampira. Da, ipak, vidim hartiju!

SELO DRAKULIC

Glamocanin Gajo rođen 1884, žena Joka 1886, snaha Djuja 1903, snaha Mara 1909, unuk Bosko 1920, unuka Dusanka 1923, unuka Darinka 1925, unuka Jovanka 1927, unuka Sava 1928, unuk Milan 1929, unuka Radojka 1931, unuk K. Ostoja 1932, unuka Radojka 1933, unuk Slobodan 1936, unuk K. Borislav 1939, unuka Gordana 1939, unuka Vasiljka 1940... 1940!? Decembar 1940. Curica, godina i koliko mjeseci? I tri mjeseca. Nemoguće! Na kakvu me napast, Gospode, veceras namjeri? Zar i djecu, u kolijevci, da kolju? Nemoguće!

Glamocanin Stevo, domacin 1906, žena Djuja 1909, sin Bozo 1924, sin Jovo 1926, sin Ratko 1928, kcer Joka 1930, kcer Bosiljka 1933, kcer Darinka 1936, sin Drago 1939, majka Joka 1876...

Glamocanin Mico, domacin... Glamocanin Uros, domacin... Glamocanin Lenka, domacica... Sve mi se, evo, izmijesalo u glavi: imena, prezimena, godine rođenja. Sve. Besmislica! Mora da me je, ipak, onaj ustaski zastavnik, sta li ono bijase po cinu, nasamario. Spisak za hranu, ili spisak za klanje?!

Mitrovic Ilija, domacin, 1878, žena Savka 1892, sin Branko 1922, kcer Nevenka 1926, kcer Jeka 1929, sin Milorad 1934, sin Filip 1936... Koliko li je Mitrovica!

Mitrovic Cvijo, domacin, 1919, žena Boja 1920, kcer Milena 1938, sin Nikola 1940, sin Djordje 1942... Djordje, tek rođen, novorođenice. Djordje, Djordjo! I moj najmladji brat je Djordjo. Mali Djordjo. Djordjino-pikolino...

Djordjo, mali Djordjo,
Ja iz grada dodjo'.
Donesoh mu kolace,
Da moj Djordjo ne place...

Mitrovic Joka, domacica 1923... Mitrovici, Mitrovici... Eh, Mitrovici! Evo jos jednog Mitrovica. Mitrovic Cvijo, domacin 1918, žena Boja 1920, brat Djordje 1921, sestra Nevenka 1925, sin Nikola 1938, kcer Bosiljka 1940, kcer Rosa 1942... Pa, Rosa je tek rodjena. Jezivo, tek rodjena...

Brkovic Trivun, domacin 1880, žena Stoja 1891, sin Jovo 1914, sin Djuro 1916, kcer Nevenka 1920, snaha Jovanka 1910, unuk Mirko 1930, unuka Mara 1934, unuk Pero 1936.

Brkovic Mile, domacin 1882, žena Andja 1886, sin Jovan 1916, sin Branko 1918, kcer Jovanka 1920, snaha Krstina 1915, unuk Jovo 1935, unuka Ruza 1937, unuk Trivun 1939, unuk Savo 1941... I ovih Brkovic je mnogo, da...

Brkovic Simo, domacin 1910, žena Spasenija 1912, sin Gojko 1931, kcer... Brkovic Luka... Ne Brkovic, vec Brkic! Zasto nisu svi isto: ili Brkovic ili Brkic? Svejedno, ove stare Brkovice i Brkice, mada je besmisleno, sve zamisljam kao nekakve brkate, dobre cice. Cutljive, krotke, nad svoj tegobni zivot nadnesene. Kao sto sam nedavno, na pravoslavni Bozic, u Sargovcu vidio da se celjad nadnosi nad neko kukuruzno jelo, cicvaru. Ko, objasnili su, u maslu od kajmaka ne bude svoj lik vidio, nece sljedeci Bozic docekati... To znaci da ni ovaj Luka Brkic, domacin 1890, žena mu Mara 1892, sin Milan 1922, sin Simo 1924, kcer Bosiljka 1927, sin Marinko 1929, snaha Ljubica 1923, i unuk Ostoja 1940, sljedeci Bozic nece docekati. Ni Brkic Trivun, ni Brkic Milica, domacica, ni Brkic Jovanka, domacica... Ko je dalje?

Peric Ilija, domacin 1903, zena Vida 1909, sin Milan 1930, sin Uros 1932, sin Mladjen 1934, kcer Milena 1935, kcer Mijoljka 1937, kcer Smilja 1938, pa Stankovic Risto, domacin 1901. i brat Nikola 1903, Stankovic Milan, domacin...

Koliko li je, zaboga, ovih Stankovica? Deset porodica? Da, deset...

Todorinovic Jovanka, domacica 1903, kcer Vukica 1920, sin Vladimir 1923, kcer Darinka 1926, sin Ostoja 1928, kcer Milica 1930, sin Jovica 1939, sin Djuro 1936, sin Vaso 1938...

Todorinovic Mile, domacin... Todorinovic Trivun, domac- in... Sta im ovo znaci, tim Srbima, pa sva prezimena na "ic"? Sva, koja sam do sada pregledao. Sta su oni, ovaj jadni narod sa spiska, skrivili onom krivonogom ustaskom zastavniku? U cemu je njihova krivica prema ustaskoj vlasti? Cuo sam da tamo, od pocetka rata, nije bilo ni najsitnijeg izgreda. Da su to mirni ljudi, lojalni ovoj drzavi. Mirni i lojalni, pa opet, ako je istina ono sto mi nocas povjeri zastavnik, morali da umru. Zasto? Da li samo zato sto su Srbi i pravoslavci, a ne Hrvati i katolici, kao ustase? Da li je, zaista, to dovoljan razlog da se drugome zeli smrt. Ne samo zeli, vec usmrcuje. Ubija i kolje. Spasi nas, Gospode! Da vidim dalje...

Kuruzovic Milan, domacin 1903, zena Milica 1903, kcer Joka 1925, kcer Djuja 1927, sin Petar 1929, sin Risto 1931, sin Mirko 1933, sin Spasoje 1935.

Kuruzovic Jovo, domacin 1882, zena Jovanka 1884, sin Ostoja 1910, sin Milan 1913, kcer Djuja 1916, kcer Mara 1918, sin Stojan 1920.

Kuruzovic Dusan, domacin 1906, zena Mijoljka 1910, sin Ratko 1930, sin Simeun 1932, kcer Djuja 1934, kcer Jovanka 1936, kcer Radojka 1938, kcer Spasenija 1940.

Kuruzovic Risto, domacin 1882, zena Milica 1886, sin Rajko 1913, snaha Dragica 1915, unuk Jovo 1936, unuk Nebojsa 1938, unuk Ljubomir 1940, kcer Staka 1942...

I ovih Kuruzovica je mnogo, desetak domacinstava, sva brojna, na zalost...

Peric Ilija, domacin 1903, zena Vida 1909, sin Milan 1930, sin Uros 1932, sin Mladjen 1934, kcer Milena 1935, kcer Mijoljka 1937, kcer Smilja 1938.

Piljagic Stevan, domacin 1880, zena Joka 1882, sin Jovo 1912, sin Rade 1915, snaha Milosava 1917, sin Dusan 1919, snaha Slavka 1920, sin Dragoje 1922, sin Uros 1924, sin Jovica 1926, kcer Marija 1928, sin Ostoja 1930, kcer Jovanka 1933, sin Ostoja 1935, kcer Ruzica 1937.

Piljagic Dragan, domacin, 1884, zena Djuja 1888... Piljagic Pero, domacin 1882, zena Joka 1884... Uh, koliko li je jos ovih Piljagica! Tusta i tma... Trinaest domacinstava. Trinaest! A ovdje, svi odreda, vjeruju da je trinaest nesretan broj... Izgleda da jeste, njima...

Piljagic Milos, domacin 1890... Piljagic Jakov, domacin 1908... Piljagic Stevan, domacin 1880, zena Joka 1882, sin Jovo 1912, snaha Radojka 1914, unuka Ruza 1935, unuk Pantelija 1937, unuka Jelena 1940, sin Rade 1916, snaha Bosiljka 1918, unuk Boro 1938, unuka Borka 1940, unuka Radojka 1942, unuk Pantelija 1942. Blizanci, jadni mali blizanci! Brat i sestrica, tek rodjeni a zaklani...

Tunjic Damjan, domacin 1888, zena Mara 1891, kcer Milica 1914, sin Milan 1916, kcer Andja 1918, sin Pero 1920, sin Drago 1922, kcer Joka 1924, kcer Djuja 1926, sin Ostoja 1928, kcer Danica 1931.

Torbica Milos, domacin 1876, zena Stana 1878, kcer Milica 1914, sin Luka 1916, sin Nikola 1918, sin Vaso 1920, kcer Joka 1924, sin Jovo 1926, sin Stojan 1928.

Peric Ilija, domacin 1880... Pa, vec je bio taj Peric Ilija! Ne, ovo je drugi: zena mu je Vasilija 1884, kcer Sava 1912, sin Spasenije 1915, kcer Stana 1917, kcer Milica 1920, sin Djuro 1922.

Radenkovic Petar, domacin 1880, zena Joka 1884, kcer Stana 1916, sin Jovo 1920, sin Ilija 1922, sin Djuro 1924.

Vukobrat Djuradj, domacin 1880... Kamber Simeon, domacin 1902... Cvjetic Stanko, domacin 1888... Cvjetic Milan, domacin... Vukovic Jovanka, domacica... Mihajlovic Mitar, domacin... Kojic Ratko, domacin... Jos jedan Kojic Ratko, domacin... Sve su porodice brojne, vrlo brojne...

Karan Milan, domacin 1903, zena Milica 1903, kcer Joka 1927, sin Jovan 1925, sin Djuro 1929, sin Kosta 1931, sin Novak 1933, kcer Nevenka 1935, sin Vaso 1937, kcer Staka 1939, sin Spasoja 1940, kcer Ljubica 1942.

Savanovic Jovan, domacin 1885, zena Stoja 1888, sin Petar 1913, sin Ratko 1915, snaha Djuja 1916, sin Mladjan 1919, kcer Mara 1922, kcer Milja 1925, sin Danilo 1928, kcer Radojka 1930, unuka Rada 1936, unuka Mijoljka 1938, unuka Kosa 1940, unuka Rosa 1939, unuk Ostoja 1937, unuka Smilja 1941, unuk Ostoja 1940, unuka Ilinka 1936, unuk Uros 1938, unuk Savo 1940.

Savanovic Cvijo, domacin 1890, zena Jovanka 1892, sin Branko 1922, sin Milan 1924, kcer Bosiljka 1926, kcer Mara 1928, snaha Djuja 1923, unuk Jovan 1938, unuka Jelka 1940, unuka Persa 1942... Pa i ova je, gle cuda, tek rodjena...

Cusic Filip, domacin 1878, zena Stoja 1880...

Cusic Ilija, domacin... Cusic Djurdj, domacin... Cusic Mara, domacica, 1900, kcer Danica 1922, sin Dusan 1925, sin Boro 1928, kcer Nada 1930, kcer Gospava 1932, kcer Rosa 1934, kcer Jela 1937, snaha Sretenija 1925, unuka Borislava 1941, unuka Smilja 1942... Opet, jadno novorodjence!

Stolic Nikola, domacin, 1885... Stolic Risto, domacin, 1888... Blazenovic Jovan, domacin... Malinic Savo, domacin 1880... Popadic Simo, domacin, Katalina Simo, domacin... Katalina Dusan, domacin... Amidzic Stojic, domacin... Karan Djordje, domacin... Karan Stevan, domacin... Stijakovic Petar, domacin 1888, zena Marija 1887, sin Kosta 1910, sin Vaskrsije 1911, sin Milos 1913, snaha Danica 1908, snaha Jovanka 1912, snaha Zivka 1916, unuka Jeka 1927, unuk Djuro 1929, unuk Zivko 1931, unuk Rajko 1934, unuka Grozda 1937, unuk Djuro 1939, unuk Mirko 1939, unuk Drago 1940, unuka Zorka 1931.

Sredic Stojan, domacin 1878. Jadni starac! Mozda je bio samac!

Kocic Mara, domacica 1905, sin Jovica 1924, sin Ljubo 1925, sin Drago 1929, kcer Djuja 1933, kcer Joka 1936, kcer Slavka 1939.

Djuric Milan, domacin, 1910... Boze, blagi Boze... Da li je zaista moguće da su svi ti jadni ljudi mrtvi? Mrtvi! Kako mrtvi? Zasto? Zasto da budu mrtvi? Ne. To nije moguće. Onaj grozni covjek se, ipak, sa mnom ruzno nasalio. Nasalio, naravno... Ne, nije se salio. Kada govore o klanju, smrti, oni se nikad ne sale. Bar do sada nisu. Nikada...

SELO SARGOVAC

Todorinovic Ratko, domacin 1890, zena Petra 1895, sin Simo 1922, sin Marko 1924, sin Mladjan 1920, sin Mile 1928, kcer Mara 1930, kcer Radojka 1933, kcer Danica 1935, kcer Petra 1938.

Todorinovic Gojko, domacin 1899, zena Dragica 1905.

Todorinovic Gajo, domacin 1909, zena Bosiljka 1913, sin Mirko 1936, sin Jovo, kcer Djuja 1940... Vec su bili ti Todorinovici, maloprije. U, kako se selo zvalo? Nije vazno. Ako su svi pobijeni, za njih vise nista nije vazno. Nista...

Todorinovic Simo, domacin... Sestic Dusan, domacin... Sestic Djuro, domacin... Sestic Vid, domacin... Sestic Mile, domacin... Sestic Mladjen, domacin... Sestic Dane, domacin... Sestic Djuja, domacica... Sestic Stojan, domacin... Milakovic Rajko, domacin... Milakovic Djuja, domacica... Seva Savo, domacin... Seva Dosta, domacica... Seva Dragica, domacica... Seva Stanko, domacin... Sta je sad ovo: opet Sestici, Todorinovici, Milakovici, Brkovici... Vjerovatno su te ustase popisivale od kuće do kuće, bez abecednog reda, radi brzog klanja... Ovo je, ako su zaista ovi ljudi mrtvi, za mene neshvatljivo, izvan svake pameti. Ne znam...

SELO MOTIKE

Matike, Motike, Mrtike, Mrtvike...? Ne vidi se... Krv! Ovo je krv. Trag krvi. Krvav trag. Vampiri! Krvavi trag vampira. Mozda su oni, ustase, vampiri? Onaj zastavnik je vampir. Zubi su mu kao u vampira. I oci. Sada sam siguran da je on vampir. Citao sam, kao dijete, o knezu Drakuli, vampiru. Ljude je ubijao, na kolac nabijao, klao. Sisao im krv, na cjevku, od trske. Svi mi oni, ove ustase, na vampire lice. Gluposti! Pricam gluposti. Same gluposti. Vicekonzule, Roberto Tabijani, ti si, u ovoj sablasnoj noci, bez razuma ostao, poludio. Nacisto poludio...

Vasic Risto, domacin 1888, zena Jovanka 1889, sin Petar 1919, sin Mirko 1921, sin Nikola 1923, sin Mladjan 1925, sin Stojan 1928, snaha Milosavka 1917, unuk Milorad 1936, unuka Radojka 1938, unuka Zora 1939...

Vasic Cvijeta, domacica, Vasic Lazar, domacin... I Vasica je mnogo, veoma mnogo, jedanaest porodica... Vasic Ilija, domacin, Vasic Mihajlo, domacin... Krv! Kap krvi... Ne vidi se kada je rodjen... Zena Vasilija 1884, sin Djurdj 1907, Vasic Petra, domacica 1886, Vasic Djurdj, domacin 1882, zena Milica 1887, VasicDjordjija, domacin... Ponovo, krv! Sablasno! Vasic Milan, Vasic Cvijo, Vasic Ilija... I oni su domacini, bili...

Todic Djurdj, domacin 1878, zena Stoja 1879, sin Stanoje 1901, sin Kosta 1906, snaha Jovanka 1904, snaha Jovanka 1907, sin Tomo 1920, unuka Zorka 1925, unuk Milenko 1927, unuka Grozda 1928, unuk Milan 1930, unuka Dusanka 1932, unuka Dragojla 1932, unuk Borislav 1935.

Todic Rade, domacin... Todici Pero, domacin... Domacini su i Todici Kosta, Trivun, Petko... Dalje je necitko, sve. Kao da je progorjelo? Ko ce to znati...

Malesevic Pero, domacin 1872, zena Rista 1873, sin Vaso 1901, sin Petar 1903, sin Dusan 1910, sin Mirko 1911, sin Rade 1913, sin Petko 1915, unuk Branko 1918, unuk Ljubo 1919, unuk Dragan 1923, unuk Slavko 1929, unuk Mladjan 1931, unuk Vukosav 1933, unuk Milorad 1928, unuk Milan 1923, unuk Dragoljub 1938, unuk Tihomir 1938, snaha Jovanka 1896, snaha Milica... Ponovo krv, ponovo se ne vidi godina rođenja. Ne vidi se ni kod snahe Ljubice, snahe Gospave, snahe Radojke, snahe Stane... Isto to, Boze moj, kod unuke Zorke, unuke Marice, unuke Milosavke, unuke Cvijete, unuke Joke, unuke Ljeposave, unuke Dragice, unuke Radojke, unuke Dragoslave, unuke Mirjane... Preko godina rođenja im, slio se potoci krvi, usirio se. O, Providjenje, spasi me da ne poludim! Koliko ih je bilo u ovoj porodici? Koliko? Pa, ja o njima vec govorim kao o zaista mrtvima. Trideset i cetvoro mrtvih! Trideset i cetvoro, samo u jednoj porodici. Trideset i cetiri lesa, trideset i cetiri groba, trideset i cetiri mrtvacka sanduka, trideset i cetiri opijela... Da li i opijela? Kakva opijela, otkud opijela! Popovi su im odavno, to znam, iz ustaskih dokumenata, poklani. Kakva jadna opijela! Sta sad da radim? Da dalje, do jutra, ne citam? Da, makar koliko-toliko, pridrijemam? Jutro je, kazu, uvijek pametnije od veceri. Ako... Nastavicu citanje do kraja, moram. Ali, nisu ovdje jos samo ove Mrtike, kako li se zovu. Naziv sela je zamazan krvlju. Da, krvlju... Tu je i spisak iz rudnika Rakovac. Rudari, dakle. Ma, to je nepojmljivo, bezumno: Zasto bi pobili rudare, na ovoj zimirini? I ovako se, svi, smrzavamo... Ne shvatam, nista ne shvatam. Ludnica! Evo jos ovih Brkovic - Lazar, domacin, Djordjo, domacin, Pavo... B-r-k-o- v-i-c-i! Dobrocudne, brkate cice, iz moje maste. Mozda vec sada oboljele, bolesne maste...

Kovacevic Stevo, domacin... Knezevic Sava, domacica, sin Mitar... Sesic Stojan, domacin... Miljevic Ljubo, domacin, 1874... Ovo je neki samac, sam kao opaljen panj... Iznova krv, iznova se ne vide, ni imena, ni prezimena. Nista. Samo krv, upijena u hartiju, pocrnjela. Osjecam, evo, zadah krvi. I smrti. Da li, zaista, krvi i smrti? Haluciniram li, govorim li besmislice? Sam sa sobom, u sebi. Otrijezni se, vicekonzule Tabijani, otrijezni, covjece...

RUDOKOP RAKOVAC

Redni brojevi, prezimena, imena, puni datumi i mjesta rođenja, maticni brojevi. Cak i maticni brojevi! Da, valjda, pri svom divljanju ne bi pogrijesili. Da bi bili do kraja sigurni da im neko od tih Srba nece umaci. Ili, da se nekome pohvale koliko su bili savjesni. Oni vole da se hvalisu. Svim i svacim, zlocom narocito. E, sad: sta se to, Boze, dogodi s covjekom, s njegovim razumom, kada pocne da isticie savjesnost u zlocinu? Savjestan zlocinac, umno bice koje savjesno prilazi izvršenju zlocina! Moze li i to da bude? Moze, mozda! Ako su i ovi jadni rudari mrtvi, svakako da moze. Kako se oni zovu? Ne: zovu! Vec, kako su se zvali! Zvali, da zvali...

Beric Stevo iz nekakvih Rekevica, Cenic Lazar iz Pavlovca, Dragojevic Dusan iz Pavlovca, Dragojevic Branko iz Cokora, Djuranovic Mitar iz Pavlovca, Pajic Vaskrsije iz Bukvaleka, Gajic Novak iz Piskavice, Goronja Jovo iz Banjaluke, Jovic Mirko iz Borkovica, Javorac Ciro iz Han-Kola, Mihalovic Djordjo iz Malog Prnjavora, Macanovic Manojlo iz Cokora, Milosevic Ostoja iz Bukvaleka, Macanovic Stanoje iz Cokora, Macanovic Nikola iz Cokora, Mirnic Dusan iz Cokora, Ninkovic Milan iz Pavlovca, Ninkovic Mitar iz Pavlovca, Ninkovic Dusan iz Cokora, Narandzic Milos iz Motika, Pavic Dusan iz Motika, Ratkovic Branko iz Bistrice, Saradzic Vaso iz Bukvaleka, Sutilovic Pantelija iz Piskavice, Tadic Trivun iz Motika, Tica Vukosav, Tica Stanko i Trkulja Stojan iz Pavlovca, Vucic Jovan i Vucic Sretenije iz Cokora, Vasic Djordjo i Vasic Cvijo iz Motika, Kovacevic Cvijo iz Piskavice, Grujic Mirko iz Piskavice, Vucic Lazo iz Cokora, Todorinovic Simo iz Sargovca, Savanovic Ratko iz Drakulica, Malesevic Petar iz Motika, Lajsic Dusan iz Svodne...

Pa, koliko ima, ovih nesrecnika? Cijelog zivota sa zemlje u zemlju, iz zemlje na zemlju! I sada, konacno, u zemlju. Odjednom, svih 65. Tako ovdje pise. Java, ili san? Ruzan, uzasan san. Ako je java, ona je jos uzasnija. Hiljade mrtvih, neduznih ljudi. I sve u jednom danu. I na jednom mjestu, takorekuc.

Koliko li razlicitih obrta u samo jednoj noci, ovoj mojoj noci! Bal, muzika, ples, veselje, onaj njemacki andjelcic, zenski stvor iz snova... Onda, ovaj prozivnik mrtvih, hiljada mrtvih. Da, neduzan, u ovoj balkanskoj ludoj noci zamisljas njihove vapaje, njihove zivotne price. Ne vise zivotne, vec mrtve price. Groza! Groza, Roberto Tabijani! I sta sada treba da uradis, Roberto? Robertino, tako me majka, i danas, odmila, zove. Majka? Gdje je moja majka? Moja dobra mama, Kristina. Moze li ona da nasluti moju muku, muku u ovoj proklesoj balkanskoj klanici? Na ovom ukletom tlu, tlu na kojem se ljudi, vijekovima, zatiru i kolju. Kolju se kao divlje zvijeri: bez jasna povoda i vidna razloga... Oh, jadni kraljevski vicekonzule, Roberto Tabijani! Gdje si dosao da nacinis diplomatsku karijeru? Medju zvijerima? I da se zabavljas na njihovim divljackim balovima, balovima vampira. Da, vampira ...

Ime mi je bilo Rade. I ovo je moja prica. Mrtva prica. Jedna od dvije hiljade i tri stotine mrtvih prica. Nase price, sve do jedne, umrle su zajedno s nama. U istom danu: u subotu, 7. februara 1942. godine, po gregorijanskom kalendaru. Tada smo svi mi, Srbi iz Drakulica, Sargovca, Motika i rudnika Rakovac, poklani. Poklani izmedju cetiri sata ujutro i dva sata poslije podne. Za jedan koljacki radni dan. Tacno tako: za jedan koljacki radni dan! Ni vise ni manje. Poklale nas ustase, po tom poslu, iz Zagreba dovedene. Pomogle im domace, svesrdno. A da su u Banjaluku stigli, o tome nista nismo culi. Ni znali. Ni slutili.

Moje selo se zvalo Drakulic. Bilo je odmah pored Banja Luke. Srpsko selo: u njemu zivjeli samo Srbi, pravoslavni Srbi. Lijepo, pitomo, selo. Selo dobrih, cestitih, ljudi. I domacina. Nikada se u nas za medjusobnu svadju nije culo. Za tucu, pogotovo. U selo je, iz grada, vodila siroka cesta. Za nase prilike i potrebe cak presiroka: osam metara. Od nje bi, mi djeca, proizvodili uzbrdo, sve do Golog brijega. Otuda pucao širok vidik, nepregledan: vidjeli se, kao na dlanu, Sargovac, Motike, Banjaluka... Drakulic je vazniji i od Banjaluke, mislili smo, naivno. Ona je dolje, mi gore! Taj pogled je, sa Golog brijega, u proljece, bio narocit: iz zelenila i cvijeca virkaju crveni krovovi nasih kuca, zaseoci oiviceni procvatim vockama - jabukama, kruskama, sljivama, dunjama... Vec tada bi pocinjali da zamisljamo jesen: uzrele socne i mirisne vocke, pune ambare, nocna perusanja kukuruza, pjesmu iz svakog zaseoka. Nase kuce, osim nekih, nisu bile velike. Lijepe jesu, za nas, sve. Namjestaj u njima licio na gradski, posteljina i posudje isto tako, ali se cuvalo podosta starih stvari. One nam, cesto, bile draze od novih: nisu se, nekako, isticale i nametale, kao nove, vec, onako izandjale i potamnjele, kao da su podsjećale na svoje dugo trajanje. I dugo trajanje onih koji su se, prije nas, njima sluzili.

Moja baba Stojka, stara poput tih stvari, o njima posebnu brigu brinula. I o svemu sto je, u kuci i oko kuće, staro bilo. Kada je, recimo, 1941. godine trebalo da srusimo staru, da bi gradili novu kucu, naricala je na sav glas.

- Gradite novu kucu, dvoriste je široko, ali staru ne dirajte! Svi ste vi, jos i mnogi prije vas, kraj toga ognjista prvi put kmeknuli, iz majcina droba izisli... Ost'vite kucu, ne rusite je - molila je uporno, preklinjala. A kada je jos cula da je, pri rusenju temelja, neko ubio zmiju, niko nije mogao da je smiri i utjesi.

- Kucnu zmiju, zmiju-cuvaricu, ste ubili, kuku meni! Kome je ona smetala, koga, recite, ujela? Kome, tesko nama, zlo nan'jela? Vec je, sto se kaze, kucno nam sljeme i tjeme cuvala. Daj, premilostivi Gospode, da ovo izdobri, ali...

Kuca je rasla brzo, kao iz vode, na baba-Stojkinu kuknjavu smo sasvim zaboravili. Stariji se bavili svojim poslovima, mladji svojim.

I to ljeto je, za nas, mlade, bilo puno radosti. Zbog kupanja u Sirokoj rijeci, nasoj rijeci. Na Sargovacku rijeku smo isli rjedje. Nasa je bila i sira, i dublja, i, nama, ljepsa. Oko nje se, najzad, sakupljalo neuporedivo vise nas mladih. I djece. A sto vise djecurlije, to vise graje, veselja, gnjuranja, ronjenja... Ja sam volio da se iz te vreve ponekad izdvojim, da legnem, negdje na livadu. I da, dok vjetric oko mene carlija, slusam sapat trava. Caroban, neopisiv sapat. I da udisem, punim plucima, mirise poljskog cvijeca. I da, jos, posmatram beskrajnu nebesku plavet, iznad sebe...

Moji seljani nisu bili narocito bogati, ali su rado davali: vise po srcu nego po imanju, gdje god je trazeno. Nasim susjedima, Hrvatima, iz Motika i Sargovca, svoju zemlju su dali. Veliku parcelu, nedaleko naseg, za njihovo groblje. Da bi i oni, ljudski i po bozjim zakonima, mogli da sahranjuju svoje mrtve. Oni, eto, nisu uspjeli da se dogovore oko zemljišta za svoje groblje: da svako dade pomalo, da groblje naprave. U Motikama, ili u Sargovcu. Ili negdje izmedju njih. Onda im mi poklonili: niciji mrtvi nisu krivi za neslogu zivih! Tako smo mislili, svi u nasem selu. A oni nam bili zahvalni. Mnogo zahvalni, kazali su, za sva vremena. Govorili da nam tu dobrotu nikada nece moci, ni htjeti, da zaborave. Dok je svijeta i vijeka, nikada. Tako su kazali. Mi im, naravno, vjerovali: kako da ljudi ljudima ne vjeruju?!

Sada je nase selo, Drakulic, selo mrtvih. Poklani smo, rekoh, svi, u istom danu. Bili i nema nas! Poklale nas ustase, Hrvati. Prezivjelo je, pukim slucajem, tek petnaestak dusu: spasao ih mlinar Marko Lipovac, Hrvat iz Budzaka. Hriscanin sam, dusu mi je krstena, hocu da se istina zna. O svemu pa i o Marku Lipovcu. Puna istina. Istinu nikada i niko nije uspio da prikrije. Tako su mene ucili: u crkvi nas svestenik, proto Dusan Mackic, u kuci otac Mihajlo, u sargovackoj osnovnoj skoli uciteljica Dobrila, u banjaluckoj Realnoj gimnaziji kateheta Radovanovic. Ponavljali, svima nama, rijeci Svetog Pisma: Ne ubij, ne slazi, ne ukradi! Nas su pobili, slagali, pokrali. I vjerovali, pri tome, da se ta istina nikada saznati nece. Sada smo, mi mrtvi, tu. Vratili se, po volji Stvoritelja, ili kosmickom greskom, da svjedocimo. Da optuzimo, isto tako. Jer, sve sto se na planeti Zemlji dogadja, svakoga trena, svoju zivu sliku i rijec predaje beskrajnim kosmickim prostranstvima. Bio sam gimnazijalac, cetvrti razred, tako nam profesor Nikola Kozomora objasnjavao. Bio je matematicar, dobar matematicar. Covjek, isto tako. I saljivdzija, iznad svega. Volio je, izgleda, i fiziku. U nju nas, ponekad, u slobodnom vremenu, upucivao. Sve nekako u sali, neobavezno i bezvezno. Ali zanimljivo, sa ozbiljnim poukama.

- Ako - znao je da kaze - namignete nekoj kolegini, na odmoru i slicno tome, vi mislite da ce to vidjeti samo ona. Ne! Ta slika, istog trenutka, odlazi u vasionu. Poljubite li, vi mangupi, svoju djevojku

u nekom cosku, odmah uobrazite da je to samo vasa tajna. Ni tu nema tajne, nikako. Slika je vec stigla u vasionu. Ili ako, recimo, od nekog kolege prepisete rjesenje zadatka iz infinitezimalnog racuna, pa pomislite da se to nikada saznati nece, prevarili ste se: slika je istog trena odleprsala, na krilima elektromagnetnih talasa, pravo u kosmos. Otuda ce se, jednoga lijepog dana, vratiti. Na ciju bruku i sramotu? Na vasu bruku i sramotu! Tako...

Mi, djaci, znali smo njegove nebrojene sale. One koje jesu, i one koje nisu za prepicavanje. Posebno one u stihu. Izrecitovacu samo dvije. Prva nosi naslov "Najpametniji covjek"!

Poslovica jedna,
Poznata je svima,
Pop najvecu pamet
Katolicki ima.

Jer u braku niko
Zna da nema srece,
I vjencava svakog
Samo sebe nece.

I svi se, podjednako ucenici i profesori, od srca smijali toj vedroj pjesmici. Osim fra-Zvonka Bubala. Zbog cega, kasnije cu to objasniti. Jedino bi on, kao i uvijek, bio mrgodan i natusten. Kao da ce munja iz ociju njegovih sijevnuti. Ne, ne munja! Munja je svjetlost, makar i kratkotrajna. Vec mrak, ponorni, adski, neprozirna nevidlica. Nevidlica od koje se srce steze.

Drugoj je naslov "Losi nastavnici". Nju smo, narocito nju, zbog vjecitog, svevremenskog, sukoba izmedju profesora i ucenika, napamet rado ucili. U njoj profesor Kozomora, kao, pobija direktorovu tezu o losim nastavnicima:

Prijatelju, rekoh njemu,
Suvisna je ta vec tema,
Radi toga sto losijeh
Nastvanika u nas nema.

Jer od sviju nastavnika,
Sto je bilo od zla gore,
To je, vjeruj, za vremena,
Otislo u direktore.

Jos ako je od njih koji
Kao jaci adut ost'o,
Tad siguran budi da je,
On direktor davno post'o.

A od kog se od njih mogla,
I volovska cuti rika,
Onda je on za nagradu,
Otis'o za nacelnika.

I, na kraju, ako nekom
Nije bila pamet bistra,
Laktovima on je svojim
Progur'o se za ministra!

Nas su, u svakoj prilici, ucili da volimo ljude, da im vjerujemo, da ih, bez obzira na vjeru i naciju, postujemo. Narocito svoje profesore. Mi smo njih voljeli, skoro sve. Kateheta, nama pravoslavcima, bijase Nenad Radovanovic. Siroka kultura, mnogo znao! Znao ne samo nauku o vjeri nego i matemammatiku, fiziku, grcki, istoriju... Nista nas, pa ni nauku o vjeri, nije tjerao da ucimo na silu. Zato, valjda, i danas pamtim rijeci proroka Mojsija, iz Postanja: U pocetku stvori Bog nebo i zemlju. A zemlja bijase bez oblicja i pusta, i bjese tama nad bezdanom; i duh Bozji dizase se nad vodom. I rece Bog: Neka bude svjetlost! I bi svjetlost. I vidje Bog svjetlost da je dobra; i rastavi Bog svjetlost od tame...

Pamtim i svete pouke iz Jevandjelja po Mateju. Pazite da pravdu ne cinite pred ljudima, samo zato da vas oni vide; inace plate nemate od oca svojega koji je na nebesima - rijeci su iz Jevandjelja. Zatim ovo: Kada dakle dajes milostinju, ne trubi pred sobom, kao sto cine licemjeri po zbornicama i po ulicama, da ih hvale ljudi... A ti kada dajes milostinju, da ne zna ljevica tvoja sto cini desnica tvoja... Tako da bude milostinja tvoja tajna; i otac tvoj koji je vidio tajno, platice tebi javno... I kada se molis Bogu, ne budi kao licemjeri, koji to rado po zbornicama i po raskrscu na ulicama stoje i mole se da ih vide ljudi... A ti kad se molis, udji u klijet svoju, i zatvorivsi vrata svoja, pomoli se ocu svojemu koji je u tajnosti; i otac tvoj koji vidi tajno, platice tebi javno... A kad se molite, ne govorite mnogo, kao neznabosci; jer oni misle da ce za mnoge rijeci svoje biti usliseni... Ovako dakle molite se vi: Oce nas

koji jesi na nebesima, da se sveti ime tvoje, da dodje carstvo tvoje, da bude volja tvoja, na zemlji kao i na nebu...

Islamsku vjeronauku predavao, djacima-muslimanima, neki hodza Dervisevic, kojega sam vidio samo nekoliko puta. Katolicku, katolicima, fra-Zvonimir Brekalo, za kojega se ispotiha, medju nama, govorilo da je zakleti ustasa. Ja, priznajem, nisam znao sta to znaci, pa mi je jedan moj drug, zvao se Jankovic, kazao da je svaki zakleti ustasa spreman zaklati covjeka kao pile. Cak ako ga nikad ranije vidio nije, ako mu, dakle, ni na koji nacin, i nista, nije mogao da skrivi. Nisam, zaista, to mogao da shvatim, niti sam dalje pitao: da pred Jankovicem, i drugima, bukvan ne ispadnem. Kasnije sam zaista cuo da je taj Brekalo klao Srbe, cak i u nasem selu. Ni tada nisam vjerovao: kako da neko predaje nauku o vjeri i da, istovremeno, kolje ljude koji mu nista skrivili nisu.

Prirodopis nam predavao Branko Novkovic, covjek dobre duse i krhka zdravlja. Svaku nasu lose naucenu lekciju, on je dozivljavao, maltene, kao licnu tragediju. Njegov predmet smo savladjivali s najvecom ljubavlju: da ga ne razalostimo. I Bozidara Nikolica, slikara, takodje smo mnogo voljeli: nije bio nasilan, pretjeran u zahtjevima, vec pomalo rasijan, dobricina. To bi se, mozda sa jos vise razloga, trebalo reci i za profesora pjevanja Vladu Milosevica. On je bio i nas horovodja. Nenadmasan, tako se pricalo. Dr Rudolf Siber, profesor filozofije i njemackog jezika, vec je svojom krupnom pojavom ulivao postovanje. Znanjem, pravicoscu i strogoscju, jos vise. I geografa Dervisa Tafre se dobro sjecam. Slovio je kao izrazito jaka licnost: sve sto misli, to kaze. Sto na umu, to na drumu! Pricalo se da, o sebi, stalno, uprkos svom imenu i prezimenu, govori kao o Srbinu. Jednom nam je na casu, kao uzgred, kazao da su se njegovi preci, prije nego sto su primili muhamedansku vjeru, zvali Stojovici. Ili Stojanovici, tako nesto. I kada su u Gimnaziju dosle ustase, izjasnio se kao Srbin, zahtijevajuci da i njega, sa ostalim Srbima, prognaju u Srbiju, pa je prognan... Srpski jezik nam predavao Mato Dzaja. Odlican profesor, strog i pravican. Istoricar Zivojin Pejatovic, poglavlje je za sebe: zbog zaokupljenosti Slovenima. Ma o cemu predavao, morao je, makar jednom recenicom, da se njih dotakne.

- Od vajkada su Sloveni - ponavljao je zaneseno - zauzimali vrlo vidno mesto na pozornici svetske povesnice. Njihovo prisustvo se naslucuje jos na izmaku onog praistorijskoga doba, tamnog doba, odakle se probijaju tek prvi zruci povesnicked svetlosti. Njihova indoevropska pradomovina bese, pre vise od pet hiljada godina, u prostranim nizinama izmedju reka Odre, Visle, Dnjestra i Dnjepra, odakle su se raseljavali, vekovima...

Objasnjavao je da grcki istoricar Herodot, u petom vijeku prije Hristova rodjenja, spominje slovenska plemena - Neure i Budine - kao skitsko roblje, da punih pet vijekova iza toga nema pisanog traga o njima, da bi ih rimski istoricari - Plinije Stariji, Tacit i Prokopijus - spominjali kao Venede, Vente, Venete, zatim kao Sorabe i Sorbe.

- Na sta vas ova imena podsecaju? - pitao bi zivo, uperenim kaziprstom prelazeci preko nasih lica, i odmah sam dodavao: 'Sorab, Sorb, zar vas to ne podseca na Srb, Srbin! I sta nam jos ovo govori? Da su Srbi jedan stari, prastari narod, da nisu ni skorjevici ni nikogovici...

Stare Slovene je, vrlo slikovito, opisivao kao plave, veoma visoke, snazne lovce, ribolovce i ratnike, ljude blage naravi, koji su medjusobno - slovili.

- E, sta znaci ovo slovili? - pitao bi pa, ne mogavsi da saceka neciji odgovor, davao ga sam. 'Govorili i, uprkos razgranatosti i mnogoljudnosti zajednice, jedni druge razumeli. Verovali su u nadprirodna bica i mnoge, vise i nize, bogove - Svetovida, Peruna, Dazboga, Stariboga, Crnoboga, Volosa, Horza, Mokosa, Svaroga, Triglava, Radigosta, Crnoglava - kojima su zreci prinosili zrtve, pravili idole, trebista i svetilista. Uvazavali su, isto tako, moc vila i rusaljki, kao i vampira i vestica...

Ta vjerovanja su se, objasnjavao bi dalje, zadrzala veoma dugo: ne samo kod Rusa, Malorusa, Bjelorusa, Poljaka, Luzickih Srba, Ceha i Slovaka, koji su u pradomovini ostali, vec i kod nas - Srba, Hrvata, Slovenaca i Bugara, koji smo se do sedmog veka na Balkan selili. Zakljucivao bi manje poletno:

- I ovo je, gospodo, vazno: uvek smo bili svesni svoje slovenske uzajamnosti i opet se, na zalost, veoma cesto medjusobno zatirali. Plasim se da ce se to ponoviti, vrlo brzo...

I ta slika je, vjerujem, stigla u vasionu, jos prije ustaskih pokolja u nasim selima - Drakulicu, Motikama, Sargovcu i rudniku Rakovac. Otisla u kosmos, svemir, da se ponovo vrati. Sada se, evo, vratila. Kao sto ce se, van svake sumnje, prije ili kasnije, pred covjeka vratiti sve sto se, od postanka svijeta, na Zemlji dogadjalo. Covjek ce se susresti sa citavom svojom prosloscu, prosloscu planete Zemlje: njenom uzarenom loptom, kasnijim vulkanima, morima i okeanima, ledenim pustinjama, prvim zivim stvorovima. Susresce i cudovista toga vremena, ogromna i zastrasujuca: letece gmazove, arheopterikse, dinosauruse. Pravednici ce sigurno i bezbolno prezivjeti, gresnici ce silno patiti. Jao, gresnima!

Mi, Srbi, poklani, rekoh, u subotu, 7. februara 1942. po gregorijanskom kalendaru, nismo bili gresni. Moji seljani su obdjelavali zemlju i zene, sijali zita, voce i povrce, pekli rakiju i pekmez. U jesen ostavljali dunje po sobama: da im i zimi mirisu, do mirisa bozicne pecenice, pa i dalje. Isli u crkvu,

redovno. Molili se Isusu Hristu i svim svecima, slavili predano svoje krsne slave i ostale bozje ugodnike. Tudje, ni u primisli, nisu uzimali. Nas je, stoga, kao mucenike i pravednike zemaljske, Gospod, na ne-besima, obilato nagradio: rajskim mirom i beskrajnim blazenstvom! I sada smo tamo, samo su se duse nase, pedeset godina iza pokolja, medju ljude zemaljske, svjedocenja radi, vratile. I to samo za tren. Da mi, poklani Srbi, cijelu istinu zivim Srbima kazemo. Da ih suocimo s njom. Da im se ona ne ponovi, nikad. I da ih, zbog zaborava prema nama poklanima, posramimo: predugo su, cak pet desetljeća, cekali da nam tijela, u smrti, sjedine! Zbog zaborava prema ubicama nasim, takodje: pristali su da dzelati i zrtve, avaj, budu izjednaceni. Na prastanje su, po ucenju Svevisnjeg, duznost imali, na zaborav nikako!

O nasem selu, Drakulicu, o njegovoj proslosti, niko nije mnogo znao. Jednom, sjecam se, nabasao neki putnik, trgovac, probisvjet, sta li je on bio. I pitao seljane, okupljene na Armanu, jedne nedjelje, ljeti:

- Zna li neko od vas zasto vam se selo zove tako, Drakulic? Stariji slijegali ramenima. djevojke i momci igrali kolo, pjevali, zabavljali se. Niko i nije bio oran da sa neznancem razgovor zapodjene. On ponovio pitanje:

- Zar niko, zaista, ne zna zasto se ovo selo, Drakulic, tako zove?

- More biti da i znamo, ali sada se odmaramo. Sveta nedjelja je danas... - odgovarali mu nehajno. Onda sam ja, tom dosljaku, ispricao ono sta sam negdje davno cuo, ali u sto nisam mnogo vjerovao. Da se, kao, neki mladac, Licanin, tek zenio, krsnom djevojkom, nevidjene ljepote. Docuje to, u tom dalekom turskom vremenu, beg, dodje mu pred kucu, medju svate. Jahao je mrkova, tamna kao mrkla pomrcina. Uz njega jos sest Turaka, do zuba naoruzanih, na konjima, vodeci osmog konja, takodje osedlana.

- C'o sam, Vlase, da ti je mlada haman lipa. Hajde, pohiti, dovedi je... Hajde, bolan, necu joj nista. Samo da je vidjam... - kazao beg mladozenji mirno, ne sjahujuci s mrkova. A stariji ljudi, sve sami ugledni domacini, cujuci za mladozenjinu mogucu nevolju, govorili begu, molili ga:

- 'Ajde, cestiti beze, sjasi. Neka sjasu i tvoji momci. Okr'je- pite se, ti i tvoji momci, ovim sto imamo, sto je Bog da'... Onda beg zaista sjahao, sjahali i njegovi momci, prisli soframa sa svekolikim icem i picem, pa beg mrgodno zapovijedio:

- Smista da ste, daleko od mojih ociju, sklonili tu prasecinu! I da ste nam namah donili novi hastal, zdjele i nozeve, sa janjecinom. Ili jarecinom. Sve neka bude na cistoj serdjadi. Neka i bukare za vino budu nove i ciste. Sve, haman, mora da bude ucinjeno dok ja pripravim ovaj cibuk! - dodao, iza silaha izvlaceci svoj dugi cibuk sa duvanom i ostalim priborom. Sve je ucinjeno brzo i po njegovoj volji, pa su Turci, oko kojih je domacin, mladozenjin otac, cijelo vrijeme objeda poskakivao, jeli i pili, bez prestanka. Jos jednom im domacin dolio vino u bukare, oni ga ispijali zadovoljno, grgucuci. Iza toga, sve jednako podrigujuci i gladeci se po nabreklih stomacima, ponovo pripalili cibuke. Svi. Beg je, lagano puckajuci mirisavi duvanski dim iz kamisa, odjednom zatvorio oci: cinilo se da spava. Vise i nije licio na onog opakog turskog silnika, vec je neodoljivo podsjecao na nekog dobrog djeda, starca, kojega su obilno pice i ice sasvim savladali. Ali... On se odjednom trgnuo, otvorio oci, pa smjeskajuci se lukavo, kazao:

- Eh, sve je ovo, domacine, lipo bilo! Nego, da vidimo poradi cega ono mi dojdosmo. Dovedider, Omere, mladozenju i mladu mu. Pa da, sucur Velikome Alahu, uzmemo put pod noge...

I ode taj Omer, i dovede mladozenju s mladom, i narod se skupi oko njih, i zgomila se, svuda uokolo. Tada on, mladozenja, nekako sramezljivo i ponizno, procijedi:

- Evo je, cestiti beze, to je ona, moja Koviljka... Moremo li sade otici?

- Mores, mores, pohiti... Samo idji. A ona ce sa mnom, samo za veceras...

Jos beg nije, prema toj prici, do kraja izustio ni ono "veceras", a mladozenja iza pojasa trze skrivenu nozinu pa, dok Turci nisu stigli okom da trepnu, prereza mu grkljan. Nastade silna vika, galama, gungula, ali mladozenja, kao krilima nosen, zamace u sumu. On je, tako se prica, bjezao glavom bez obzira, danima, sve dovde. Sakrio se, kao, u najguscoj sumi, iznad danasnjeg Gornjeg Drakulica, medju dracama. I kada su ga seljani prvi puta vidjeli, ispricao im on svoju tuznu pricu, zamolivsi ih da ga Turcima ne odaju:

- Srbin sam, braco, kao i vi sto ste. Prezime mi je Drakulic. I Bog mi je je, izgleda, odredio da kosti ostavim medju ovim vasim dracama...

- Zanimljiva prica, prazna prica! - uzviknu taj neznanac, salivsi niz grlo jos jednu casicu rakije. 'Nije to, momce, bio - nastavi on odmah - Licanin. Nikakav Licanin ni Drakulic, vec Drakula! Drakula, glavom i bradom. Jesi li cuo za Drakulu? I, spominje li se, u toj prici, da je narod u Drakulicu, iza toga,

naglo poceo da umire, bez vidna razloga, sa dva, jedva vidljiva, ugriza na vratu?' - upitao je, unoseci mi se u lice.

Videci da sam sasvim zbunjen, da o tome nista ne znam, objasnio: da tu, bice, vise nema nikakve sumnje da je taj vajni mladozenja bio Drakula, glavom i bradom, licno. Ili neki njegov nasljednik, mladji vampir. Da je prvi Drakula, u davna, pradavna vremena, bio vladar u Transilvaniji, u danasnjoj Rumuniji, ime mu bilo Vlad. I bio grof, bogat covjek, naravno. Danju je, kao i svi vladari, svojom zemljom upravljao. A nocu, kada njegov narod usni, u svoje vampirske pohode kretao, svoju crnu i dugu kabanicu u krila pretvarajuci.

Tada bi, probusivsi im sa dva izduzena prednja zuba vrat, svojim usnulim zrtvama krv ispijao. Njih, eto, usmrcivao i sebe hranio. To mu, u stvari, bila jedina i najsladja hrana. Napomenuo, pri kraju, da on, Drakula, ni sam nije znao da je vampir. Niti da se njegovo zlo sjeme rasipa i raznozava, svuda. Na kraju mi rekao:

- Zapamti dobro: ovdje ce ponovo doci Drakulina djeca, neki novi drakulici. I poklati vas, sve do jednog, krvi se vase napiti. Po vama pasti, kao crne ptice, zatrti vas. Ni za grobove vase nece se znati...

Zaboravio sam, sasvim, predskazanja tog cudnog namjernika, smatrao ga nadobudnim prorokom, zanivijetalom i bezveznjakom. Stoga, eto, nikada i nikome do sada, ovo nisam kazivao. A kada sam, one crne subote, 7. februara 1942. godine, ustase u nasem dvoristu vidio, kroz mozak mi sijevnule neznanceve rijeci. Drakulici! Crne ptice! Rasporedjeni ukrug, oko nas, u crnim uniformama, na razgazenoj snijeznoj bjelini, ustase su zaista licile na crne gavranove. I iz grla njihovih, cinilo mi se, jedino se culo prozuklo graktanje, stravicane nagovjestaj nase smrti. Jedan od njih, zdepast i krivonog, sa cinovima na ramenima, i ordenjem na grudima, stajao uz ogradu, na suprotnoj strani od mene. Nesto citao. Sta, o cemu, nisam uspio odmah da shvatim: cinilo mi se da on i nije ljudski stvor, vec zloguki gavran. I da, umjesto usta, ima dugacak crveni kljun, iz kojega, cim ga otvori, pokuljaju oblacici crne pare. I kod ostalih ustasa, koji su nervozno tapkali po snijegu, premjestajuci tezinu tijela s noge na nogu, isto tako.

Onda se taj zdepasti ustasa osvrnuo, grleno uzviknuo:

- Evo ga, zupnik Filipovic!

Ja sam njega, fra-Vjekoslava, znao. Prolazio je, dosta cesto, kroz nase selo, kada bi isao, radi sahrana ili za Dan mrtvih, na Katolicko groblje, ono za koje su im nasi seljani, uvrh Drakulica, zemlju poklonili. I odjednom mi, priznajem, laknulo. Slika gavranova na snijegu, koja me cijelo vrijeme opsjedala, naglo je nestala. Uvjeren u bezrazloznost svoje strijepnje, pred samim sobom, bijah posramljen. Fratar je tu, svesteno lice, covjek koji Bozju misao na zemlji tumaci - razmisljao sam sada smirenije - i nikavo zlo, u njegovom prisustvu, ne moze da nam se dogodi. Naprotiv...

- Gdje vam je - priupita fra-Filipovica zdepasti - Brekalo, fra- Zvonko?

On, Filipovic, samo rukom, nemarno, pokaza na susjedni zaseok, pa viknu:

- Ustase - castnici, docastnici i bojovnici - vas je ovamo, u ovo mjesto velikoga grieha i grko-iztocne sizme, odputio nas dicni Poglavnik, uz napatke onoga Gospodina, Isusa Krista, koji je na kriz rasset glede obrane nase svete viere katolicke. Stoga, vasa je sveta zadaca da ove pogane krpuse sa cistoga hrvatskoga tijela uklonite. Tako cete, svijetla obraza i mirne saviesti, pred Gospodina nasega, i Poglavnika nasega, moci da stanete. A kada, uz najveću priljeznost i savjestnost, posao okoncate, svima vama cu oprost grijeha kod Gospodina iznova izhoditi... - obecao je, smijeseci se jedva primjetno, dok je desnim ispruzenim dlanom, lijevi drzeci na opasacu sa pistoljem, ucinio nagao pokret, kao kada se nekom naredjuje da reze, sijece, kosi.

Mozda je kazao jos nesto, ne sjecam se. Znam, sasvim sigurno, da je u nase prostrano dvoriste bilo satjerano kojih cetrdesetak, mozda i vise, mojih rodjaka, Piljagica. I da su se one ustase, poput hijena, bacili na njih, da je nastupilo jezovito zapomaganje. Na mladju mi sestru Savku, koja je stajala tik uz mene, navali jedan mlad ustasa, jos djecak. Poce da je napastvuje, pred svima nama.

- Ne daj me, braco, ne daj me! - kriknula ona uzasnuto.

Skocio sam, u magnovenju, na tog momka, snazno stegao njegov tanki vrat. Cinilo mi se da cujem kako mu krcka vratna kicma, kako mu iz grkljana dopire krkljanje. Mislim da su se moje ruke, u tom trenu, pretvorile u velika kljesta, celicna. I da sam se, nekako, sav u kljesta pretvorio. Ne znam. Jedino se jos sjecam tupog, vrlo snaznog, udarca u moj potiljak. Nicega vise. Bas nicega...

Ime mi je bilo Ruza i ovo je moja prica. Mrtva prica. Jedna od dvije hiljade i tri stotine mrtvih prica. Nase price, sve do jedne, umrle su zajedno s nama. U istom danu: u subotu, 7. februara 1942. godine, po gregorijanskom kalendaru. Tada smo svi mi, Srbi iz Drakulica, Sargovca, Motika i rudnika Rakovac, poklani. Poklani izmedju cetiri sata ujutro i dva sata poslije podne. Za jedan koljacki rani dan. Tacno tako: za jedan koljacki radni dan! Ni vise, ni manje. Poklale nas ustase, po tom poslu, iz Zagreba dovedene. Pomogle im domace, svesrdno. A da su otuda stigle, o tome nista nismo culi. Ni znali. Ni slutili. U mom selu, Drakulicu, sve teklo sasvim uobicajeno, najobicnije. Pricalo se tada, doduse, medju starijim svijetom, sapatom i porijetko, da postoje nekakvi pobunjenici. I da oni, nocu, ruse prugu. Od Banjaluke, sve do Zagreba. Iz Drakulica, govorili su, nema tih pobunjenika, zbog toga se ne trebamo bojati. Ali, da u grad, Banjaluku, bez velike potrebe, niko ne treba da ide: tamo su mnogi Srbi poklani. I jos ih, sada, kolju, ubijaju. Jednom je moja majka, vrlo zabrinuto i u po glasa, spominjala imena nasih mjestana - Nenada Todorinovic, Djurdja i Koste Glamocanina, Ratka i Krstana Stankovica, Milosa i Ilije Piljagica, Mitra i Dusana Mitrovica. Kazala da su pali u njemacko zarobljenstvo, da se, blagi Boze, o njima nista ne zna. Sve mladi ljudi, u najboljim godinama...

Ja se nekako nisam trudila da pamtim te price. Imala sam svega sedamnaest godina, bila lijepa. Najljepša u selu, tako su svi govorili. I sanjala samo jedno: svadbu! Vidjela sam, eto, prije pet godina, prvi puta, jednu nezaboravnu svadbu. Zenio se, u nasem selu, Vaso Mitrovic, zvani Zele, sa Dusankom Perduv iz Budzaka. Svadba, rekoh, bila velika, neobicno svecana, zadivljujuca. Kao u bajci. O njoj, kasnije. Sada o mom snu: da se udam. Da me uzme dobar momak pametan, pazljiv, lijep, iz cestite porodice. Da me taj momak i porodica mu vole, da i ja njih volim. Da, svuda i svi, o tome pricaju. Da izrodim mnogo djece - zdrave, jedre, bucmaste, pametne. Da budu malecka, da, poput pillica, stalno pijucu za mnom. Da, poneka, lice i na pacice: da budu krivonoga, da se, kada trckaraju, obucena u sarene gegice, geguckaju. Jos da im nadjenem najljepša imena. Zenskoj djeci: Ljuba, Jagoda, Malina, Milica, Ruzica, Savka, Nada... A muskoj Ljubomir, Dragan, Milan, Milovan, Milenko, Bogoljub... Pa da, onda, jedni pitaju: cija li su, kao, ono djeca, onako uredna i pametna? A da, kao, drugi kazu: zna se cija su, Ruzina, Ruze Stijakovicke!

U nasem selu je bio takav obicaj - da i poslije udaje, po djevojackom prezimenu mladu imenuju. Tako su one do smrti ostajale Piljagicke, Mitrovicke, Todorinovicke, Brkovicke, Katalinke, Glamocanke, Kocicke, Stijakovicke... Ili, ako su dovedene iz drugog mjesta, onda Zmijanjske, Slatinke, Ljevcanke, Zupljanke... I tako, ako je cestita, mlada ce sluziti na ponos i diku plemenu i mjestu odakle je. Ako nije, na tesku bruku i sramotu, za duga vremena.

Ponekad bih, u tim sanjarenjima, znala da se zablenu u nebo: kada oblaci, noseni vjetrom, onako paucinasti i bijeli, poput pamuka, jure nebeskom plaveti. I da ih, zavisno od oblika i velicine, razvrstavam: ono mi je mladozenja, ono sam ja, ono je kum, djever, djeverusa, stari svat, vojvoda... Ako bi, iza toga, pocelo da grmi i sijeva ne bi mi smetalo, nimalo. Zamisljala bih da moji svatovi prangijaju i pucaju, da grmljavina dolazi od topota konjskih kopita: svadbe su u nas, uvijek, bile pucnjavom i tutnjavom pracene. Sto poznatije porodice, mladozenjina i mladina, to vise pucnjave i tutnjave! A tu svadbu, Dusankinu i Zelinu, svi su, u Drakulicu, prepricavali, godinama. Oboje su bili lijepi, nevidjeno lijepi. Ona sva u bjelini, sa slajerom i bijelim cipelama na nogama. On u tamnom odijelu, gradjanskom: sa kravatom i maramicom u lijevom dzepicu. Nju je, saputalo se, obukla, i za svadbu dotjerala Joka Cvijeticka, a frizuru joj sredila prava frizerka, iz grada, Stojanka Mihajloviceva. Mi, djevojcurci i momcici, znatizeljni i neobuzdani, za svatovima odlunjali u Budzak, u Perduve. Za njima jurili, lomatali se. Djecija pamet, djecija posla! I vaznije svatove sam zapamtila, sve. Kum im i kuma bili Drago i Jelena Roguljic, stari svat Vid Mitrovic, vojvoda Djurdj Mitrovic, barjaktar Branko Piljagic, djever i djeverusa Jovo i Koviljka Stijakovic... Obicaj je bio da djeverski par budu posljednji mladenci u selu. I da budu lijepi, sto je moguće ljepsi. I iz casne porodice. Tako ce, vjerovalo se, i porod novih mladenaca biti lijep, zdrav, castan i pametan. Svadba je, u nas, smatrana velikim dogadjajem, narocito za mladozenjinu i mladinu porodicu. Zato su u svatovima bila Zelina braca Milan i Mladjen, sestra Mara sa muzem, Jovanom Milanovicem iz Rebrovca. I Dusankina majka Djuja, udovica, budnim okom mjerka svoju djecu - sinove Rajka, Mitra, Urosa i Stanka, kcerke Maru i Dragicu. Pogledom im zapovijeda, migom: treba se pred buducim prijateljima, rodbinom i komsijama danas pokazati. Nicim se, ni najsitnijim previdom, ne osramotiti.

Momo Stijakovic razvlaci svoju veliku harmoniku. Ona bljesti, presjava se, kao da je sva od srebra. Uvija se i vrti kolo. Svuda pjesma, pocikivanja. Treste puske i pistolji. Kruze pljoske i boce sa rakijom, stolovi prepuni raznolikog jela i pica. Ni u tome mladina porodica danas ne smije da podbaci. Da neko gladan ili zedan odavde ode, da, mozda, ruznu rijec o njihovoj kuci kaze. To nikako, Boze sacuvaj!

Stari svat i vojvoda, Vid i Djurdj Mitrovic, traze da se, najzad, mlada izvede. Drze se, kao, vrlo ozbiljno, vazno. Vele da zele vidjeti zbog koga, i cega, su ovamo dosli. Da oni tu, u Perduvima, kako misle, imaju nesto svoje, sto njima, Mitrovicima, pripada...

- Ko se prima sestre moje, od volje do nevolje? - pita, takodje vrlo ozbiljno, Dusankin brat Mitar Perduv.

Nastaje opsta vreva, galama. Svaki cas se, izmedju svatova, javi poneki momak, saljivdzija, tvrdeci da je bas on taj pravi, mladozenja. Mitar ga malo razgleda, nesto priupita, pa, uz blagi prijekor, vraca medju svjetinu. Ta svjetina njih, lazne mladozenje, zadirkuje, gura ih, smije im se neobuzdano i

neumjereno. Stari svat, koji mora sve da vidi i da cuje, daje sada mig Zeli da on stupi pred buduceg suraka.

- Ja se - kaze Zele odlucno, prilazeci mu - primam sestre tvoje, od volje do nevolje!

Ponovo vika, sale na racun mlade i mladozenje. Neko od svatova prosu pregrst sitnisa na mladim bijeli slajer, na glavu. djecurlija, jurisajuci na metalne petoparce, desetice, krune, police i dinare, rusi sve oko sebe. Veru se ispod svatovskih nogu, pretrazuju travu, ceprkaju po zemlji. Mladina rodbina se polako oprasta od nje.

Ja, obuzeta snovima o svojoj buducjoj svadbi, hocu sve da zapamtim, da znam. Kada se jednom budem udavala, razmislim tako, da nigdje ne pogrijesim. Zato, ispod oka, sve pomno motrim, pamtim. Majka Djuja Dusanki nesto dugo sapuce, bice da je savjetuje, sta li. I ostali se s njom ljube, grle je. Stari svat zahtijeva da se svatovi pripreme za polazak, prema Crkvi "Svete Trojice", u gradu. Tamo treba da se, kazu, obavi vjencanje. Ispred svih je barjaktar, Branko Piljagic, na konju. Visoko uzdigao zastavu, s velikim kraljevskim grbom. Neodoljivo podsjeća na jednu sliku iz moje citanke: Kosovski junak Bosko Jugovic, onaj iz narodne pjesme o devet Jugovica i desetim starim Jug-Bogdanom! Novembar je, duva popriličan vjetar, pa se zastava stalno vijori, leprsa, kao da svatovima nesto sapuce. Iza barjaktara su, u limuzini, kum i kuma Roguljici, zatim stari svat i vojvoda. Prati ih sest fijakera. Cak sest fijakera, punih svatova! Nikad do tada, Presveta Bogo-rodice, nesto takvo nisam vidjela. Pa jos sedam stajer- varena, konjanici, limuzine. Gledam ih kako odmicu prema gradu, ponovo zamisljam: da je ovo moja svadba, moji svatovi. I da mene svjetina, s obje strane ulice, gleda i mjerka, divi se meni i mojoj svadbi...

Mozda sam nesto tada, sasvim nesvjesno, glasno izgovorila, uzviknula. Jer, brat Milos me, prilicno grubo, povuce za ruku, upita sta sam to rekla. Ja se pravdam da nista nisam, ni rijec, izustila, da se to njemu pricinilo. Tako sam se, valjda, sva smusena, nesto pravdala. Nije mi, ocito, povjerovao: kratko odbrusio da lazem, naredio da krenemo, odmah, kuci. Vec od dvanaeste, ako je djevojica razvijena i lijepa, nju redovno, kada je izvan svog sela, prati neko od kucne celjadi: da je sacuva od nezelenja susreta, napasna svijeta, moguće ruzne rijeci. Ona je, naravno, duzna da slusa rijec starijeg. Bez opiranja, bespogovorno. I ja sam brata Milosa, mada bez radosti, odmah poslusala. S ostalima se vratila u Mitrovicu: da tamo povratak svatova sa vjencanja, iz crkve, docekamo.

Kuca Stevana Mitrovica, Zelinog oca, za koga se pricalo da je nekakav solunac, i ono solunac svi izgovarali s ocitim postovanjem, bijase velika. I kucno dvoriste, sada prepuno veselog svijeta, bilo je prostrano, ogromno. Ili se meni, tada, tako cinilo. A svatovi?

Ispred svih, prema kuci juri jedan fijaker, pucnjavom i necijim podvriskivanjem najavljuje dolazak svatova. Odmah stade kolo, utisa se pjesma, zanijemi pricljiva svjetina. Svi, kao cavke, navalise na dvorisnu ogradu.

- Djuradj Glamocanin, niko nego on! U zivot se kladim - sve nadjacava glas meni nepoznate covjecine - da je Djuradj. Boljeg fijakera, ni konja, niko u okolini od njega nema. Da se kladimo, evo petobanke, da je on...

Ta covjecina, sto je mahala onom petobankom, odjednom se utisa, prestade da vice. I da je vikao, niko ga ne bi cuo. Sada se jasno naziru bijeli mladim slajer i odjeca, to je ono sto se ceka i iscekuje. A posto je mlada u tom fijakeru, onda je to sigurno Mitrovica, niposto Djurdjev fijaker nije!

Iz tog fijakera, u dvoristu, posljednja izidje mlada, Dusanka.

- Jabuku joj dajte, da je preko kuce prebaci! Da se vidi ima li u njoj snage i zdravlja. I da nam, ne daj Boze, Perduvi nisu bolezzljivu curu podvalili! - vice veselo Vid Mitrovic, stari svat. Mlada primi jabuku u desnu ruku, tri puta je poljubi, prebaci u lijevu. Prekrstivsi se tri puta, ponovo je vrati u desnu, baci. Jabuka, u velikom luku, odleti preko kucnog krova. Bacanje jabuke poprati zaglusujuca graja nasih radoznalih i prostodusnih seljana.

- Mlada nam je, mila braco i sestre, i sami vidite, zdrava k'o dren! Neka sada nasa snaja, uz blagoslov Bozji, u kucu udje! - ponovo se oglasi stari svat.

Stoja, svekrva Dusankina, stala kraj kucnog praga, za ovu priliku bijelim platnom prekrivenog. Lice joj ozareno radoscu, ali pogled usredsredjen: hoće li joj snaja zgaziti bijelo platno, uprljati ga? Ne, mlada se saginje, mota ga brzo i vjesto, predaje, poljubivsi je tri puta u lice, svekrvi. Ona, svekrva joj, uzvraca nebrojenim poljupcima, govoreci:

- Sretno usla u ovu kucu! I Bog te blagoslovio, dijete moje milo. Od danas si ti moje dijete, ja tvoja majka. Udji, 'ceri moja, u kucu svoju... I uzmi ovo zito, razaspi ga: da mi unucad zdravu i cestitu izrodis, da nam njive rode, da nam se blago blizni, da nam prijatelja, koliko je toga zita, u kucu dolazi. Udji, kceri moja, u kucu svoju!

Stojine rijeci nadjacavaju pjevaci, sviraci, puskaranje, sveopsta buka.

Otkide se grana od jorgovana,
I Dusanka nasa l'jepa od majke...

- Ono je Joka Cvijetica - vice mi na uvo jedna starija zena iz Piljagica - u to sam sigurna. K?o u rajnu sigurna. Nema joj, ?ceri mila, glasa u tri careva grada...

Na drugom kraju dvorista se jasno razaznaje zvonki i pocikujuci glas Joke Mitrovice:

L?jepu Dusku odvedose,
Svi je redom izljubise,
Samo Zeli ne dadose.

Al? je Zele mudar bio,
Pa je prije poljubio...

Jokina druzina jos ne zavrsi pjevanje, a vazduh prolomi muska grupa pjevaca i tamburasa - Mitar Mitrovic, Milos Piljagic, Mirko i Nikola Kuruzovic, Kosta i Vaso Stolic, Nenad Todorinovic...

Oj, Jovane Beogradjanine,
Ustaj, more, Beograd izgore.

Nije meni sve do Beograda,
Vec je meni do mojijeh jada:

Sinoc me je ozenila majka,
A jutros mi odbegla devojka...

Neko od njih, muskih pjevaca, prodorno podvriskujuci, ispuca citav rafal iz pistolja. Odgovori mu drugi, s drugog kraja dvorista. Grunuse i dva pucnja, iz lovacke puske, kao dva mala topa. Ja, i dalje, opsjednuta svojim snom, snom o svojoj svadbi, stojim kao opcinjena. I puna straha: da se necim, jer znam da sam jos mlada za udaju, ne odam, da mi se, kudgod krenem, ne pocnu rugati. I u kuci, i u selu, i tamo u skoli, Trgovackoj.

- Evo moje Ruze, Ruzice, Ruske, sunca moga, ljepotice moje... - trze me iza ledja poznat glas, majcin. Pita me za brata Milosa: gdje se, u ovoj svjetini, zagubio. Odgovaram joj smuseno, nepovezano. Da smo se, iz Budzaka, vratili zajedno, svi mi iz Drakulica, da je i on tu negdje...

U dusi mi bezmjerna zelja: da joj se obisnem o vrat, da joj sve povjerim, da se, iza toga, sita isplacem. Ona me njezno prima za ruku, pita:

- Jesi li vidjela Zelinu mladu? Ljepša je, oprost mi dragi Boze, i od Bogorodice. Sama reci: nije li!
?Ajde, jabuko moja, da malo cujemo Darinku Smiljanica, Milicu Kuruzovica, Petru Stolica, one dvije cure Milanovica i tri Mare - Maru Piljagica, Maru Stijakovica i Maru Stolica. I ti si majkina djevojka, treba da se ucis pjevati, sunce moje ogrijano...

Tiho pojte, sicani slavuji,
Da se moje zlato ne probudi...

Ja sam sada od onoga svijeta, moguće je da, ovim dugim opisom sna o svojoj svadbi, Zemljane zamaram. Sasvim je moguće! Ta svadba je, ipak, ono najljepše što sam, iz kratkog zemaljskog života, u svom oku i svom pamćenju ponijela. Zato želim, silno želim, da s nama ne umru i naše seoske svadbe. Želim, riječju, da te svadbe, za nečije pamćenje, ožive. Jer mi, koji sada svoje mrtve price pričamo, ovdje smo samo kao kratki sjev svica u noci, tren u vremenskom beskraju. A još ovim selom i ovim krajem, vjerujem, lutaju naši mrtvi glasovi, naše mrtve pjesme, mrtvi zvuci naših tamburica i harmonika. Oziviti ih treba: stoga što su oni nevinog ugaseni i ugaseni. Oziviti treba i nastavak mog naivnog i nevinog djetinjeg sna o svadbi, mojoj svadbi. Imala sam, to već kažem, kada su se Dusanka i Zele ženili, samo dvanaest godina. Majka mi, tada, još povjerila: da mnogo, iz dna duše, voli ovo selo, Drakulic. Mnogo više negu Slatinu, gdje je rođena. Objasnila mi: da Djurdj Glamocanin ima najbolje i najbrže konje, najnoviji i najljepši fijaker. Da to svi znaju, da u to niko ne sumnja, nimalo. A prvi nije stigao. Zasto nije, pitala me. I sama, odmah, odgovorila. Ljudi su, rekla mi, ovdje takvi: kada je u komšijskoj kuci svečanost, njoj se, iz postovanja, odaje svekolika počast. I da oni, ovi ljudi, radost svojih susjeda kao svoju radost dozivljavaju. Tako je, eto, i Djurdj Glamocanin, buduća glava najveće i najbogatije porodice u Drakulicu, ispred sebe Mitrovica fijaker pustio. Dodala, na kraju, da i ja, u svakoj prilici, to imam na umu: da se trebamo radovati radosti drugih. I nikad ne podleći zavisti, zlobi, ruznoj želji da na pritvoran način do onoga što drugima pripada dodjemo. Silno me, tim riječima, postidjela: sve zbog moje lude želje da budem na Dusankinom mjestu, da ja budem mlada.

Iza toga sam, bez imalo zavisti, posmatrala kako iz stajer-vagena iznose Dusankin namjestaj, odjecu, obucu, darove. Podijelila je, tačno se sjećam, dvadeset i jednu kosulju, a peskirima, maramicama i carapama ni broja se nije znalo. I nju su, svatovi i mladoženjina porodica, obilato darivali. Najviše u

novcu i zlatnini. Od poljevacine i slatke rakije veliki novac, takodje, primila. A svatovsko slavlje je trajalo do kasno u noc. I sutradan - djeverusina sofru. Tako se to, u nas, zvalo.

O smrti svojoj znam malo. Ono sto joj je prethodilo, nije moguće zaboraviti. Nikako. Jutro. Vedro, od hladnoće srce puca. Snijeg visok, smrznut. Nas ustase istjerale iz kuće, u dvoriste. Jedan stariji ustasa, neki njihov oficir, sta li je on, vrsi prozivku.

- Svi su, dakle, ovdje! - kaže kratko, uz prezriv smijesak. Sa? cemo in 'ranu podilit?...

Ostale ustase, njih desetak, stoje oko nas. Iz ruke u ruku premjestaju nekakve topuzice. Neki ruke drže ispod pazuha: da bi, koliko-toliko, zagrijali promrzle prste.

- Raspali, Svevisnji vas gleda! - prodera se oficir.

Ustase, svi kao jedan, složno zamahnuse onim topuzicama, udarajući po tjemenuima svojih ukucana. Nastade vriska, leleci, zapomaganje. Onda, sijevnuse bajonete, siknu krv iz vratova, začu se roptanje. Ja, sva izbezumljena, krocim prema majci, kriknuh. Samo mene, onim topuzicom, ne udarise.

- Drži tu guzuljicu, tu dvizicu, ona meni treba! Vidi kako je lipa, ka? jabuka... Da malo i ja zasladin?...
- dere se onaj njihov starjesina, hvatajući me za desnu ruku. Drugi me odmah scepa za lijevu. Oborise me.

Neces, Isukrsta mi i Divice, pobic? , taman da imas carsku krunu na glavi! - nastavlja oficir. Pokusava da, stenjući i dahcuci, legne između svojih nogu. Osjećam grozan zadržak nečeg ustajalog i smradnog iz njegovih usta. Poput starog, istrulog, kupusa. U ljetu. Uspijevam da se, posljednjim ostacima snage, iskobeljam ispod njega. Stize me jak udarac, u glavu. Osjetih da tonem, tonem...

4.

Ime mi je bilo Milovan. I ovo je moja priča. Mrtva priča. Jedna od dvije hiljade i tri stotine mrtvih priča. Nase price, sve do jedne, umrle su zajedno s nama. U istom danu: u subotu, 7. februara 1942. godine, po gregorijanskom kalendaru. Tada smo svi mi, Srbi iz Drakulica, Sargovca, Motika i rudnika Rakovac, poklani. Poklani između četiri sata ujutro i dva sata poslije podne. Za jedan koljački radni dan. Tačno tako: za jedan koljački radni dan! Ni više, ni manje. Poklale nas ustase, po tom poslu, iz Zagreba dovedene. Pomogle im domace, svesrdno. A da su otuda stigle, o tome nista nismo čuli. Ni znali. Ni slutili. Mi, Srbi u Drakulicu, živjeli smo, sve do pokolja, mirno. Pod stalnom strijepnjom, i strahom, da bi i mi mogli da omrkujemo a ne osvanemo, pa ipak - mirno. Nismo im, novoj vlasti, nista krivi: dajemo sve što zatraže, cinimo kako nam naredi, ocutimo kad nas uvrijede. Ne bunimo se, niti s tim nekakvim pobunjenicima veze imamo. Pokorni im, potpuno. Zbog čega bi nas - pitali se stariji ljudi, ozbiljni domaćini - onda dirali. U selo, počesto, dolazio fra- Miroslav, zupnik iz Petricevca. Ponekad u crnoj ustaskoj uniformi, sa opasacem, i pistoljem o njemu. Uz to, sa remnikom preko ramena, na kome se nalazio, u koznoj kanji, mali crni nož. Pratili ga, ponekad, meni sasvim nepoznati fratiri. Nista, po običaju, oni ne bi govorili, pa smo ih doživljavali kao puke zupnikove pratičice, tihe sjenke.

- Ovaj mali nož se zove - bod. Ustaski bod, to dobro upamtite! Nije li lijep? - pitao nas vedro, poigravajući se onim nožem, kao igrackom. ?I tako - nastavlja bi sasvim smireno - jos vi slavite slave. I druge vase blagdane, naravski. I mislite si da nema nicega ljepsega i veceg od te vase slave. U to vjerujete, jer ne znadete da je to ostatak bezboznistva, barbarstva. Stoga, izgleda, necete u nasu svetu vjeru, katolicku. Vidjet cemo, vidjet cemo... ?

Ponovo bi vadio svoj bod, bacao ga uvis, hvatao, veoma spretno, u desnu ruku, opet stavljao u kaniju. Jednom je, sjecam se, iz futrole izvadio pistolj. Bio je, taj njegov pistolj, crn i sjajan, bljeskao nekakvim crnim sjajem. On ga stavio na dlan desne ruke, posmatrao sa smijeskom, skiljeci na lijevo oko. Onda, odjednom, obuhvatio prstima, repetirao. I, nisaneci u mlado jabukovo stablo, brzo opalio. Zatim jos jednom, pa jos jednom.

- Hajde, ti stari - kazao cika-Mitru nehajno - vidi kuda su tanad otisla!

Cika-Mitar poslusno odgeguckao do desetak metara udaljenog stabla, polako se sagnuo, pa doviknuo:

- Evo i?, krsne mi moje slave Svetoga Save, svetri ovdje! Dobro ciljaj, pope, da bolje biti ne more.

Eh, dobro, nema se sta reci... - galamio nagluvi cika-Mitar, desnim kaziprstom pokazujuci bijele rupice na jabukovoj kori.

- Ima i boljih od mene, tu vam stojim dobar. Jos kada gadjaju u živo meso, tu im, vjerujte mi, premca ne imade. Vidjet cete, i to cete vidjeti. Samo slavite svoje slave. I uzivajte. Da, da, uzivajte - dodao zagonetno.

Niko u nas, ispocetka, te zupnikove rijeci nije uzimao ozbiljno. On je i ranije, kada bi prolazio kroz nase selo, iduci medju svoje vjernike u Motike, ili po povratku iz Motika, znao da ponesto prigovori. Da, kao usputno, nekoga prekori. U Motikama su živjeli i Srbi. O fra- Miroslavu, ni dobro ni lose, nisu pricali. Bas zato su nasi selljani zupnikove rijeci prihvatili kao bezvezno fratarsko zanovijetanje. Od ljeta, kada su ucestali glasovi o masovnim pokoljima Srba, nije tako bilo. U nase selljane se nekako uvukao potmuli strah. I price o cudnim nocnim dogadjanjima ucestase: jak razlog da se, bez krupne nevolje, selom nocu ne hoda.

- Idem ti ja sinoc, od Armana. Bilo je pokasno, trazio sam june... Kad li, cujem, iz jednoga grma, djetinji plac. Plac maloga djeteta, k?o iz kol?jevke. O?klen sad, u ovo doba noci, djetinji plac? O, mili

Boze, kazem ja sebi, i prekrstim se tri puta. Onaj plac umuknu. Nisam ni tri koracaja ucinio, ono jopet plac. Ja se ponovo prekrsti, plac prestade. Zagradi? ja, koliko me noge nose, uzbrdo, a ono s moje l?jeve strane vrisnu zenski glas. Pogledam tamo, mjesec u tom trenu izviriio izmedju oblaka, vidim: mlada zena, nema dva-tri metra od mene. Bez glave je, iz vrata joj siklja krv. Sva u krvi. Svoju glavu drzi u l?jevom, a djetesce u desnom naramku. I onda ce ti, ona glava, meni: 'Uzmi, kaze, djede, ovu sacicu duse, i bjezi. Ja vidim da je selo mrtvo, svi smo poklani. Spasi, Boga radi, makar ovo maleno, za sjemena. Spasi ga, preklinjem te!? - zakida se ona iz svega glasa, zacanjuje. Suze joj, k?o ljesnici, niz ono lice, od same krvi, kaplju. Dotlen sam sve utuvio, iza toga nista...

Tako, pred pokolj, ispricao cika-Mitar, posto su ga, svega skamenjenog i uezvzierenog, donijeli kuci, zalili rakijom i dobro utoplili. Osim mene, svi ukucani bili silno uznemireni, ali hrabrili i tjesili mog dobrog strica. I ja ga tjesio i sokolio, mozda najvise od svih, ali, vjerovao mu nisam. Sa tri završena razreda uciteljske skole, sebe sam smatrao nadraslim prividjenjima i, kako sam mislio, besmislenim praznovjericama. Bilo mi, zbog tog nevjerovanja, u neku ruku, krivo. Kako da ne povjerujem njemu, stricu Mitru, svom hraniocu, starom dobrom covjeku, koga su svi seljani mnogo postovali. Otac mi je, prema njegovoj prici, poginuo na Kajmakalanu, majka se preudala. Ja ostao siroce. On mi bio i otac i majka. Svoju djecu, ni jedno, nije poslao na, tako je on govorio, vece skole, mene jeste. Tesko mi je, i sada, zbog sumnji u cika-Mitrovu tvrdnju o ocevoj pogibiji, tamo na tom Kajmakalanu, ali ni u nju nisam mogao da povjerujem. Jer, bili smo siromasni, tesko sastavljali kraj s krajem. Porodice tih solunaca su primale penzije, mi nista. Pa, opet me upisao, u banjalucku Uciteljsku. Govorio mi, cesto: ?Otac ti je bio srpski junak, ti ces, svome stricu, biti srpski ucitelj. Uci ti srpsku djecu o srpskom junastvu. Pric?o mi je Stevan Mitrovic, solunac, ratni drug nasega pokojnoga Save, da je Savi vojvoda Mistic, svojom rukom, na grudi Karadjordjijinu zv?jedu metn?o. I rek?o: 'Ako postoje grudi dostojne ovoga odlikovanja, onda su to grudi ovoga Srbina iz Bosne...!? Postenju i dobroti, jos, nasu djecu uci: da nikom zlo ne cine, vec da svakome pri ruci budu, da dobrotom druge zastide...

Ja, koji sam od onoga svijeta, i koji nisam upisan ni u jedan spisak poklanih Drakulicana, i kojega, bas zbog toga, ni vladika na parastosu nije mogao da spomene, i za ciji grob niko ne zna, ovamo sam dosao da sam svoj grob pronadjem. I da vas, sve, postidim. Zbog nemara. I lakoce zaboravljanja, isto tako. Jer, u casu samrtnom, dusa se od tijela odvaja: dusa odlazi, tijelo ostaje. Dusa, dok se tijelo ne sahrani i ne opoje, mira nema. Gdje je tijelo moje, gdje su tijela tolikih Drakulicana, kojima ne ostade oka za svjedoka? Kojima ni na spisku poklanih mjesta nema. Zato, evo, mi, mrtvi, o svojoj smrti sami moramo zivima da svjedocimo. Gdje su, pitam, grobovi nasi?!

O stricu Mitru, jos ponesto. Dolazio je k svijesti, iza tog nocnog susreta s mrtvom zenom, samo ponekad, na kratko. I, sam sebi, najvise predbacivao: sto se, u onoj pometenosti, nije sjetio da spomene nasu krsnu slavu, Svetoga Savu. Dodao da je, stoga, jos strasnije prizore vidio: vidio, kao na dlanu, pusti Drakulic. Na sve strane, kudgod se okrene, samo mrtvi Srbi. I sebe je, mrtva, vidio: iznad njegova bezglavog tijela, kaze, stoji ustasa. U desnoj ruci mu sjekira. Smije se, grohotom. I ostale ustase stoje, nad tijelima poklanih, na snijegu. Lica im krvlju uprskana, odjeca krvava, ruke krvave. Pa jos, krvavim rukama, krvave cigarete puse. Cerekaju se, smiju, i oni.

Moj stric Mitar, cika-Mitar, kako sam ga ja zvao, umro je nenadano, 6. februara 1942. godine, uoci pokolja. Cak se pridigao u postelji, sjeo. Meni, stanjenim glasom, kazao da mu donesem vode. Cinilo mi se da jos nesto hoce da mi kaze. Zastao sam. Pogledao ga, presrecan sto mu glas cujem, pravo u oci. One se, striceve oci, medjutim, cudno nekako rasirile, pa naglo ostale bez sjaja, zgasle. Ni on nije, zbog pokolja, sahranjen, ni za njegov grob se ne zna, ni on nije u spisak poklanih Drakulicana upisan, ni njega vladika na parastosu 1991. pomenuo nije, ni njegovi zemni ostaci ne smiju da ostanu u bestragiji, pod korovom.

Nase bezmjerno stradanje naslutila je, prije nego sto se dogodilo, i slijepa Joka Vasic iz Motika: vidjela krvavo nebo nad nasim selima! I svi Vasici, pricalo se, vidjeli. A ona, ta Joka, prerekla: da nam je taj petak, 6. februara 1942. godine, posljednji, crni petak.

Ni ovo nije za zaborav. Na nasu krsnu slavu, Svetoga Savu, 27. januara 1942, odnekud nabasao stari Ljubo Miljevic. Siromasak, samac bez igdje ikoga. Cika-Mitar ga ljudski ugostio, ponudio mu, kao pravom gostu, citavu plecku pecenu. Starac se pravdao: da nije gladan, da se, maloprije, kod svoje kuće, bas dobro najeo. Kazao da je sramota na tudju slavu nezvan ikako doci, jos veća sa praznim zelucem. Ne dao Bog! Vec je on, kao, tuda slucajno prolazio pa, ne sjetivsi se da nam je danas slava, svrnuo da se, na ovoj ljutoj zimurini, malo ogrije. Onda ga cika-Mitar, i toga se dobro sjecam, skoro ljutito prekorio:

- Zar ces, Ljubo, na moju krsnu slavu da me uvr?jedis: da mi danas pice u kuci ne popijes i ice ne okusis?

- Nemoj, Mitre, slatki brate, kuca ti je puna gostiju, a ja ti gost nisam. I, evo, zgri?o sam se, hvala Bogu i tvojoj krsnoj slavi Svetome Savi, pa odo?...

- Gostiju, Ljubo, nikad nije previse. Tesko kuci u koju gosti ne dolaze, tesko co?jeku kojega komsije ne obilaze. Nego - navaljivao uporno moj dobri stric - ?ajde da po jednu, za sretnu slavu, na pocetku popijemo, da jedan drugome, i svima gostima, nazdravimo. I sam, Ljubo, znas nas stari obicaj: nais?o poznat ili nepoznat, bogat ili siroma?, kljast ili sl?jep, ruzan ili l?jep, veliki ili mali, nikom nista, na slavi, ne smije da vali... ?Ocu reci: Na slavu se svaki co?jek docekuje k?o najbolji gost... Nego, drzi ovu casu i nazdravljaj!

Da je cika-Mitar malcice potegao, to je svjedocila njegova neubicajena govorljivost, pogotovo nastojanje da tu svoju besjedu "spjeva". Ali, obavezu domacinsku, da ostane na nogama, da stalno stoji i služi svoje goste, bespriekorno je ispunjavao. Ohrabren njegovom upornoscu, stari Ljubo poce:

- E, da, s Bozijom pomoci, nazdravimo. ?Vala vam svima, koliko vas u ovoj casnoj kuci ima! Zdrav? svima redom pod ovom gredom. Najvise ?vala Mitru domacinu, casnoga oca casnom sinu. Pomog?o mu Gospod Bog i u godini svaki god. I da mu sretan bude c?jeli rod. Rodila mu 'senica bjelica, i u

polju vinova lozica. Sinove zenio, svak? mu sreću zelio, ?ceri udav?o, mirnijem snom spav?o. Dabogda mu se kucna celjad uv?jek veselila, svaka mu krava po dvoje telila. Sto danas potrosio, Gospod mu nadoknadio, sve sto pozelio, Gospod mu uslisio. Nek? ti je, Mitre, sretna krsna slava, krsna slava Sveti Sava... !?

Sav raznjezen i uzbudjen Ljubinim nabranjem, prvi ga, tri puta u lice, sa suzama u ocima, poljubi dobrodusni stric Mitar, smeteno masuci svojim dugackim rukama.

- Eh, dje su sada ona l?jepa vremena, Simo, da mi ispred kuće grune tvoja "duplica", rano moja ljuta. Pa da ti, onda, sve i jednu patrunu iz viseklija iskuburam ja - kaze on sjetno tetku Simi, za kojega se pricalo da mu ravna lovca, ni puske, u devet srezova nema.

- Dje su, moj Mitre! Dje i lanjski sn?jeg... I ne spominji mi pusku, nikad vise. Vec sam znas koliko jada, iako sam je odmah predao, zbog nje na mene i moju celjad pade. Ni jedno mi rebro c?jelo od silni? ustaski? batina ostalo nije... Vec, ?ocemo li cuti ovoga nasega skolca, ucu, da nam ispjeva onu pjesmu o Svetome Savi? ?Ajde, Milovane, milo nase ime... - poziva me sad tetak molbeno, skoro tuzno.

- ?Oce, ?oce, kako da nece, on, moj Mico, krilo strikino - upada cika- Mitar poletno, ocito zaboravljajuci na nase zajednicke brige.

I ja, koji mu nikad zelju precutao nisam, recitujem:

Ko udara tako pozno u dubini nocnog mira

Na kapiji zatvorenoj svetogorskog manastira?

"Vec je proslo tamno vece, i nema se ponoc hvata,

Sveti oci, kaludjeri, otvor?te mi teska vrata.

Svetlosti mi dusa hoce, a odmora slabe noge,

Klonulo je telo moje, umorne su noge moje.

Al? je krepka volja moja, sto me nocas vama vodi,

Da posvetim zivot rodu, otadzbini i slobodi.

Prezreo sam carske dvore, carsku krunu i porfiru,

I sad, evo, svetlost trazim u skromnome manastiru...

- Sve sam, Mico, ovo razumio: i o otadzbini, i o slobodi, i o carskijem dvorima, i o carskoj kruni, ali ne znam, pa nikako, sta je ta porvira, kako li rece...

- Porfir, porfira... To je, striko, skerletna odjeca, najljepša i najskuplja. Boja joj je, kako bih kazao, crvena i rumena, kao Sunce na izlasku. Tako, otprilike... I jedna vrsta dragog kamena se tako zove...

- E, sad vidite sto ti je skola i nauka! Crno ispod nokta cu prodati i dati, a ti ces svome stricu na jos vece škole ici. Na najvise, sto more biti. A sade nam, oci moje, ispjevaj ono s kraja, ono "celo mu bl?jedo"!

Visoko mu celo blede, pomrsene guste vlasi,

Ali celo uzviseno, bozanstvena svetlost krasi.

Za ruku ga starac uze, poljubi mu celo blede,

A kroz suze prosaputa: "Primamo te, milo cedo."

Vekovi su prohujali, od cudesne ove noci,

Vekovi su prohujali i mnogi ce joste proci.

Al? to dete joste zivi, jer njegova zivi slava,

Jer to dete bese Rastko, sin Nemanjin, Sveti Sava!

Danas, kada vec odavno nisam od ovoga svijeta, i kada je iz mene iscilila sva tastina zemaljska, pokretac nebrojenih ljudskih gadosti, osobito potrebe za samoisticanjem, priznajem da me nikada takva ganutost obuzela nije. Svi su u mene gledali s ushicenjem, plakali ne skrivajuci suze, na sav glas. O ratu, ustaskoj vlasti, o poklanim Srbima u Banjaluci i okolini, nasim seljanima u ustaskom zatvoru i njemackom zarobljenistvu, niko tada nije progovorio. Ni jednu rijec. Tako cika-Mitar naredio, to svi postovali. Samo je, na pocetku slave, spomenut nas pop Dusan Mackic. Odveden je, neznano kuda, prvih dana ustaske vlasti. S njim i njegova popadija, Milka, najljepši zenski stvor kojega sam u zivotu vidio. O njoj i ovo: pobijedila je, na takmicenju za ljepoticu Kraljevine Jugoslavije, pred rat. Pricalo se da je, nasuprot tome, znala upomoc priteci nepoznatu tezaku na njivi, otici u bolnicu da njeguje bolesnike, da sakuplja pomoc za bolesne i uboge... Nestala ona, nestao pop Dusan, nestala njihova djeca. Kao da su u zemlju crnu propali. Kako i kuda, to niko nije znao. Njega, rekoh, nije bilo pa nam Molitvu Gospodnju, Bogorodicu i Simvol vere, iz Slavarice izgovorio slavnik Jovan. Bio nam komsija, taj Jovan, zvani Slavar pa otpoceo: "Otce nas, ize jesi na nebesjeh, da sjatisja imja Tvoje; da pridet Carstvije Tvoje; da budet volja Tvoja; jako na nebesi i na zemlji; hljeb nasustni dazd nam dnes; i oprostí nam dolgi nasije, jakoze i mi oprastajem dolznikom nasim; i ne vededi nas vo iskusenija, no izbavi nas ot lukavago!"

Molitvu Presevetoj Bogorodici molio, zapjevajuci, kao da popa oponasa: Bogorodice djevo, radujsja blagodatnaja Marije, Gospod s tobogu; blagoslovena Ti v zena i blagosloven Plod creva Tvojego, jako Spasa rodila jesi dus nasih.

Simvol Vjere skratio poprlicno, prepолоvio: "Vjerujem u jedinoga Boga Oca, Svedržitelja, Tvorca neba i zemlje i svega vidljivog i nevidljivog, i u jednoga Isusa Hrista, sina Bozijeg, Jedinorodnog, od Oca rodjenog pre svih vekova; Svetlost od Svetlosti, Boga istinitog od Boga istinitog, rodjenog, ne stvorenog, jednosustnog sa Ocem, kroz koga je sve postalo; Koji je radi nas ljudi i radi naseg spasenja sisao s nebesa, i ovaplotio se od Duha Svetoga i Marije djeve i postao covek; I koji je raspet za nas u vreme Pontija Pilata, i stradao i pogreben... I koji je pogreben treci dan po pismu..."

Prvi je, darivajuci ga, Slavaru velike pohvale izrekao cika-Mitar:

- Bog nam te blagoslovio! Veliki te Bog blagoslovio: sve si ocit?o k?o pravi pravcati pop. Jesi, nema se sta reci. Jesi, brate...

U tim rijecima, medjutim, nije bilo nimalo zanosa ni uvjerljivosti, kao sto je ni kod mene nije bilo. Kao da smo se, nekim cudom, u isti tren sjetili popa Dusana, onoga carobnog trenutka, skoro misticnog, kada on smijerno prilazi slavskoj trpezi, uzize svijecu sa kandila, pa zapoje jektenije: "Jeste pomolimsja za dus usopsih rabov tvojih: Stevanije majke tvoje, Urosa oca tvojega, Save brata tvojega i junaka, Milje ?ceri tvoje... I jeze oprostimja svakomu sogresenija..."

Svi gosti, tada, puni svete pobožnosti, stajali. A muskarci, gologlavi, nijemo pratili kako pop Dusan, pojuci Vjecnuju pamjat, lomi slavski kolac, tri puta ga unakrst preliava vinom, u usta stavlja maleno parce, pa, krsteci se, kaze: "Bog im dusu pomilovao!"

Nasoj crkvi, na Petricevcu, koju Bogu pridari banjalucki industrijalac Ilija Ravkic, nismo, naravno, isli: Ustase su je srusile odmah po dolasku na vlast. Na temeljima njenim korov izdzikljao, sada dubokim snijegom prekriven. Otuda, ni ono milozvucno: "Kolac lomio, Boga molio, kolac vinom preliavao, Bog ga darivao: zivotom, zdravljem i svakim bozjim darom, Boze daj!", ove nase slave nismo mogli da cujemo.

Oko plecke pecene, koju je cika-Mitar starom Ljubi Miljevicu dao, i on je, srecnik, sa slascu glodao, moram jos nesto da spomenem. Neko bi, recimo, mogao da se zapita: Zar i prolazniku plecka pecena? Da! Za krsnu slavu, svaki Drakulicanin je bio bogat, pravi bogatas! Makar cijele godine stedio, makar pozajmio, makar rodjake i prijatelje za pomoc umolio, slavska trpeza je morala da bude bogata, svakojakim jelom i picem krcata. Cika-Mitar je stedio, pecenicu dobru uhranio, citav dan je, od jutra do mraka, pekao. Da je Bog dao, da nije! Jer, stari Ljubo oglodanu plecku prema prozorskoj svjetlosti okrenu, primice je ocima, pa odmice. Dva-tri puta je, zatim, lagano i nevoljko, vraca na trpezu. Onda je, jos jednom, podize prema prozorskoj svjetlosti, skiljeci na lijevo oko. Cika-Mitar ga, moj dobri striko, toboz u sali, upita:

- Da mu, Ljubo brate, ne gledas pleme i porodicu, je li od junacke krvi i koljena?
- Oprosti nam Gospode i Sveti Savo, ovo ne valja, nista... - procijedi starac kroza zube, vrlo brizno, ponovo okrecuci plecku prema prozoru.
- Sta, Ljubo, ne valja? Govori, zaboga! - skoro da podviknu cika- Mitar. Svi gosti zanijemjeli, svi netremice gledaju u Ljubu, svi cute. Cuti i on, sav napet i namrsten, pa ce slomljenim glasom:
- Rake! Mnogo raka, oprosti mi Stvoritelju nas, premnogo... Po c?jelom plecu rake posadjene, sve jedna do druge. Jos krvave, pa plitke, k?o da i nisu, ?prosti mi Boze, iskopane...
- I kako ti to tolkujes, Ljubo? Jesu li to rake od ove kuce, samo od nje, Bog s tobom?
- Previsi i? je, od jedne ne mogu biti. Nikako... I nista me vise ne pitaj - kaza starac jogunasto, djetinjski, nekim izmijenjenim glasom. Zatim, samo u po glasa, izusti "zbogom svima" i izidje napolje. Slava nam je, najkrace receno, iza toga, vise na pogreb nego na slavu licila. Stric je, doduse, pokusavao da, svaki cas dolijevajuci pice gostima, popravi njihovo sumorno raspolozenje, ali mu to nije polazilo za rukom. Svi su oni, naprotiv, kao da na slavskoj sofrici lezi, ne daj Boze, mrtvac, bacali kratke i zabrinute poglede prema onoj plecki.
- Ljubo je, svi ga znamo, jedan dobri, stari, co?jek, gazi osamdesete, ali... Ne dolaze pamet i znanje samo od ti? godina. Pustimo, narode moj, kraju i njega i njegovu pricu - javi se, posve neuvjerljivo nas tejeseci, i tetak Simo.

- Pravo govoris, Simo: ko more iz jedne oglodjane koscurine protolkovati sta ce i kako ce biti. Niko, pa niko! - opet ce moj dobri stric.

Niko vise, do kraja slave, nije spominjao ni plecku ni crne slutnje starog Ljube, pa opet se cinilo da ta plecka i slutnje stalno lebde oko nas. Tako smo, eto, u neakvoj neodredjenoj brizi i strijepnji, avaj, i pokolj docekali.

5.

Ime mi je bilo Savka. I ovo je moja prica. Mrtva prica. Jedna od dvije hiljade i tri stotine mrtvih prica. Nase price, sve do jedne, umrle su zajedno s nama. U istom danu: u subotu, 7. februara 1942.

godine, po gregorijanskom kalendaru. Tada smo svi mi, Srbi iz Drakulica, Sargovca, Motika i rudnika Rakovac, poklani. Poklani izmedju cetiri sata ujutro i dva sata poslije podne. Za jedan koljacki radni dan. Tacno tako: za jedan koljacki radni dan! Ni vise, ni manje. Poklale nas ustase, po tom poslu, iz Zagreba dovedene. Pomogle im domace, svesrdno. A da su otuda stigle, o tome nista nismo culi. Ni znali. Ni slutili. U nasem selu, Drakulicu, sve do pokolja vrijeme teklo sporo, u napetosti, strahu.

Prenoseni, bez poznata izvora i jasna objasnjenja, svakojaki glasovi. Samo mi, Srbi iz Drakulica, Sargovca, Motika i rudnika Rakovac, jos nismo pokrsteni. To nam ustase, saputao stariji svijet, nece oprostiti. Preko toga nece preci, niposto. Ja sam bila pokrstena, na silu, kao i ostali u Budzaku. Tamo sam rodjena, a u Drakulic, pocetkom 1941. godine, udata. U septembru se vratila kod svojih. Muz mi bio u Jugoslovenskoj vojsci, odveden u njemacko zarobljenistvo, ja bila u drugom stanju. U Budzaku u dijete rodila, musko, na pravoslavni Bozic, 7. januara 1942. I ono je pokrsteno, dobilo krizmeno ime Ante. Prije toga, i ja postala - Antonija. Moje novo ime, ne znam zbog cega, nije mi ispocetka previsi smetalo. Ni razmisljala, o tome, tada, nisam. Moja majka Rada, udovica, uporno ponavljala da ime nije vazno, da nista nije vazno, osim da ostane ziva glava na ramenu. Bas tako govorila. A mi, djeca, slusali majku, bespogovorno, u svakoj prilici, sve sto nam kaze. Iza oca Jovana, kojeg su ustase dugo mucile, i najzad zaklale, prvih dana svoje vlasti, ostalo nas petoro. Bila sam najstarija, ali majka ni meni nije objasnila zbog cega je ubijen. Ona nama, djeci, o tome nije pricala, nikada. A cula bih je pocesto kako, zatvorena u sobi, sama, tiho narice. Spominjala je, nerazgovjetno i u prekidima, nesto kao sitnu djecu, sirotinju, neimastinu, zlu sudbinu svoju.

Tada bih pozeljela da udjem kod nje, da joj sjednem u krilo kao nekad, da zajedno dijelimo nasu veliku nesrecu. Nisam se, ipak, usudjivala: nikada joj, od kako sam porasla, bez poziva nisam prilazila. Onda je, jednog popodneva, k nama dosao ujak Milorad, majcin jedini brat, ucitelj u penziji.

- Jovana, pokoj mu dusi mucenickoj, nigdje ne spominji. Ni djeca neka ga ne spominju, nikako i ni pred kim. Ubijen je samo zato sto je bio sokolski prvak. I Srbin, naravno. Zgrci se, Rado sestro, muku smotaj u klupko, cuvaj to dječice! Ustase su sada sila, a sila Boga ne moli. Ako traze da se poturcis, poturci se, ako traze da se posokcis, posokci se. Nicija do zore nije gorjela...

Vratio se, kasno te veceri, moj dobri ujak Mica, u grad. Uronio u pomrcinu, nestao. Nikada ga vise nisam vidjela. Ujna Kosa dosla ujutro, rano, u nasu kucu, mislila da je kod nas zanocio. Onda, majka i ona, dugo nesto razgovarale, saputale. Ne znam tacno o cemu, nisam mogla da cujem. Bila sam u drugoj sobi, napregnutu prisluskivala. One, u jednom trenu, tiho zajecale.

Ja, iz toga, zakljucila: Mom ujaku Mici dogodilo se nesto strasno, mozda ono najstrasnije. U Budzak iz grada, tokom citave 1941. godine, stizale svakojake vijesti.

Ukrstale se, i sudarale : jedna brza od druge, jedna crnja od druge. Zato je malo ko, bez velike potrebe i moranja, u grad odlazio. Po povratku bi oni, ti rijetki posjetioci gradu, sapatom nabrajali sta su tamo vidjeli i culi. Najcesce bi spominjali srpske porodice, one najuglednije i najbogatije, koje je, kako su prenosili, progutala crna noc. Ili su, nakon otimanja citave im imovine, od ustasa prognane u Srbiju. Dodavali bi, zloslutno vrteci glavama, da ce te ustase, cim zavrse ciscenje grada, doci ovamo, u Budzak. I da nam, bez obzira sto smo pokrsteni, nista nece pomoci. Kao sto, uostalom, ni mnogim pokrstenim Srbima u Banjaluci pomoglo nije.

Badava nam, dakle, učenje njihovih molitvi - djelo skrusenja, Vjeronanje, Zdravo Marijo, Ocenas, Deset bozjih zapovijedi - uzimanje svete pricesti, redovni odlasci u njihovu crkvu. Sve badava!

Jedne nedjelje, sjecam se da je bila kasna jesen te, 1941, i bilo vrlo hladno, na misu je, u petricevacki samostan, otislo tacno 35 nas iz Budzaka. Mahom starci, zene i djeca. U samostanu hladno, srce puca od studeni, kao u grobu. Ja mlada, udala se u osamnaestoj, tada u drugom stanju. Spopao me strah, nejasan i neopisiv: da ce se i ono moje malo, u stomaku, smrznuti, od silne hladnoce presvisnuti. Odjednom sam pocela da placem, ridam, na sav glas.

Svi se sjatili oko mene, gledaju me zabrinuto, nijemo, u cudu. Pita me Rada, Rada Todica, nježno, sestrinski:

- Sta ti je, Savka, sad, odjednom? Zasto places, mila? Reci nam, de...!

Razmislijam sta da im kazem, sta da izmislim, svoju brigu, pred njima, da pritajim. Posmatram, pomalo primirena, ta blaga i draga lica mojih susjeda, nekako, od straha i nemanja, prerano uvela i pocrnjela, smanjena i zborana. Zato nemam snage da im, svojom mukom, njihovu uvecavam. Da je tu sama moja majka Rada, ili makar ove odrasle zene - Djuja Perduvova, Rada, Bosa, Cvijeta, Desa i Duska - jos bih im nekako rekla. Da o tome govorim pred Djordjom Mihajlovicem, Urosem, Jovom i Ljubom Perduvom, Savom i Svetom Marjanovicem, to nikako, ni mrtva. Majke nas tako ucile: da je sramota, velika sramota, kada zenske, pred muskima, svoju intimu iznose.

Ni ja, koja sam do rata zavrila tri razreda Trgovacke akademije u Banjaluci, drugacije nisam mogla da postupim.

Onda neko od muskaraca, upadajuci naglo na vrata, prestraseno viknu:

- Ustase dolaze! Izgleda da su s njima oficiri, sve ce nas poklati...

- Bjezimo! Sakrivajmo se po crkvi, gdje ko stigne... ! - prva se snadje Rada Todica. 'I da se niko - upozori ozbiljno - nije nakas- ljao, pomakao, makar pisnuo. Maramice u usta, krpe u usta, suknje u usta. Ni disati, ako je ikako moguće, nemojte... !'

- A mala djeca - priupita prestraseno neka zena - sta cemo s njima jadnima?

- Sta cete? Ne znam. Stavite im dlan na usta, zacepите ih. Otkuda ja to znam. Držite im usta na ustima, umjesto njih disite. Ne znam...

- Ja ih imam troje, sve jedno drugom do uva, a troja usta nemam. Sta cu ja, kuku meni i njima... ?

Odgovor zagusi naglo otvaranje samostanskih vrata, pomijesani bat koraka, metalni zvuk potkovanih vojnickih cizama.

- A gdje su vam, ujače, ti grko-istocnjaci, zar nisu u samostanu? - pita, promuklo ali odsjecno, osoran muski glas.

- Nisu, otisli su. Zar ih niste sreli? - uzvraca drugi, skrusen, pitanjem.

- Ovdje ja, i samo ja, ujače, postavljam pitanja! - nastavi onaj prvi, rezeci. 'A za te vase gedzovanske preobraccenike sam imao neka vazna pitanja. Trebalo bi da i vi znadete koja... Kako vam je ime, ujače?'

- Petar mi je ime, ja sam mladomisnik...

- Mladomisnik, dakle. Nikakav vi mladomisnik niste. Nikakav! Umjesto da tu grko-istocnu bagru, uz blagoslov s neba, sami pokoljete, vi im drzite nekakav vjeronauk. Sranje! Golo, mladomisnicko, sranje... A gdje su gvardijan Loparevic i fra-Fili- povic? Nemojte mi samo reci da su i oni nedavno otisli, da smo i njih mogli sresti...

- Ne, necu, gospodine satnice. Oni su otisli jos jutros, rano, do njegove uzoritosti, monsinjora Joze Garica, u grad...

- Tako, dakle... I sto sada, mladomisnice Petre! Ima li ovdje rakije, ima li kakve meze: da makar na tome bodeze iskusamo? - pita dalje onaj prvi glas, pocinjuci da se, skoro rzuci, smije svojoj dosjetci.

- Ima, gospodine satnice, svakako da ima. Uvijek se, slaveci Gospodina, mora ponesto da nadje...

- Slabo vi, mladomisnice, slavite Gospodina. I zapamtite si: doci cemo iznova. I to vrlo zurno...

Samostanska vrata se, uz jezivu skripu, zatvaraju, koraci se polako gube. Ja, cini mi se, tek sad ponovo pocinjem da disem. Sledjena i pretrnula od napetosti, pokusavam da se pomaknem, prepuna uzasnog straha za ovo maleno, u meni. Pipam stomak, u sebi mu tepam, ovom malom, nemusto izgovaram najnjeznije rijeci. Nazivam ga, takodje bezglasno, sunascem, zvjezdicom, cvjeticom, pipicom, srecicom, uzdanicom... A ono, jadno malecko, kao da me je culo i shvatilo moju muku, odjednom se pomace, kao da se protegnu, nozicama ritnu.

- Otili su, vec zamakli - javi se, iza potmule skripnjave, zavijanja i cviljenja teskih samostanskih vrata - mladomisnikov glas. 'Sada mozete slobodno izici, krenuti kucama. Hajde, ne bojte se...' Ja sam sada od onoga svijeta, ni jedan me ovozemaljski obzir ne obavezuje, zato govorim istinu, cistu i punu istinu. Lice tog mladomisnika Petra nisam vidjela, ni drugi ga, vjerujem, nisu vidjeli. Niti tom glasu povjerovali. Vec i dalje, onako skriveni, pretrnuli i zgrceni, cucali u svojim nemilim i nesigurnim sklonistima. Sve je ovako bilo, to zelim da se zna, zapise i zapamti.

I da sam se, nakon tog mladomisnikova ohrabrenja, srusila, pala u nesvijest, vjerujem da je i to istina. Majka mi tako ispricala, mnogi drugi potvrdili. Potvrdili da sam ustala iz svog malog skrovista, iza oltara, nacinila korak-dva, zatim pala: kao pokosena, skljojkala se poput vreće, bezmalo mrtva.

- Ne da majka Saje svoje, ne da majka djeteta svoga, ne da majka pametnice svoje, ne da majka dobronice svoje... - do svijesti mi tesko, na mahove, dopirao glas majke Rade. Nisam znala gdje se nalazim, niti zbog cega mi majka tepe, ali sam u dusi osjecala bezmjerno blazenstvo: tako mi je majka davno, dok sam bila mala, dok se nisu izrodili moje mladje sestre i braca, pjevusila. U krilu me drzeci, i ljuljuskajuci. Oko mene su, sada, bili i oni, uplakani i musavi, unezvjereni. Mala Milica, najmladja medju nama, sva pomodrla od silne hladnoće i straha, iskolacila one krupne oci, gleda u mene. I ona me, placuci promuklo i grcavo, po kosi miluje. Rucica joj, mrsava i staracki sasusena, lice mucenicki ispijeno, kao kod malog mrtvacu. Strahovito me to, u jednom trenu, uplasi i prenerazi. Brzo odagnah tu neprilicnu misao, prigrlih je, ona se odmah smiri.

Majka mi, kasnije, objasnila da to moje onesvjesćivanje nije nista neobicno, da to dolazi u trenutku popustanja prevelike nervne napetosti, da ni za ovo maleno, u utrobi mi, neće biti previše opasno. Tako su, eto, pocete moje majcinske muke.

- Buncala si, razgovarala, nepovezano i isprekidano, sa pokojnim ujakom Micom, pokojnim tatom Jovanom, sa svojim Milanom. I smijala se, ponekad, u tom bunilu. Neobuzdano, grlato. Cak me bilo sramota, pred tim nasim svijetom... - kazala majka blago, bez prijekora. Napomenula da su me zalijevali vodom, trljali po licu, celu i vratu, jedva me osvjestili.

Fra-Bone, ili fra-Bore, ime mu ne pamtim, sjecam se s gadjenjem, krajnjom odvratnoscu. Sto mu ime ne znam, to mi je draze, nekako lakse. Prvi put ga sretoh nedugo iza poroda, u samostanu. Debeo, zadrigao, s otromboljenom donjom usnom, ogromnim stomakom, objesenim podvoljkom. Oci mu zelene, vodnjikave, kao da plivaju na ulju, zarasle u salo. Pa jos sav zdepan, coskast, nezgrapan, po necemu me podsjeti na starog poljskog hrcka, u jesen.

- Sto si dosla, snaso, bozja bila? - pita me sipljivim glasom, prozুকlo.

- Dijete sam rodila, dosla da prijavim, radi krstenja - odgovaram, vec pomalo naroguseno, zbog onoga "snaso".

- Ne kaze se krstenje, vec krizmanje. Sad si, ti mi rece, Antonija, katolkinja, to bi morala da znades...

- Da, radi krizmanja djeteta sam dosla, muskog - nastavljam mirnije, da ga ne izazovem, ne naljutim.

- A rece da si iz...

- Iz Budzaka. Udata sam u Drakulic, ali sam sada kod svojih, u Budzaku...

- Muz gdje ti je, snaso, kada sama dolazis? Lijepa si, prelijepa, vidim... Da dijete nije od nekoga, onako... Uzavrela krv, a noci duge, preduge. Svasta se znade dogoditi. Osobito u vas koji ste odgojeni u slaboj vjeri, nikakvoj...

- Nije "onako" nego sa mojim vjencanim muzem, Milanom - kipti u meni, ali se nekako, ne znam ni sama kako, suzdravam.

- Kad je muz vjencani, zasto on ovamo dosao nije? Sve vi, zabrekle guzalice i vrtirepke, utegnete si sise, zabacite s guza na guz, navucete kakvog mudonju na se, a poslije pricate: muz, vjerenik, tamo-ovamo... Nije li tako?

- Nije! Nista nije - ne uspjedoh da se savladam - tako. Kod mene nije...

- A, vidi, vidi... Jos se ona ljuti! Pa, gdje ti je muz, kad se toliko pracakas i branis, bozja bila?

- Moj muz je, velecasni, u zarobljenstvu, njemackom - ponovo se svladavam.

- U njemackom, velis? Nije to dobro kad je neko u njemackom zarobljenstvu. Da, da, nije dobro.

Njegova se obitelj, osobito mlada zena, ne bi smjela tako drzovito spram jednoga svecenika, sluge Bozijega na zemlji, odnasati. To ne, nikako. Nu, reci točno kada je dijete rodjeno?

- Oprostite, velecasni, ako sam nesto rdjavo kazala, znate... Vremena su teska, nema se ni u lijevoj, ni u desnoj. A dijete je rodjeno u nedjelju, sedmog januara - odgovaram mu, namjerno ne spominjuci da to pada na nas, pravoslavni Bozic.

- E, cekaj, cekaj malo, snaso! Ti, iako si presla u nasu svetu vjeru, i dalje govoris kao sizmatkinja. Ne govori se januar, vec sijecanj. Tebi je, uz to, i vrijeme tesko, nemas ni u lijevoj niti u desnoj. Tako...

- To sam, gospodine zupnice, kazala samo onako, nesmotreno. Nisam na to mislila, molim vas...

- Nisi tako mislila, kazes mi. E, pa dobro, neka nisi. I treba da nisi. Nego, kakvo ime si smislila da dades tom djetetu? - pita me sada, izmijenjenim, skoro ocinskim glasom.

- Rodjeno je u nedjelju, velecasni, pa bi najljepse bilo da bude Nedjeljko! pozurih s odgovorom, nastojeci da iskoristim naglu promjenu u njegovom drzanju. Ne govorim mu, ne smijem, svoju najveću želju: da, posto je rodjen na Bozic, mali bude Bozo, Bozimir, Bozidar, Bogoslav, Bogoljub...

- Nedjeljko, lijepo je ime Nedjeljko. Jos ljepse - Nediljko! Ali, neće ici, ne može! Jedino, ako bi ja i ti, znas vec... Nista ti, bozja bila, neće biti. Jedan vise, jedan manje. Kod vas, zenskinja, to nije nista.

Kratko, slatko! Nije li tako? - pita me neprirodno raznjezen, ali sav napet, krecuci onim kratkim, valjkastim, prstima prema mojim grudima.

Moje ponovno bivstvovanje na ovom svijetu, prekratko je, a moje stradanje ni u jednu ispovijest ne bi moglo da stane. I nezanimljivo bi, dosadno bilo, mozda.

Bice da sam u tom trenutku vrisnula, riknula kao ranjena zvijer, odgurnula tog fra-Bonu, ili fra-Boru, od sebe. Oboje smo se, od toga, srusili. Kao da su bili svuda oko nas, odjednom nas okruzili fratri. I s podsmijehom, medjusobno, izmjenjivali zlurade poglede.

- Spasavajte, ne dajte me! - zavapio placno taj fra-Bono ili Boro, iz ociju mu zaista potekle suze. Odmah, uprepodobljeno i staracki nemocno, nastavio:

- Razgovarali smo, sasvim obicno, oko krizme djeteta ove pogane divljakuse, kad li ona nasrnu na mene, rukama, da me zadavi... Uvijek sam ja govorio: nije za tu gamad krizmanje, vec klanje! Marva ne moze iz jedne vjere u drugu, jer marva nema vjere, pa u novu vjeru moze samo da unese poganstvo i paganstvo. Ali...

- Smiri se, de! I kratko ispriopovijedaj sto je zapravo bilo. Ostavi sada to sto si, i kako si, ti prije govorio - zahtijevao odlucno, iako je izgledao najstariji medju njima, jedan kostunjav i usukan fratar. Pruzajuci ruku mom napasniku da ustane, jos jednom, od njega, zatrazi da dogadjaj objasni.

- Pa, rekao sam, gvardijane: Nasrnula je na mene, ovako starog i onemocalog, da me onim svojim divljim rukama zadavi...

- Ne, nisam nasrnula, gospodine, vec je on... - pokusah da se branim, da se suprotstavim prenemaganju tog groznog covjeka.

- Tebe nista nisam pitao! - dreknu fratar, oslovljen kao gvardijan, pa ja, ne snalazeci se u tom cudnom obrtu, zacutah.

- Kako je, dakle, bilo? - ponovo ce gvardijan, obracajuci se mom napadacu.

- Kazala je da je dijete rodjeno u nedjelju, da bi ona zeljela da mu ime krizmeno bude Nedjeljko...

- A ti?

- Ja joj, sasma uljudno, kazao da je to lijepo ime, Nedjeljko ili Nediljko, ali da imade u katolika ljepsih imena. A da je najljepse medju njima - Ante! Nas dicni poglavnik je Ante, a tu je i Sveti Ante. Pa buduci je ona krizmana kao Antonija... Na to je ona, ova uspaljenica, skocila mi za vrat, da me zadavi...

Osjecala sam se, kao nikada u zivotu: bespomocno, zgnjeceno i jadno. Jos jednom pokusah da gvardijanu, i svim fratrima, kazem kako je bilo. On je, gvardijan, okrenuvsi se meni, samo stavio desni kaziprst na svoje bljede usne, prosiktao ono pst, priprejio mi:

- Pazi, Antonija, sto cinis! Dobro pazi: za neposluh i pobunu, i vaznije glave danas lete. A da je najljepse ime, bogomdano ime, Ante, to te je ovaj dobri svecenik odlicno poducio. Dijete ce se, dakle, zvati Ante! - presudi gvardijan.

Ne mogu sebi da dodjem: hvata me vrtoglavica, nesto mi bolno svrdla u mozgu - ni Nedjeljko, ni Bozo, ni Bozidar, ni Bozimir, ni Bogoslav, ni Bogoljub, vec - Ante. Sjetih se, bezvezno i glupo, stihova iz djetinjstva, koje smo zajedno, i pravoslavna i katolicka djeca, pjevali nekom Anti, u Budzaku: Cestom ide ludi Ante, Glavom lupa prazne kante...

To sjecanje me sasvim zaokupi, porazi: i mom djetetu ce djeca tako pjevati, zivot mu zagorcavati, sve dok ne poodraste.

Gvardijan je, bez obzira na moje zelje, tako presudio, druge nije bilo: moj prvenac i jednac postade Ante. Pozeljeh da umremo, i ja i dijete, odmah. Ne zbog Svetog Ante, svaka cast Svetom Anti, svetac je. Nije moj, njihov je, katolicki, ali je svetac. Tako nas, i u nasoj crkvi, i u nasoj skoli, i u porodici, ucili: svoje ljubi, tudje postuj! I zaista smo, koliko ja znam, svi tako postupali. Zivjeli i druzili se sa svojim vrsnjacima, bez obzira na vjeru i naciju njihovju. Ni oni se, osim rijetkih izuzetaka, prema nama drugacije nisu ophodili, sve do rata.

A onda... Zna se sta je, i kako je, kasnije bilo.

I ja sam se, poslije oceve i ujakove smrti, promijenila. Iza onoga u samostanu, bez obzira na postupak mladomisnikov, potpuno. U meni je nesto puklo, prepuklo, ledenicu mi, oko srca, sledilo. Ponekad bih, oprosti mi Gospode, i o svom malenom ruzno znala da pomislim. Zato sto su mu fratri ime dali. Ne zelim da to ime, ni sada, izgovorim. Najezim se, stresem, pri samoj pomisli na to ime. Ne zato sto je onaj grozni fratar napomenuo da postoji svetac takvog imena, da i ja slicno ime nosim, vec zbog podsjecanja da ga nosi i "nas dicni poglavnik". Da taj fratar nije svestenik, "sluga Bozji na zemlji", kako je sam o sebi kazao, jos nekako. Ovako, to ime necu da izustim, nikako. Iako znam da i mi, Srbi-pravoslavci, takvo ime, cinu mi se, narodno imamo. Nista tu ne koristim, bas nista.

Ponekad, rekoh, o svom sincicu ruzno pomislim: kad mu se imena sjetim, onog iz samostana, gvardijanovog. Onda me spopadne velika tuga, cak stid. Sve mlijeko mi postalo vodnjikavo, rijetko, poput surutke. I on ga, maleni, nece da sise. Nece, pa nece! Uzme moju dojku, sada nekako smanjenu i mlohavu, povuce halapljivo, kao mali vucic, zatim je pusti. To mlijeko odmah, s gadljivim izrazom na licu, izbacila iz usta, ispljuje. Tada, onako ocajna i povrijedjena, zaustim ono njegovo samostansko, meni nemilo, ime. Dodje mi, tako, da vrisnem, do Boga i do neba, da njemu, Bozi, svasta izgovorim. Da sam mu sama, odmah po samostankom krstenju, dala ime Bozo, to sam zaboravila da kazem. I kada ga tako zovem, nikako da zaboravim ono drugo ime, nikako. Mog mlijeka bivalo sve manje, on, cinilo mi se, postajao sve mrsaviji. I druge hrane ponestajalo.

- Mama, Bozo mi mlijeko povraca, stalno. Vise ne znam cime da ga hranim.

Sta mislis da se vratim kod Milanovih, u Drakulic? - skupila sam dovoljno hrabrosti da je upitam. Ona je podugo cutala, gledala ispred sebe, zuba nije bijeljela. Iza toga, podigla pogled prema meni i malome: osjetila sam da nas oboje ocima miluje.

Sada ona vise nije bila otac-majka, u sta se pretvorila poslije oceve smrti, vec samo majka.

- A on, bakin Bozo, kako cu bez njega? - pitala me kao sebi ravnu, prvi puta u zivotu. Dijete je spavalo u mom krilu, tek ponekad rucicom dodirujuci svoj prcasti nosic. Kao da mu je na njega nesto sletjelo, kao da tog napasnika zeli da odagna. Znala sam da maloga mnogo voli, ali nisam znala kako da joj odgovorim. Zbunila me.

- Dodaj mi ga! - kazala je kratko, vise kao molbu nego kao zahtjev. Mali Bozo se probudio, poceo da kenjka. Ali, za kratko. Ubrzo je otvorio one svoje oci, crne kao ugljen, smirio se, poceo da grgolji.

- Na Milana je, sav, nije na nasu porodicu - rekla je s nekom sjetom u glasu.

Odmah dodala:

- Za dva dana je Sveti Savo, Milanova slava, red je da odes. I prijateljima ce, kad im unuk i snaha budu za slavu, biti lakse. Svima nam je, dragi Boze, danas tesko, pretesko...

Bozo se smirio u bakinom krilu, mase rucicama, koprca se.

- Koliko, mama, mogu da ostanem? - obracam joj se pomalo lukavo, koristeći njenu raznjezenost.

- Koliko! Zima je, snijeg ogroman, plasim se za maloga. Ne znam... Nedjelju dana, vidjecemo...

U Drakulic smo, majka, ja i mali Bozo, otisli uoci Svetog Save, 27. januara. Od Milana nije bilo nikakva glasa: ni ziv li je, ni mrtav li je, pa je i slava protekla prilicno sumorno, tuzno. Njegova majka, moja svekrva, malog Bozu nije ispustala iz ruku. On se, jadnicak, videci nepoznato lice, ispocetka koprcao, cvilio. Potom se potpuno smirio. Svekrva mi izgledala presrečno. Drugog dana po Svetom Savi, moja majka Rada se vratila u Budzak.

- Nasega Milana, snajo moja mila, nikada vise vidjeti necemo. To osjecam ovdje - prosaptala mi svekrva, cim je majka Rada otisla, pokazujuci na grudi. Briznula je u plac, i nas dvoje, mene i Bozu, rasplakala. Vise nije imao ko koga da tjesi.

Tu subotu, 7. februara, kada smo svi mi, drakulicki Srbi, poklani, pamtim nejasno, kao kroz iskidan san. Sjecam se, ipak, da su, lupajuci kundacima u vrata, u kucu provalila trojica ustasa. Bili su pijani, potpuno. Vrata ostavili otvorena, s njima, iako je svekrva rano zalozila, uletjela studen. Malom Bozi se, od tog iznenadnog upada nepoznatih ljudi u kucu, iz ustasca prolilo mlijeko, po mojim grudima. Svekrva, vidjevsi ih, priguseno kriknula. Ja, koliko se sjecam, puna potajne jeze, samo maloga stegla snaznije na grudi. Ostali ukucani jos spavali.

- Vidi ove lipote, vidi lipote! - kazao odmah onaj najmanji, stavljajuci mi lice medju svoje dlanove, brzo prinoseci svoje usne mojim. Uspjela sam da ga, naglim zamahom desnog lakta, udarim po jabucici. I srusim. Svekrva mi, kao da je procitala moje misli, istrze malog Bozu iz narucja. Sva izvan sebe, bacih se na svog napasnika, zarih mu nokte u mrsavi vrat, poceh da ga davim. Da, da ga davim. Onda, osjetih jake udarce po vratu i ledjima, ali, zacudo, ne i bol. Cini mi se, zaista, da onaj ispod mene krklja, pokusava da udahne vazduh, da se vise nimalo ne opire. U ruku, koja me sada snazno vuce za lijevo rame, zagrizoh svom snagom, odmah cuh divlji urlik. Jos, u magnovenju, uspjavam da se pridignem, da s poda dograbim pusku, sa bajonetom na vrhu. Njome, bez ijedne misli u glavi, u lijevo rame bodem onoga koji me za rame vukao. Moj maleni se zacenuo od placa, u svekrvinom narucju; ona se na to ne osvrce. Vec, jadnica, pokusava da, udarajuci ga masicama po glavi, od mene odagna ranjenog ustasu.

Jos sam, iza toga, upamtila da me neko od tih ustasa necim lupio po tjemenu. I da sam, dolazeci svijesti, osjetila da neko lezi na meni. Drugi je, primijetila sam u bunilu, stajao iznad mene, zakopcavao pantalone. Gdje je treci, pitala sam se izbezumljeno. On, zakljucih po njegovom ubranom dahtanju, napastvuje moju svekrvu. Glasa od sebe, ni ona ni mali Bozo, ne daju. Zaklani! - pomislih sludjeno, osjecajuci da iz mene izlazi zvijer, prava podivljala zvijer. Svog napadaca ugrizoh tako snazno, i tako naglo, za jabucicu, da on, poput napete strijele, odletje s mene.

- Vezimo joj ruke! - riknu on, drzeci omanji komadic konopca u ruci, pozivajuci onoga sto je, stojeci iznad moje svekrve, pokusavao da zakopca bluzu.

- Sta je sa starom? - upita moj prvi napadac, drzeci se rukama za vrat.

- Ma kakva stara, budalo! Da znas kako je dobra, i ti bi zazalija sto je mrtva...

Iako pijani, svezase me preko stola, polozenu na ledja. Vrlo brzo, i vrlo vjesto, bez mnogo rijeci.

- Ti daj 'amo maloga, a ti sici! Da joj ga vratimo u trbu' di je i bija... - naredi onaj sto sam ga zubima ugrizla, sada zamotan prljavom, krvlju natopljenom, maramicom.

I dijete ste mi ubili, moga Bozu! - kriknula sam nadljudski, videci kako mi ga, bez glavice, prinose. To je posljednje, cega se sjecam...

6.

Ime mi je bilo Simo. I ovo je moja prica. Mrtva prica. Jedna od dvije hiljade i tri stotine mrtvih prica. Nase price, sve do jedne, umrle su zajedno s nama. U istom danu: u subotu, 7. februara 1942. po gregorijanskom kalendaru. Tada smo svi mi, Srbi iz Drakulica, Sargovca, Motika i rudnika Rakovac, poklani. Poklani izmedju cetiri sata ujutro i dva sata poslije podne. Za jedan koljacki radni dan. Tacno tako: za jedan koljacki radni dan! Ni vise, ni manje. Poklale nas ustase, po tom poslu, iz Zagreba dovedene. Pomogle im domace, svesrdno. A da su, iz Zagreba, stigle o tome nismo nista culi. Ni znali. Ni slutili. Jedino je moja slijepa baba Joka, bogobojazljiva starica, te veceri, u petak, 6. februara, dok je nebo jos bilo prekriveno tmastim oblacima, stajala ispred kuce. I, stavivsi ruke na bokove, glavu uzdigla prema nebesima. Onda, pipajuci oko sebe, usla u sobu, nemirno sjela na svoj tronozac, pored velikog spareta.

- Mnogo zv'jezda pade veceras. Mnogo. Nebo se sa istoka sjakti, od nji' sjakti. Jedna ugasena zv'jezda, blagi Boze, jedan ugasen zivot. Ugasi se mnogo jadnih zivota veceras. Bas mnogo! I jos ce. Ovo je, presveta Bogorodice, svima njima posljednji petak, crni petak. Da, tuzni crni petak... Kome je ovo posljednji, crni, petak, Stvoritelju nas sa nebesa? - pita baba Joka, slijepe oci upiruci u nisku tavanicu nase sobe. Kaze to skruseno, u pola glasa, kao da se on, Stvoritelj, nalazi bas iznad nje, na tavanici.

Nastavlja, iza toga, da, skrstenih ruku, krsteci se s vremena na vrijeme, mrmlija jedva cujne i nerazgovjetne molitve. Onda, sasvim neoceki, ponovo krece u dvoriste. Kucka ljeskovim stapicem ispred sebe, pipka, da na kakvu prepreku ne naleti. Jasno se cuje zatvaranje spoljnjih vrata, zatim njen krik: suvise prodoran i jak za njeno slabasno tijelo. Uz to, nekako zavijajuci, skoro neljudski:

- Zvijezde padaju! Zvijezde padaju, celjadi moja. Nebo gori... Sve je nebo, kuku meni, u plamenu. Padaju zvijezde sa nasega neba, nase glave... Zar ne vidite Necastivog, gore? Sa dvi' sablje u dvi' ruke, nase glave odrubljuje?! Zar toliku krv ne vidite? Krv se nebom razlila: mjesec sav u krvi, zvijezde u krvi. Sunce ce nama, jadnima, u krvi ogranuti, krvave nas obasjati. Prvi se pribra otac Milos, istrca pred kucu. Bez po muke, uze babu Joku u narucje, unese je unutra. Nasi seljani, takvi su nasi seljani, odmah se sjatise u sobu. Posmatraju babu nijemo, bez rijeci. Samo stara Zorka, zvana Mitrovicka, rukama razgoni svjetinu. Zapovijeda ljutito, bespogovorno: - Izlazite napolje, svi. Svi do jednoga! Senula je, jadna, sasvim - dodaje mnogo tise, sapatom. 'Na nesto je, bice, nagazila. Na carku, sta li? Nikada jedno zlo ne dolazi samo. Vec podruku, vise njih. O, Sveti Nikola, cuvaru putnika i puteva nebeskih, na pravi put je izvedi, molim ti se ja. Ugljenje i cistu vodu mi dajte: stravu da joj salijem. Od carke jadnicu da izbavim, nesrecu iz ove kuce cestite da oceram. Dajte, 'amo, sto ste se tu, k'o sokacka drvena Marija, zdrvenili...' - ronda ona, baba Zorka, nakostrijeseno, izgoneci iz sobe sve odreda. I seljane i ukucane. Uspijevam, iako guran baba-Zorkinim krepkim rukama, da bacim jos jedan letimican pogled prema svojoj babi, najdrazjoj i najboljoj baki na saru zemaljskom. Vidim: lezi ona na krevetu, sva zgrcena, smanjena, u drhtaju. I scucurena, kao pokislo, goluz- dravo, pile. Tada sam je, zivu, posljednji put vidio. Skracujem, sasvim namjerno, ostala cudna dogadjanja, te veceri, pred nasom kucom, dok smo cekali da se unutra, onako uznemireni, vratimo. - Istinu je rekla baka Joka: pogledajte gore! - vrisnu odjednom moja starija sestra Vida, oci podigavsi k nebu. 'Zar ne vidis - upita mene, vukuci me groznicavo za rukav - da je citavo nebo u krvavom plamenu? I da nebom lete krilati djavoli, sabljama sjekuci majusne andjele. Padaju mrtvi andjelci: sasjecenih krilca, odsjecenih glavica. Krv, krv lije s nebesa! Braco, ne daj me: i ja sam, eva, bez glave. Svi smo bez glava. Braco, ne daj me... Onda svi moji ukucani, osim oca i djeda, glave uzdigose nagore, pogledima trazeci krilate djavole, sabljama oboruzane. I, jedno po jedno, pocese da placu i naricu, da, izbezumljeni, ispustaju grlene krike. Njima se, u zapomaganju, ubrzo pridruzilo svo zenskinje iz ostalih Savica kuca, pa djeca i odrasli. Viknuo sam i ja, htio da ih sve nadjacam. Pokusao da im objasnim: zvijezde ne padaju. Nikada! Samo meteori i meteoriti. Moguce, tako sam ucio, i komete. Tamo daleko, u ogromnom kosmickom prostoru, u vasioni. Nebo se provedrilo. I lijepo se, htjedoh da ih svojim glasom smirim, vidi da s neba nista ne pada... Nista, zaista, nije koristilo. Vise nije moglo da se razazna sta ko govori, niti da li ko koga cuje: svi glasovi se sllili u jedan - nerazgovjetan, zaglusujuci vapaj, pun jezovitosti. Ne znam ko je, kada i kako, tu sludjenu celjad smirio, vec samo da se ona polako utisala i razisla. Ne znam, takodje, ni kada sam ja na spavanje otisao. Probudio me, toga se sasvim dobro sjecam, krupan i nepoznat, muski glas, uperivsi mi snop baterijske svjetlosti izmedju ociju. Psovao, pri tome, nekako promuklo, drzeci, kako sam vidio, vrh bajoneta na mom vratu. - Dizi se, studente, da primis hranu. Ne mislis valjda da cu ti je u ovaj brlog osobno donijeti - kazao rezeci, recnuvsi me pored uva. Spolja, iz dvorista, sasvim jasno se culi tupi udarci, neciji priguseni jauci i potmulno stenjanje. Iako jos bunovan, odmah shvatih: pokolj, ustase kolju! Zatim, u polumraku, nazirem: nase dvoriste prepuno iznakazenih leseva. Na snijegu smrskane lobanje, prosuti mozak, razvucena crijeva, barice krvi. Pred mojim nogama, odsjecena glava. Oci, sirom otvorene, iskolacene. Kao da su iznenadjene sto i mene ovdje vide, gledaju me ukoceno. Nos smrskan, krvava gljiva. Ispod te gljive, brkovi. Dugacki. Od krvi slijepjeni, savijeni, u neredu. djed Stevan! Moj dobri, cutljivi, mirni djed Stevan. Preko njega, tvoreci neku vrstu krsta, lezi baba Joka. Nepomicna i sitna, manja nego ikada ranije. Sestrica Djuja: tjeme razmrskano, svilenkasta kosica se uvukla u njega. Lijevom rucicom drzi crnu kecelju, bakinu. Desnu ispruzila po snijegu, rasirivsi prstice. Bose nozice, raskoracene ispod tamne suknjice, modre. Majusna lastavica, ptic koji pokusava da poleti! - nametnu mi se slika, neprilicna. Stariji brat, Djuradj, nas Djuka, odmah uz nju. Vrat prerezan, tijelo se jos pomalo trza. U ropcu je, zaknjucujem nerazumno, tupo. Majka, sa raspozenim stomakom, izbuljila oci. U mene. Mice usnama, hoce nesto, mozda da mi kaze. Na Djukinu zenu, moju jedinu snahu, nasrnula trojica ustasa: da je obescaste. Ona, zdrava i mlada, jos i sada prelijepa, ne da na se. Jedan je nevjesto uhvati za desnu ruku, ona ga, zubima, snazno ugrize. Stize je udarac sjekire. Snajica, tako smo je zvali, pade nicice, sa sumanutim smijeskom na licu. Ne pomace se. Razdanilo se potpuno, sve se vidi. Jos je ostalo tek nekoliko mojih Vasica, zivih. Mahom muskaraca. Stoje sledjeni, zanijemjeli, bez rijeci i pokreta. A ustase? Oni rade svoj posao: vjesto, uvjebano, brzo. Jedan se, svakog casa, krsti. Uz svako novo klanje, novo krstenje. I mrmljanje, uz to krstenje. Molitva neka, sta li. Ostali ni toliko vremena ne gube, nimalo. Samo krupno disu i brisu znoj s lica. Onako, krvavim rukama. Lica im, svima, pocrnjela. Od zgrusane, ljepljive krvi. Mene, kakve li budalastine, podsjećaju na neku predstavu. Studentsku, u Zagrebu. I ja sam glumio: crnackog poglavicu, ljudozdera. Lice mi, tada, kao i ostalima, necim nagaravili. Smijali smo se. Sami sebi, svi, u tom komadu. Pred ogledalom, u improvizovanoj garderobi. Glupost! Onaj sto se stalno krsti, pridje stricu Stojanu, nekako lijeno, s ledja. Kratkim zamahom svog topuzica mlatnu ga po tjemenu. Stric se, bez jauka, bezglasno i besumno, skljkoka u snijeg, potrbuske. Dostize ga udarac, novi, sjekire po vratnoj kicmi. On se samo strese, uzdrhta, zatim smiri. Sasvim... Ja sam zaklan u nasem selu, Motikama, tek oko deset ujutro. Tacno na svoj dvadeseti rodjendan. Rodjen 7. februara dvadeset druge, zaklan 7. februara cetdeset druge! Doklan: tako cu reci! Jer, taj me ustasa, momak mojih godina, crven u licu, sa vodnjikavim plavim ocima, prvo udario onim metalnim topuzicem, u potiljak. - Tako, tako, Mariofile - doviknuo mu, prije udarca, krupan ustasa, smijuci se grohotom, kao da rze. 'Zvizni ga tim srbomlatom! Iskusaj mu tvrdocu te konjosrbske lubanje. Podaj mu nasu, ustasku,

anesteziju, mater mu govnaarsku. Neka osjeti koliko je ucinkovita ustaska znanost: mi svoje pacijente iz narkoze nikada ne budimo...'

Na tu salu ostale ustase, samo za trenutak, zastale. Smijali se suludo, iskezenih zuba. Zubi im se, iza crnih oblicja, od usirane krvi, svima zabijeljeli. Zatim, prionuli na svoj posao, klanje. Kada sam ponovo dosao k svijesti, moj vrsnjak me vec sasvim unakazio: kraj glave mi prsti, nos, usi, kosa. Sve odsjeceno. I desno oko, iskopano. Klao me, zakljucih, dugo, s ociglednim uzivanjem. Vjerovao, valjda, da mi nanosi nenasan bol, pa me mrcvario. A bol, tada, nisam osjecao. On je dosao tek sa svijescu da sam, ipak, ziv. Potmuo bol, unutrasnji, tacno u srcu, vise nego fizicki. Zato, valjda, sto sam pristao na ovakvu smrt, bez otpora i pobune. Da sam, makar, skocio na jednog od njih - zubom da ga ugrizem, noktom izgrebem, pljuvackom u lice unizim. A ja. . .

Onaj moj koljac, ustasa, i dalje prijeti:

- Tebe cu, majku ti srbsku, da koljem cili dan. I cilu noc, ako triba. Da uzivam u tvojim mukama, zivotinjo posrana. Cuja san da si bija u nasen hrvatskome Zagrebu. Da si tamo studira'. Ti, govno prasece, da studiras! I to bas u Zagrebu. Ti! Za tebe je livada, da passes travu, ka' i svi voli. . . Sa' cu ti zdrilo iscupat' , pa ti se te smrdljive krvi napit'. Sta si, reci, u Zagrebu studira'? I ja sam tamo studira', prije tebe. Eh, da san zna', moga' san te tamo lipo priklati. Da ovdin s tobom vrime ne gubin, krpuso usrana...

Mozda je bilo jos psovki, gorih i ruznijih . To ne znam, ne pamtim. On me je, rekao sam, prije klanja udario onim malim topuzom, u tjeme. Zamahnuo, a ja, budala, i dalje vjerovao da me nece: nisam nikome, nista, nikada skrivio. Nikada, zaista. I zasto, sada, da se plasim? Bljesnu mi u svijesti, munjevito, kratko: prosli su selom, prije pokolja, neki ljudi u civilu. Pravili spiskove. Kazali da, svi kojima je hrana potrebna, upisu imena kucne celjadi. I domacini sve ukucane popisali; selo je bilo puno gladnog svijeta. Sada nas, dakle, po tom spisku, kolju! Kod nas je, u citavom kraju, 1941. godina bila nerodna. A nova vlast, ustaska, stalno hranu trazila, otimala. Da i nije otimala, moji seljani bi je dali. Kako da neko ne da, da se, uprkos neimastini, usprotivi, kada i zbog najsitnijeg opiranja nase glave, srpske, lete. Mnogo vise, kazu, u Banjaluci, nego kod nas, u selu. Cim neko od nasih ode u grad, po povratku nastane sasaptavanje: ovoga ubilo, onoga zaklalo, onaj nestao. Citave srpske porodice nestaju, preko noci. Omrknu, ne osvanu. U selo se uselio strah, najcrnije slutnje. Prepricavan je, vrlo cesto, i brzi slom Jugoslovenske vojske. Posebno kako se u Banjaluci predao citav pjesadijski puk. I kako je njegov komandant, pukovnik Bogoslav Mazuranic, hrvatski plemic, izisao pred postrojenu jedinicu, kazao:

- Gospodo oficiri i podoficiri, moji vjerni vojnici! Primio sam uzasnu vijest: da je nasa otadzbina, Kraljevina Jugoslavija, propala. Da je, pred njemackom oruzanom silom, potpisana sramotna kapitulacija. Naredjeno mi je da i ja vas, ovaj slavni puk, predam Nijemcima. Ja sam, gospodo, vojnik. I naredjenje vise komande o kapitulaciji vojske, kao vojnik, moram da vam prenesem. Ali, licno, necu da se predam. Mene i dalje vezuje zakletva Kralju i Otadzbini: da ne izdam i da se ne predam. Vi, sinovi moji, postupite prema svojoj savjesti...

Vojnicki utegnut i dostojanstven, kakav je, kazu, taj pukovnik Mazuranic bio, jos jednom je pozdravio postrojene oficire, podoficire i vojnike puka, zatim se lagano zaputio u svoju komandu. Odjeknuo je, samo koji trenutak kasnije, potmuo revolverski pucanj. Pukovnik je smrću zapecatio vojnicky zakletvu!

U selo, jedne noci, stigao moj stric Bogdan. U pokidanoj uniformi, poderanih cokula, bez oruzja. Neobrijan i naglo smrsao, licio na isposnika, podsjetio me na lik nekog sveca. Objasnio da je, bjezeci cak od Metkovica, jedva zivu glavu spasao. Hrvatska sela zaobilazio, daleko, najvise nocu putovao: cuo da Srbe love i ubijaju, kao zvijeri. I cudio se:

- Komandant mi je bio major Rudolf Primorac, Hrvat. Zubima se, sto je reci, s N'jemcima klao. Pravi junak, ljudina jedna... A ovi drugi, Boze nas sacuvaj i zakloni... Moji stariji seljani, kasnije, do zvijezda uznosili toga pukovnika i majora.

Tvrдили, ubijedjeno i uporno, kako, eto, ni svi Hrvati nisu isti. I da, kao, ne treba toliko od njih strahovati. Da ce se medju njima naci jos prvih ljudi, poput pukovnika Mazuranica i majora Primorca, koji, kako su govorili, nece dati na Srbe. Zivjeti smo tu, vijekovima, zajedno, nikada im zlo nismo cinili. Zasto bi, onda, oni nama, sada drugacije uzvracali ? - pitali bi jedni druge, ne trazeci odgovore. Tada se, vele, predao i Vazduhoplovni puk u Zaluzanima, Artiljerijski puk u Kastelu, Konjicki puk...

Vojska, obezglavljena i uplasena, kuljala i kroz Motike. Pocela, ocigledno, da se rastura, da bjezi na sve strane, glavom bez obzira. Nase komsije, Hrvati, s kojim smo, sto sam i ja znao, zivjeli u velikoj slozi, odjednom okrenuli glave od nas. Kada sam, eto, polovinom aprila na kratko dosao iz Zagreba, jedva da je neko od njih na pozdrav htio da mi odgovori. Vidio sam, jer to i nisu narocito skrivali, da uvece i nocu vuku oruzje, vojnicky uniforme, ostalu opremu. Moj djed Stevan, solunski dobrovoljac, tih i povucen starac, odjednom se razvezao:

- Cim su se oni osmjelili da nam ubiju kralja, usred prijateljske zemlje Francuske, znao sam da je djavo dos'o po svoje. Krv, nikako bez krvi ovo proci nece! Iznova se katolici ispizmilili na nas, pravoslavce. Ne daj, dobri Boze, da nas sustigne ono sto ja slutim... - govorio on, tada, nevrozno cupkajuci one svoje duge sijede brkove. Opomenuo me odmah da se nikome, apsolutno nikome, ne povjeravam. I da sa komsijama, Hrvatima, ni u kakve rasprave i raspre ne ulazim.

- Sto u njih vidis, pravi se da vidio nisi, sto cujes, da cuo nisi. Sami Bog zna da li ce nam i to pomoci, ali... Ne treba, bez velike nevolje, mecki pred jazbinu ici. A nama se, sinko, sve dogadja nasom krivicom, sve zbog nase lude pameti. Ni iz najveceg zla i nesrece, pouku izvuci ne umijemo. Ako je, nekim cudom, i izvucemo, nikad je ne zapamtimo. Eto...

Sjedio je dugo i nepomicno, neodoljivo me podsjetio na jedan stari, pocrnjeli, panj na nasoj krcevini. Gledao je ispred sebe, u svoje odavno poderane vojnicky cokule.

- Tuk'o sam se sa Hrvatima, vojnicima cara Franje Josipa - dodao je u po glasa - i oni su nam bili veci krvoloci od Svaba i Madjara, zajedno... Ni to kralju Aleksandru - vajkao se djed - nije bila dovoljna pouka: primio svoje najvece dusmane u zajednicku drzavu. Ratne gubitnike u dobitnike i pobjednike pretvorio. Nije, nesrecnik, poslusao mog komandanta, vojvodu Zivojina Misica, slavnog Zucu. A on mu, Zuco, po obilasku hrvatskih krajeva, kazao...

djed je pricu naglo prekinuo, prilazio nam, meni nepoznat, covjek: u gradjanskom odijelu, sa kravatom, naocarima. I stapom u lijevoj ruci. Lijevu nogu, sjecam se, poprilično vukao za sobom, bio hrom. Jabucica njegovog stapa bljestala, kao da je od zlata. Sa djedom Stevanom pozdravio se veoma srdacano: dugo se ljubili, grlili, tapsali po ramenima. Zasuzili obojica, djed Stevan cak zajecao.

Odmah sam pomislio: ovo bi mogao da bude djedov ratni drug. Tada djed okupljenim ukucanima, osim mog oca i mene, dao znak, prstom, da se udalje. Iako su dosljaka sva kucna celjad posmatrala s neskrivenom znatizeljnom, morala su da odu: djedov pokret prsta je bio zakon, svetinja, rijec Gospoda Boga sa nebasa. A nikad nisam cuo da je djed glas povisio. On je, prosto, bio nasa ziva kucna ikona, vidljiva a necujna, nas andjeo cuvar, svetac za zakletvu. O njemu, sada, samo toliko!

- Eh, moj Stevane, moj Stevane... Sta docekasmo: da nam drzavu rasture oni koje smo za bracu priznali, sva im zla prema sebi oprostili, davali im sve, vise i bolje nego sebi samima. Daj Boze, koliko su se i izopacili, da nam jos i sjeme sasvim ne zatru - govorio taj ugladjeni varosanin, sa djeda ne skidajuci svoj brzni pogled.

- Vidim, sve vidim... - izustio kratko djed Stevan i zacutao.

Cutao i otac, i ja, svi. Cutali dugo, kao zakovani. I sve, uokolo, kao da je zanijemilo. Ni pasce da zalaje, ni macka da mjaukne, ni ptica da zapjeva.

- Mozes li ti, Stevane, razborit si covjek, da objasnis sta se ovo s nama i nasim susjedima, katolicima i muhamedancima, dogadja? Malo- malo, pa jedni drugima za vratove, oci jedni drugima da iskopamo...

- Nije moje, Vojo, da tebi, skolovanom covjeku, objasnjavam. Ali... Meni se sve cini da je zlo ovdje ispod nas, u zemlji kojom gazimo. Zemlji ukletoj i proklesoj. Na njoj se, tako ja mislim, zbog toga prokletstva radjaju zli ljudi, klija zlo sjeme, rastu opake trave, teku otrovne vode, misle zle misli. I svako ovdje smislja kako ce onoga drugoga dr'jemovna zateci...

- I ti, Stevane, mislis da smo i mi, Srbi, takvi: da i mi gledamo kako da one druge onako, drijemove, zateknemo?

- Mislim! Tako mislim, gospodine Vojo. I jos mislim da...

- Stevane, pobogu brate, prestani vec jednom ovo: gospodine Vojo, te gospodine Vojo... I sam znas koliko smo gorka hljeba i gorkih dana zajedno progutali. Nego, ti rece da jos nesto mislis...

- Pa, mislim. Da nije tako bilo, da i mi nismo dr'jemovne druge zaticali, ni nas ne bi bilo.

- Kako to, Stevane?

- Kuce smo, sto je neki govorio, nasred carskog drumca, na zlu mjestu, sagradili. Zato nam, tijekom drumom, odasvud samo zlo dolazi...

- Mislis na sve narode, a ne samo na Srbe, koji na Balkanu zive?

- Ti si, gospodine Vojo, iz gospodske porodice, skolovan u Francuskoj, pa umijes to ljepse da kazesz.

Ali, to ti je to. Zasto bi toliko mrznje i zla u dusama svojim nosili, da nije tako? Sjecas li se nas i Bugara, na Kajmakalanu i Dobrom polju? Nismo li se zubima klali, gore nego zvjerovi gorski? Zar si zaboravio kako su na nas kidisali Hrvati u Ruskoj Poljskoj? A i jedni i drugi nam, kao, braca. I mi, kao, njima. Sada ce se, na zalost, sve to ponoviti. Boze, daj da se prevarim...

- Necesz se, Stevane moj, prevariti. Doznao sam da svi Srbi moraju da idu iz Banjaluke. Tako Viktor Gutic, znasz ga, naredio. Ja, moja porodica, sve srpske porodice koje ne pristanu da prevjere, da se rimskom papi klanjaju. Zato sam dosao ovamo: da jos jednom porazgovaramo, da se bratski oprostimo. Pred katolickom i muhamedanskom mrznom, patoloskom mrznom, mi ne mozemo ovdje ostati i opstati...

- A zasto oni nas, gospodine Vojo, toliko mrze? I to tako potajno i podmuklo, iz dna duse. Koliko do juce, meni su ove komsije, Hrvati, prilazili s najvećim postovanjem. Danas me, evo, otvoreno vrijedjaju, prijete meni i kucnoj celjadi, djecu nam biju. Cak i nasu stoku tuku, gdjedog stignu...

Taj gospodin Vojo podugo nije odgovarao. Duvao je prohladan proljetni vjetar, odnekud iz daljine. Na mahove, donosio molbe nekog umornog oraca, upucene konjima da, valjda, jos malo povuku, da ga ne iznevjere. Ponekad bi se, sa oranica, svojim pucpurikanjem, oglasile cavrljive seve.

- Zasto nas mrze, pitasz? Zato sto su, ne tako davno, vecina njih, bili ono sto i mi, Srbi. Onda oni prevjerili, primili tudju vjeru, ko muhamedansku, ko katolicku. Izdali nas! Sada nas, Stevane, mrze zbog te svoje prevjere i izdaje. Rijecju, mrze nas jer smo svjedoci te prevjere i izdaje. Jos vise, mozda, sto smatraju da smo ih, ne krenuvsi s njima, u njihovoj izdaji, mi izdali. Zbog toga, ja mislim tako, zele da nas, kao svjedoke, zatru, za sva vremena ucutkaju...

- I ta nesreca ce nas stici? - priupita djed, skoro placno.

- E, nece! Uspjeti, opet, nece. Jer, ovo sto nas je preostalo, sve je sam nepokornik, svojeglavac, tvrdoglavac. Ni sam sa sobom ne moze da se slozi, nekvoli sa drugim. Koji nisu takvi bili, odavno su poturceni, pounijaceni, nekuda pobjegli. Ili, prosto, izumrli, nestali. Ostatak, dakle, cine tvrde i lude glave. Vjecne i neunistive, poput vremena...

- To si, gospodine Vojo, pravo kazao: lude glave! Bas sam, pred tvoj dolazak, zakalao da pricam ovom svom sinu Milosu i unuku Simi, sta je vojvoda Zuco savjetov'o regentu Aleksandru, 1919. godine, po povratku iz Zagreba. Recu im ti, molim te, upuceniji si...

- Ah, sta! Najvaznije, evo, znam napamet: Vase Visocanstvo, iz svega sto sam tamo video i cuo, ja sam duboko zazalio sto smo se na silu Boga obmanjivali nekakvom idejom bratstva i zajednice. Svi oni jednako misle, to je svet za sebe. Ma sa kakvim predlogom da se pojavite, stvar je propala... Nista se nece moci uciniti. To nisu ljudi na ciju se rec moze osloniti. To je najodvratnija fukara na svetu,

koja se ne može zajaziti nicim što bi joj se ponudilo. Resenje je: potpuno se otcepiti od njih, dati im državu nezavisnu, samostalnu, pa neka lome glavu kako znaju... Granice će biti tamo gdje ih mi povučemo, a mi ćemo ih povući ne onde gdje naše ambicije izbijaju na površinu nego onde gdje istorija i etnografija kazuju, gdje kazu jezik i običaji, tradicija i, najzad, gdje se sam narod po slobodnoj volji opredeli, pa će to biti pravo, i Bogu drago. Ja sam duboko uvjeren da se s njima nećemo usrećiti. Ti su ljudi, svi odreda, prozirni kao staklo, nezajazljivi i u tolikoj mjeri lažni i dvojni da sumnjam da na kugli zemaljskoj ima većih podlaca, prevaranata i samozivih ljudi...

- Simo, d'jete moje, čuli ti šta gospodin Vojo isprica? To Zuco, bez goleme gorčine u duši, nikada ne bi kaz'o. Visocanstvo ga nije ozbiljno s'vatilo, a prije će biti da je sve prebrzo zaboravilo. Svejedno, to ga je, jadnika, glava sa ramena kostalo. Bože, daj da mi bolje prodjemo! Nije li tako, gospodine Vojo? - pitao djed svog ratnog druga nesigurno, kao da je njegovo drugacije mišljenje očekivao.

- Tako je, na žalost, tako... No ja, prijatelji dragi, nemam više vremena za razgovor. Već mi ti, Stevane, po svojoj pameti, kaz'i samo još ovo: da li ćemo se mi, koji živimo na ovoj, kako ti rece, ukletoj i proklesnoj zemlji, stalno zatirati, dok je svijeta i vijeka, do unistenja?

- Nećemo. I ne moramo: nas treba samo razdvojiti! Svaka, Vojo, ptica svome jatju... Ni mrznje tada, kako ja mislim, neće biti. Niti ćemo kao do sada jedni druge za svoje muke, ma kakve one bile, moći da okrivljujemo... A mrznja je jedna bolest, teška bolest, ljudska. Zato ja, u svojoj duši, zalim mrzitelje naše, k'o što svakoga bolesnika zaliti treba...

- Pametan si, Stevane, prepametan. Ali, ni pamet nam, kako vidim, sada pomoći neće. Ona je, ludost ljudska, danas pamet nadvladala: izgleda neunistiva i vječna, dobar moj Stevane...

Taj djedov drug, gospodin Vojo, na rastanku je izgledao mnogo starije i malaksalije nego pri dolasku. Ustajao je polako, s vidnim naporom, prenoseći, kako mi se činilo, svu svoju težinu na onaj stap. Pice i hrana, koje nam je, pred kuću, majka Milija iznijela, ostadose skoro netaknuti.

Zubato proljetno Sunce lagano se klonilo zapadu, vjetar postajao sve hladniji. Obojica starih ljudi, da li od hladnoće ili od crnih slutnji, počese da se tresu. Ponovo su jedan drugom pali u zagrljaj, zaplakali.

- Nikada se, moj Stevane, nikada više, vidjeti nećemo. To osjećam, evo, ovdje - kazao gospodin Vojo mom djedu, desnom rukom pokazujući na lijevu stranu grudi. Zatim, pozdravljajući se sa mnom i ocem, stisano dodao:

- Bježite odavde, svi. Bilo kuda, samo bježite. Čuli ste, valjda, za ustasko "riesenje srbskog pitanja": jednu trećinu pobiti, jednu trećinu prognati, jednu trećinu pokatoliciti. Pamet u glavu, bježite!

Ja, koji sam od onoga svijeta, i koji ovo svjedocim, ne mogu da se tačno sjetim kuda i kako je gospodin Vojo otisao. Ponekad mi se, eto, čini da on i nije postojao. Već da je, možda, to bio samo dobar duh, čiji savjet nismo poslušali. Ne znam...

Sve ovo, o pokolju u mom selu, Motikama, istina je istina. Nju predajem kao mrtvu pricu: da ozivi! I sve naše su price, reko, mrtve. Ne znam da li je neko prezivio, postoji li ziva prica?

7.

Ime mu je Mirko, prezime Stijaković. Bilo i ostalo: Mirko Stijaković! Rodjen je 1933. godine u Gornjim Motikama, od oca Djordje i majke Doste. Bio je poslije pokolja, 7. februara 1942, pokršten, preveden u rimokatoličku vjeru. Imao je, tada, nepunih devet godina, nije znao zbog čega je pokršten. Šta je to pokrštavanje trebalo da znači, još manje. Tek kasnije, iza Drugog svjetskog rata, kazao jednom pravoslavnom svešteniku da je, radi pokrštavanja, vodjen u franjevački samostan, u Petricevac. Pitao ga: da li je potrebno novo krštenje, po pravoslavnom obredu, u pravoslavnoj crkvi. Sveštenik mu odgovorio kratko: da je jednom kršten po pravoslavnom obredu, u pravoslavnoj crkvi. I da se sveto krštenje, nad jednom osobom, samo jednom u životu obavlja. Otuda on, Mirko, o sebi, misli tako kako misli: da je bio, i ostao, Mirko Stijaković, Srbin i pravoslavac.

Ziv je, očigledno, otuda je i njegova prica - ziva prica. Ziva prica o mrtvima. Ovo vrijeme, od narećenog pokolja Srba u Drakulicu, Sargovcu, Motikama i rudniku Rakovac, od 7. februara 1942, zivi kao visak života. Zivi ga, veli, slučajno, sasvim slučajno, nevjerojatno slučajno, slučajnom slučajnošću. A danas, sa suprugom Gospom, zivi u Banjaluci. Izrodili su četvoro djece - Miru, Dobrilu, Milenka i Dragicu, bakom i dedom ih zove sedmoro unučadi.

Najmladje je mala Nikolina, kćerka sina im Milenka i snahe Mirjane: rođjena, po volji Božjoj, ili igrom prirode, 18. decembra 1995. godine, istoga dana i casa, kada i njena dvadeset ljeta starija sestra Gordana! Ona je sada, eto, njihova mjezimica i najveća radost, znak da se život produžuje.

A Mirkova ziva prica, jedna od izuzetno rijetkih, živih prica o mrtvima... ?

***

Ziv sam, izgleda, živ. Možda jedini između trideset i dva člana moje porodice, živ. Ranjen ispod lijeve sise, ustaskim bajonetom, ali, ipak, živ. Kroz trbušnic brata Novaka proboden. Krv moja lipti, sav sam krvav: od svoje krvi, Novakove, možda i krvi ostale dječice, nekoje od njih desetak, mojih malenih sestara i braca. Zajedno smo se pod krevet bili zavukli, scururili, zgrčili. Tamo nas, čuvsu da ustase dolaze, naša baba Deva zgurala...

Sada je, svuda uokolo, tišina. Ništa se ne čuje. Bas ništa. Soba je, to vidim ispod kreveta, prepuna poklanih. Mojih poklanih - porodice i najbližih rođjaka, Stijakovića.

A napolju, u dvoristu, šta tamo ima?

Ranu pritiskam svojom zguzvanom kosuljicom, izvlacim se, nastojim da ne zgazim koje tijelo. Mojih mrtvih. I krv njihovu bih htio da izbjegnem, zaobidjem, preskocim. To ne ide, nikako. Nemoguće je: nisam ptica, da do prozora prhnem! A krv je svuda oko mene - po podu, sobnim zidovima, čak i niskoj tavanici. Svuda. Nesto me, neodoljivo, privlači, vuče prema prozoru. Gledam u dvoriste. Ocima svojim

da ne povjerujem. Jedan ustasa iskolacio oci, bulji u mene. Vjerovatno se i on silno zacudio: Otkuda sad ono dijete, kada smo unutra sve iskasapili, skasili? I poklane, stavise, cizmama izgazili - da se, za svaki sucaj, vidi nije li neko, nekim cudom, prezivio. A niko, bice da je ustasa u to bio sasvim siguran, nije mogao da prezivi. Zato, ni sam ne vjerujuci u takvu slucajnost, baca dogorjeli opusak u snijeg. I dalje sjekiru drzeci u desnoj ruci, krenu on prema kucnim vratima, prema meni.

Videci ga kako polazi, ponovo smugnuh pod krevet, tamo gdje sam se, reko, za vrijeme pokolja uvukao, pritajio. Baba Deva nam, tada, iako poptpuno izbezumljena od straha, rekla veoma blago:

- Zavucite se, pilici bakini, i ne bojte se! Samo budite mirni. I ma sta da se dogodi, budite mirni.

Tako...

Ona je , i prije nego sto su ustase primijecene, bila uplasena, smetena. Ispricala, lomeci nervozno prste i othukujuci, da je usnila ruzan i tezak san: nebo, kao, prekrili crni gavranovi, snijeg od tih pticurina pocrnio, krovove i drvece grozdovi njihovi okitili. Nista se, od njihova silnog graktanja, ne cuje. Ni Sunce se, od njih, ne vidi. Svojim crvenim, kaze, kljunovima udaraju o vrata i prozore, ulijecu u kuce i staje, na celjad i stoku, sve jednako grakcuci, nasrcu, zive im oci vade...

Kada su ustase, njih trojica, u sobu usle, iako najudaljeniji od vrata, pribi jen uza zid, brojio sam njihove cizme. Tri para izbrojio, zakljucio: trojica ih je! Sijevnuli , skoro istog trenu, njihovi bajoneti, zafijukali pijuci i sjekire. Bez izgovorene rijeci! Slusam, ni ziv ni mrtav od straha, leleke svojih Stijakovica, pod udarcima sjekira, krampova, pijuka... Lom i krckanje kostiju im takodje cujem, pomijesano sa usopljenim dahtanjem ustasa. I grubim psokama njihovim. Vidim, kada malo podignem glavu, i odbljeske bajoneta, kako se zarivaju, u vec mrtva tijela djece i zenskinja. Odrasli muskarci su, radi klanja, ranije odvojeni, povezani i izvedeni u dvoriste. Otuda se, iako sasvim nerazgovjetno i u prekidima, cuju njihove kletve, kruci, zapomaganja:

- Nemojte nas... ! Nista nismo krivi... ! Postujemo novu vlast... ! Pitajte nase komsije, katolike, nismo li zivjeli brat...

Vapaji se, zagluseni ustaskom galamom i udarcima njihovog orudja, lomili, prekidali, gubili. Po završenom klanju, u sobi, jedan ustasa kleknuo, izvlati djecu, za noge, ispod kreveta. Dobacuje ih, kao kakve zamotuljke, onoj dvojici. Oni ih ubijaju brzo, znalacki, bajonetom. Jedan dijete uhvati za kosicu, zasuce mu glavu. Drugi je samo recne, odsijece, baci. Poput loptice... Sve nas, djecu, ko zna kako i zbog cega, taj ustasa ne izvuce. Ni mene nije. Vec poce da, nasumce i nekontrolisano, ispod kreveta bode bajonetom. Osjetih, tog trenu, da je bajonet, kroz tijelo brata Novaka, i mene ubo. Izmedju rebara, ispod lijevog pazuha, to sam vec kazao. Ali, sjetivsi se babina savjeta, glasa od sebe ne pustam. Ustasa , i dalje klececi, povuce Novaka za noge. Zatim, povuce i mene.

- I ovaj je mrtav! - procijedio, nekako nehajno, ostavivsi me pod krevetom.

Jos izvjesno vrijeme gledam kako one krvave cizme gaze po lesevima, cujem kako bljecka krv. Prvi put, sada, osjecam njen teski i bljutavi zadah.

A onaj ustasa se ponovo vracao u kucu...

Posmatram, sav skamenjen, ispod kreveta, njegove krvave cizme. Velike su, ogromne, ili meni, od silnog straha, tako izgledaju. One nacinise nekoliko koracaja lijevo-desno, vjerovatno trazeci mene. Onda, sasvim tiho i onemocalo, kmeknu jedan djetinji glasic. Prepoznajem ga: moj mladji brat- stricevic, mali Ilija. Pretrnuo sam, sklupcao se jos vise, sav pretvoren u oko i uvo. Ostrim i brzim zamahom sjekire, onaj ustasa odsijece glavicu malog Ilije. Potom, ocigledno uvjeren da je dokrajcio i ono dijete s prozora, mene, izidje lagano, ostavljajuci kucna vrata otvorena.

Vladao je muk, tisina koja para usi, bolna. Samo bi se, s vremena na vrijeme, graktanjem oglasile vrane ili gavranovi, vazduh rasparao lepet njihovih krila. I jedna krava je, otegnuto, mukala. Bio sam siguran da znam koja: ona najmladja, prvotelka. Mozda je bilo vrijeme da tele podoji, sta li. Nije, zapazio sam, mukala cisto i snazno, kao ranije, vec nekako stijesnjeno, placno. Kao razuman stvor, koji samo grca i jeca, u sebi sabija svoju patnju.

Da ponovo izidjem ispod kreveta, usudio sam se tek predvece. Dugo, dugo se kolebao, osluskivao; strahovao da me opet neko, neki ustasa, ne spazi, ne uhvati. A ucinilo mi se, jos iza podneva, da povremeno, izmedju leseva, dopire necije slabasno disanje i stenjanje, roptanje. Mozda je, ko to zna, neko prezivio - razmisljam groznicavo, pun potajne nade. Na svoju ranu, koja uporno krvari, vise ne mislim. Izici napolje, ispod kreveta, pa neka bude sto ce biti! Iz gomile leseva, s kraja sobe, u mene sada pilje dva ukocena, sirom otvorena oka. Majka Dosta! - kriknuo sam, sigurno. Ta dva oka me i dalje, skoro nepomicno, gledaju. Sa usana, oivicenih pocrnjelom krvlju, nikakav glas ne silazi. Ni ono ranije tiho roptanje i stenjanje, vise ne cujem. Mozda je mrtva, upravo sad umrla, mozda ni njeno srce nije moglo dovoljno iznenadjenje da ponese? Ne, ziva je, oci majcine su zive. Očni kapci se, vidim u polumraku, s vremena na vrijeme, otvore i zatvore, trepnu. Prilazim joj , svojim nejakim rukama s nje pomicom dva-tri lesa. I vidim: Majcin stomak rasporen, pored njega prosuta crijeva. Svuda uokolo zgrusana krv, prosut mozak, dijelovi tijela. Necija majusna rucica, odsjecena, dodiruje majcinu kosu. Sta sad da radim, kako majci da pomoognem, da joj bol olaksam? Sjetih se, onako ocajan, da sa kreveta skinem jednu cistu plahu, da majcina crijeva u utrobu vratim. Da je, zatim, onom plahom svu umotam. Majka ponovo, jedva primjetno i bezglasno, mice usnama. Zeli, cini mi se, nesto da mi kaze, savjetuje. Ne uspijeva, ocigledno je.

Javi se, malko kasnije, jos jedan glas. Jedva cujan, djeciji, s drugog kraja sobe.

- Vode, vode! - ponavlja povremeno, iznemoglo.

Prepoznajem ga: mali Dusko, moj brat-stricevic, sin strica Stanoja. Sav isjecen, iskasapljen, nepomican. Proguta tek koji gutljajcic, nekako halapljivo i pozudno. Potom, skoro istog trenu, zakrklja, sirom otvori svoje ocice, prestade da dise.

Medju mrtvima sam, vec dva dana. I dvije noci. Potpuno otupio, sludjen, izgubljen. Majka je sve slabija i slabija. Treceg dana, kao svijeca kad zgasne, umrije i ona.

- U Todice, u Todice... - cini mi se da je to poruka, posljednja, njenih ociju bila.

Za Vaskrsija Todica udata je njena zaova Danica, moja tetka. Hvatam se za tu slamku spasa, izlazim. Ispred kuće, u dvoristu, svuda lesevi. Isjeceni, iznakazeni, pomodrijeli. Hodam, sasvim otupio, između njih. Mnogi su bez glave, ruku. Svuda krv, upijena u snijeg, sledjena. Pogledom, ne znam zbog čega, prvo tražim oca Djordju. On, raspolucene glave, leži s moje desne strane. Uz njega, stric Mile. Radio u banjaluckoj Fabrici duvana, nama, djeci, stalno nesto, iz grada, donoso - sjetih se, prepun cembra. Malo dalje su stricevi Mladjo i Djuro, kraj njih strine - Lazarka, Marija i Danica. Pored babe Deve sam, kosnu me ta misao, prosao kao da i nije tamo, odmah uz sobna vrata. Nju su ustase, jer im je bila najbliže, prvu ubili. Možda i nisu zbog toga što je najbliža bila: slusao sam je, ispod kreveta, kako im nesto pokusava da objasni, da ih zadrži, sta li... I u dvoristu rodjaka Nike Stijakovica svi su pobijeni. I u Lukinom, i u Ilijinom, i u Stanojinom, i u Pantinom, i u Mladjenovom...

To vidim tek sada, iduci prema Todicima.

Taj kilometar udaljenosti, od Stijakovica do Todica, ranije sam u trku prelazio. Sada se otegao, kao da je na drugom kraju svijeta, kao vječnost. Gazim dubok snijeg, posrcem, klecam, padam, ustajem.

Prtini, kojom su ustase dosle, ne prilazim. Zaobilazim je, podaleko, probijam se kroz cjelac.

Strahujem: da opet, na nekoga od njih, ne nasrljam. Jer, znam da su i , u subotu, u nase selo, Gornje Motike, ustase tom istom prtinom dosle. Ko ih je ovamo poslao, zbog čega je trebalo da nas, Stijakovice, pokolju? - o tome, naravno, pojma nemam. A volio bih, eto, da znam.

I ovoga se, sada, iduci prema Todicima, sjećam: u petak su pred nasu kucu dosla cetvorica ustasa. U crnoj odjeci, sa oruzjem. Zelio sam da im pridjem, da to oruzje razgledam, ali se nisam usudio. Otac Djordjo ih pozvao unutra, oni podugo sjedjeli. Baba Deva im iznijela jelo i pice. Oni jeli i pili, dugo. I pjevali, nekako nesložno, do veceri. Jedan od njih, pred sami polazak, ocu Djordji, cini mi se, ovim rijecima priprijetio:

- Mi smo dosli radi revizije: da vidimo da li su svi ukucani kod kuće. Jer, zapamtite dobro: svi, sutra ujutro, moraju da budu ovdje. Koga zateknemo izvan kuće, bice odmah zaklan. Toliko, da znate...

Nisu objasnili sta ta revizija znaci, niti sam mogao da dokucim sta bi to moglo da bude. A ta rijec mi zvučala strasno: revizija, rezija, rezanje, klanje... Podsjetilo me, ne znam zbog čega, na ono: Koga zateknemo izvan kuće, bice odmah zaklan.

Meni neka djeca, uvece, kazala da su i kod njih ustase bile. I da su, tamo, drugacije pricale: da ce se dijeliti hrana. I koga ne bude bilo kod kuće, hranu neće dobiti. Ni kasnije, nikako. Ili: bice pregledana i popisana sva celjad. Oni, koji budu snazni i zdravi, bice pravi srećnici: otici ce u Njemacku! I tamo dobro zaradjivati. Nekima, jos, govorili kako su okolo, kao, nekakvi srpski odmetnici. I da ruse prugu. Pa vlast, eto, mora da provjeri da neko od Srba u te odmetnike nije otisao. Odmetnika nikad nisam vidio, prugu jesam. Zato nisam mogao to da zamislim: kako da neko rusi prugu, kada je ona, ionako, na zemlji...

Otac Djordjo se, izgleda, zbog prijetnje, nije zabrinuo. Pricao , na moje cudjenje, vise nego ikada ranije:

- Culi ste sta su rekli: niko izvan kuće! Vlast je vlast, mora da se postuje. Svaka, pa i ova. Svi smo posteni, svako zna da smo posteni. I, uz Bozju pomoc, nicega ne treba da se bojimo. Nase komsije, Hrvati, svi, znaju da smo cestiti ljudi i domacini, da, sto se kaze, niko namjerno ni mrava nije zgazio... Meni bilo krivo na oca Djordju. Ono o mravima - pomislio sam - nije istina, on laze. Mi, djeca, smo, bosim nogama, kod goveda, gacali po mravinjacima. Oni nas ujedali, mi vristali, smijali se na sav glas...

Otac je, u subotu, zabranio da iko od starijih iz kuće izidje, makar stoku da nahrani. Ni stric Mile na posao, u Banjaluku, nije otisao...

Meni rekao, nedavno, jedan drug, Srbin, da mi nismo isto sto i Hrvati, da nas oni, iako smo se uvijek zajedno igrali, ne vole. I da su oni ustase. I da kolju Srbe. Ja mu rekao da je budala: Pejo Martinovic je ustasa, pa nas nije zaklao. Ustase su i Pero Pustajija, i Ante, zvani Antic, Maric, pa Filip, zvani Pile, Ljevar, pa Pero Glavas... On nista nije odgovorio, nije znao sta bi...

Evo me, najzad, nadomak Todica. Radujem se, iako znam sta sam kod kuće ostavio, kao budala. I vjerujem: sada ce pred mene istrcati moja braca i sestre, djeca tetka Vaskrsija i tetke Danice - Stojan, Savo, Dusan, Jovanka i Mijoljka. Pocece, jer ne znaju da mi nije do toga, da me grudvama gadjaju, da vrste i galame. Sve dok ih tetka ili tetak ne pocnu psovati i smirivati...

Gdje su oni, male galamdzije i nasrtljivci, nigdje ih, ni na pomolu! Ni pas tetkov mi, u susret, ne trci. Nista se, osim nekakvih pticurina, iz dvorista njihovog ne cuje. Sta to treba da znaci? - pitam se sada, pun potajne zebnje. Onda ih, preko dvorisne ograde, jasno vidim: leze na snijegu, na sve strane.

Tetak Vaskrsije bez glave, ona je pored njega. Na njoj stoji jedan gavran, gleda me, kao da se mom prisustvu cudji. Tetka Danica mi je jos blize, skoro uz ogradu. U susret mi posla, kao uvijek! - skoro da se postidjeh od te nedotupavne pomisli. Uz nju, otvorenih ocica, uprtih u nebo, malecka Mijoljka. Bila najmanja, mnogo cavrljala, s njom sam se najcesce igrao. Sada je, i ona, mrtva. Na ustima joj ostao samo tanak mlazic krvi, nikakva drugog traga smrti. Nista.

Jedna crna prasica, velika, sa dugom surlom, ide prema meni. Vuće necija crijeva. Rokce, propadajući u duboki snijeg. Onda, sasvim iznenada, a neke pticurine zagraktase, zalepetase crnim krilima. Sve, cini mi se, nasrnuse na mene...

***

Najamnik sam , kod Frane Martinovica, takodje u Motikama. On i njegova Ane, ne luce me od svoje djece, sedmoro ih imaju. Možda i luce. Ponekad mi se cini da o njima manje brige vode nego o meni! Brat Pejo mu je ustasa, rojnikom ga zovu. Mene ne dira, nikada. Ja se njega, bez obzira na to, bojim. On nije bio kod moje kuće, kada su moji poklani, ali me strah da sam, s njim, ostanem. Svejedno sto sam bio u samostanu Petricevac, tamo pokrsten. Krizman, kako oni kazu. I sto, skupa s ostalom hrvatskom djecom iz Motika, redovno idem na bogosluženja i vjeronauk, sto mi govore da sam sada katolik, Hrvat. Opet, u strahu zivim. Pile Ljevvara se plasim mnogo, najvise: Frane mi ponavlja da se

Pile cuvam, da mu nikada ne izlazim naoci. Ne kaze zbog cega, ali ja to znam: da me ne zakolje!
Deveta mi je godina, ali sve znam. Omudrio, rekla bi moja dobra baba Deva.
Znam sada da slusam, osluskujem, da se prikriam, pretvaram. Svasta.
Jednom, dodje Pile Ljevar, pita Franu za mene.
- Gdje ti je - veli - ono Vlasce?
Frane ga casti rakijom, oteze odgovor:
- Mali nije kod kuce, cuva mi blago. Gdje, to ne znam...
- Kako ne bi znao! Da gazda ne zna gdje mu je najamnik, pricam ti pricu...
- Ne znam, kazem ti. I sto si toliko navro? Pusti, bolan Pile, jadno dijete. On je, covjece, sada katolik.
Krizmeni kum mu je Ante Lastro... Pitaj koga hoces!
- Ma, kakav katolik? Priklati ga treba! Pitali smo starog gvardijana Jozu Loparevica, u Petricevcu, sta cemo sa ovo malo prezivjelih Srba, kod Marka Lipovca i u selima. Kada je, kao, volja bozja bila da pokolj prezive, treba li da zive... ?
- I on, naravno, rekao: 'Neka zive!?'
- E, nije! Vec dreknuo: 'Svevisnji je upro na njih prstom da umru, i treba da umru!'
- U to ne vjerujem! - opire se Frane, ne dizuci glas.
- Da, da! Tako ti je to. Fra-Jozo, od uspostave ustaske vlasti, stalno ponavlja: 'Nas Poglavnik sve radi s Bozjom dozvolom. Sve sto je napravljeno, ono je Crkva blagosloвила i nikome se to nece upisati u grijeh. Te, prema tome, svima njima koji su ostali zivi, nema nista drugo nego sto je bilo ostalima, koji su se u selu zadesili na dan pokolja...'
Od tog razgovora, jos sam oprezniji. I prestraseniji. Cim ugledam nekoga u uniformi, sav se sledim. - Evo ga - pomislim - ide Pile, trazi me. Ili je neki drugi ustasa, bilo koji. Skrijem se, pritajim, scururim, u zemlju se, poput krtice, umijem da zavucem. U skrivanju sam se izvjestio, postao pravi majstor...
***

Rat je završen, iz njemackog zarobljenstva se vrati stric Jovo. Ponovo smo u nasoj kuci. Pustoj. I praznoj. Primamo ponesto pomoci. Ja ne znam od koga, ali primamo. Od toga zivimo, prezivljavamo. On stalno odhukuje, pusi, malo prica. Premalo. Gdje su nasi sahranjeni, to ne znamo. Ni ja, ni on.
- Sutra cemo u Banjaluku, na Okruzni sud. Ti treba da svjedocis, o ovome, ovdje... - kaze mi stric jedne veceri, gledajuci ustranu, ispred sebe. Ne objasnjava na sta misli, onim "o ovome ovdje". I ne treba: sve ja znam!
Sudnica dupke puna, a nigdje poznata lica. Nikad u sudnici nisam bio, gledam oko sebe, sve mi neobicno. Neki covjek me blago poteze za rukav, pokaza mi gdje treba da stanem. Napomenu da je onaj u sredini, gore iza stola, sudija, da ce me taj ispitivati. I, zaista, on pita, ja odgovaram: kako mi je prezime, ime, ocevo ime, kada sam rođen, gdje, sta znam o pokolju Srba...
- Gdje si, poslije pokolja, bio, kod koga, kako ti je tamo bilo?
- Primio me Frane Martinovic iz Motika. I njegova zena Ane. Drzali su me ljepse nego svoju djecu, njih sedmoru... - odgovaram ja brzo.
- A njegov brat Pero, zvani Pejo, da li je on Srbe klao u, Motikama? - pita sudija dalje.
- Da jeste, tako ja mislim, i mene bi zaklao. Bio sam mu pri ruci, stalno...
- Znas li da je jos neko od motickih Hrvata primio srpsko dijete iza pokolja? - opet ce on.
- Sa manom je, kod Frane i Ane, bila i moja stricevka, mala Radinka. I moj daljnji rodjak, mali Petko Stijakovic je, jedno vrijeme, kod njih bio. Ne znam da je zive srpske djece jos bilo. I da ih je neko od katolika primio...
On me ispituje, svasta, ja odgovaram. Sve sto me upita, i ja odgovorim, jedna zena otkucava na masini. Samo takce, prsti joj se, od silne brzine, ne vide...

Umjesto epiloga

NAD PROZIVNIKOM POKLANIH

I po vseh selah ego,

I po vseh puteh ego,

Lezahu mertvi

Ne bjase pogrebajustih...

D. Cosic,

Otkrice

Knjiga Drakulici je, sto se njenog autora tice, napokon završena. Da li je uloženi visegodisnji trud bar približan krajnjem rezultatu, taj sud valja prepustiti njenom citaocu. Autoru, pak, preostaje da se, jos jednom i s najdubljim postovanjem, nadnese nad ovaj prozivnik poklanih. Mir dusama, i kostima, njihovim!

Zbog cega da se, jos jednom, nadnese nad prozivnik?

Stoga sto je on, uprkos svim nastojanjima autorovim, ostao nepotpun. Zaista, nepotpun! I njega ce, prije ili kasnije, neko morati da upotpuni: kao zajednickih dug nas zivih prema mrtvima. Tek time ce, i tada ce, ova sumorna knjiga, sumorno literarno svjedocenje o ustaskom zlocinu genocida nad 2300 nevino umorenih Srba u Drakulicu, Motikama, Sargovcu i rudniku Rakovac kod Banjaluke, u subotu, 7. februara 1942. godine, biti definitivno zatvorena.

Jer, bez obzira sto je vecina srpskih porodica u tim selima potpuno zatrto, sto mnogima ni zemni ostaci nikada nisu pronadjeni, sto je od tog dogadjaja proteklo punih 56 godina, sto se u tom vremenu niko istinski potrudio nije da, makar priblizno, kompletira popis mrtvih, realna nada jos postoji. Ne za sva, ali sigurno za jos mnoga imena.

Ilustrativna su, u tom smislu, makar dva primjera.

Nenad Todorinovic iz Drakulica, koji se za vrijeme pokolja, kao pripadnik bivse kraljevske Jugoslovenske vojske, nasao u njemackom zarobljenstvu i tako prezivio, uspio je da se sjeti devet drakulickih porodica, neevidentiranih ni u jednom postojećem spisku. Buduci da su one, po njegovim rijecima, bile veoma brojne, prave porodice zadruga, razložno je vjerovanje da je, samo na taj nacin, zaboravljeno makar stotinjak dusa.

Posto je, 1965. godine, direktno ucestvovao u iskopavanju kostiju poklanih, i njihovom prenosanju u zajednicku Spomen-kosturnicu u Drakulicu, Nenad je otkrio jos jedan, istinski zapanjujuci podatak. U postojeći spisak usla su samo imena onih ciji su posmrtni ostaci pronadjeni, nikako svih usmrćenih Srba iz tih sela!

Treba li, zaista, ovoj cinjenici bilo kakav komentar?

Drugi primjer je Mirko Stijakovic, jedan od rijetkih prezivjelih Srba u Motikama. Kada je, naime, pisac ove knjige s njim prvi put razgovarao, Mirko je nabrojao, imenom i prezimenom, 38 ubijenih clanova svoje porodice i bliskih rodjaka. Pisac je, po navici, odmah pristupio savrnjanju postojećeg spiska. Iznenađenje je bilo zaista veliko: ni jednog od zapisanih imena iz Mirkovog kazivanja, na spisku nije bilo!

To iznenađenje, s obzirom da se na ponovno traganje po beogradskim arhivima odlucio radi umirenja savjesti, vise nego sto je ocekivao da ce pronaci nesto novo, za istog pisca je bilo neuporedivo vece. Pronasao je, zapravo, tacno 166 imena ubijenih Stijakovica, kojih nema na zvanicnom spisku!

Da li su iza ovolikog zaborava mrtvih stajale necije necasne namjere, ili je rijec o pukom nehatu, pisac knjige ne zeli da se u to upusta. Tek, vrlo je indikativno da je na drakulickoj Spomen-kosturnici, sve do ovog rata, eufemicno pisalo kako su tu, iako se tacno znalo da su pocinioci zlocina Paveliceve ustase, sahranjene zrtve fasistickog terora. Odrednica, dakle, kojom su, vise od 50 godina, zamagljivana lica pravih ubica.

I kada je je vec o ovom ustaskom zlodjelu rijec, bez imalo pretjerivanja se moze kazati da je on odobren u samom vrhu te drzave, sto rjecito potvrđuju onovremenski ustaski dokumenti, sacuvani u Vojno-istorijskom institutu, Arhivu Jugoslavije i Muzeju zrtava genocida u Beogradu, ali i drugi arhivski izvori koji su autoru, do minulog rata na prostorima prethodne Jugoslavije, bili dostupni...

Buduci da se u pravnoj nauci obicno smatra da ne postoji tzv. savrseni zlocin, onda bi u ovom zlocinu valjalo ukazati na, bezmalo, savrsenstvo njegovih priprema: najstroza tajnost, popis stanovništva radi toboznje raspodjele hrane, trovanje pasa i zahtjev da se ne ispali ni jedan metak, kako se "pucanstvo" ne bi prerano uzbunilo i, naravno, ispod noza pobjeglo. U isti red ide ustaska naredba da seljaci, radi dovoza hrane, sami nacine prtvine. I da, na kraju, citav posao bude okoncan za samo jedan "koljacki radni dan"...

Ovaj zlocin je, po mnogo cemu, prevazisao sve slicne na tlu bivse Kraljevine Jugoslavije u Drugom svjetskom ratu. Postojala su, naime, i mnogo veća gubilišta srpska u jednom danu: Nijemci su, tako, 1941. godine automatskim oruzjem u Kragujevcu pobili oko 7. 000, a u Kraljevu oko 6000 Srba, ali nema podatka da je, cak i u zloglasnom Jasenovcu, hladnim oruzjem u jednom danu likvidirano 2300 neduznih ljudi.

Zaista, savrseno monstruozno, utoliko prije sto se u sacuvanim ustaskim dokumentima posebno isticu da je u pitanju bilo mirno grko- iztocno pucanstvo, obkoljeno hrvatskim selima, koje nije moglo da dodje u doticaj sa pobunjenicima, a izvrsioci zlocina, pripadnici Paveliceve licne garde, upravo su toboznji doticaj sa pobunjenicima iskoristili kao povod svom div-ljastvu.

Jos rijec-dvije o broju pobijenih Srba! I svi relevantni ustaski izvori iz tog vremena govore o "oko 2300 na taj nacin ubijenih grko- iztocnjaka". Fra Petar Pajic, stavise, u jednom pismu svom skolskom kolegi iz Sarajeva, Kraliku, upucenom 1943. godine, spominje "2400 iztriebljenih grko-iztocnjaka u navedenim selima". Pa iako ta brojka jeste vazna, ona, ipak, nije najvaznija. Jer, danas ni jednom razumnom Srbinu sigurno nije ni nakraj pameti da izravnavu dug u krvi, vec je to izravnavanje neizbjegnog duga prema istini. Otuda, bez obzira sto knjiga kipti od ustaske mrznje, ona nipošto nije poziv za isto toliku kolicinu srpske mrznje. Ona je, naprotiv, krik protiv svake mrznje: kao najnizeg stanja psihe covjekove, i najpogubnijeg oblika njenog ispoljavanja!

Ta patoloska ustaska mrznja, uostalom, nije bila usmjerena samo prema Srbima, Jevrejima i Ciganima nego i prema muslimanima i drugim "inorodnim" narodima ovih prostora. Pa i prema svojim sunarodnicima, Hrvatima, kada su oni bili nepocudni ustaskom poredku. Ni toj istini niko nema pravo da ostane duzan.

U dug prema istini svakako spada i podsjećanje na cinjenice da je, sa zakasnjem od skoro pet desetljeća, tek 7. februara 1991. godine, sluzen prvi parastos poklanim Srbima iz Drakulica, Motika, Sargovca i rudnika Rakovac. Tada je episkop banjalučki g. Jefrem, uz ostalo, naglasio: "Nalazimo se na svetom mjestu, osvecenom krvlju nevino postradalih Srba, koji su sada stanovnici carstva Bozjieg... Pedeset godina se cutalo o najvećoj civilizacijskoj stramoti - genocidu nad srpskim narodom... Najveći svjedok zlocina, bio je sam zlocin... Srbi jos nisu odbetonirali sve jame, Srbi ne znaju koliko ih nema..."

Na tom zaista svetom mjestu, sada se gradi spomen-crkva Svetog velikomucenika Georgija, Svetog Djurdja, za koju su zemljiste pridarili potomci Djurdja Glamocanina, iz cije porodice je poklano 46 clanova, a prva zrtva ustaske bestijalnosti bila je Djurdjeva najmladja kcerkica, petnaestomjecnica Vasiljka!

Imena neduzno umorenih treba da budu uklesana na mermernim pločama, u unutrašnjosti drakulickog spomen-hrama, umjesto ikona. Upravo stoga smo dužni da ostanemo nad otvorenim prozivnikom poklanih Srba, bez kojega i ovo skromno djelo valja smatrati nedovrsenim.

Pisac Drakulica, najzad, ima jos jedan dug: da se, na svakako razlicitim vidovima pomoci pri pisanju knjige, narocito zahvali Vojno- istorijskom institutu, Arhivu Jugoslavije i Muzeju zrtava genocida iz Beograda, Arhivu i Muzeju Republike Srpske iz Banjaluke i Skupštini Grada. I njihova je nesumnjiva

zasluga da, uprkos njegovim neizbjeznim manjkavostima, pred javnost prvi puta izlazi ovaj popis nevino umorenih Srba, 7. februara 1942. godine kod Banjaluke. Ali, ne samo Srba umorenih 7. februara, i ne samo kod Banjaluke!
Banja Luka, februara 1998.
Autor

**Objavljeno na www.krajinaforce.com
Za vise materijala posjetite sajt**